

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**AHMET DAVUTOĞLU’NUN STRATEJİK
DERİNLİK DOKTRİNİ İLE AKP’NİN 2002-2009
YILLARI ARASINDAKİ DİŞ POLİTİKASININ
KARŞILAŞTIRILMASI**

Cemalettin Kanaş
2501090679

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Burak Samih Gülboy

İstanbul
2014

İ.Ü. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : CEMALETTİN KANAŞ

Numarası : 2501090679

Anabilim/Bilim Dalı : SİYASET BİLİMİ VE ULUS. İLİŞ.

Tez Savunma Tarihi : 23.09.2014

Danışman : DOÇ. DR. BURAK SAMİH GÜLBOY

Tez Savunma Saati : 16:00

Tez Başlığı : "AHMET DAVUTOĞLU'NUN STRATEJİK DERİNLİK DOKTRİNİ İLE AKP'NİN 2002-2009 YILLARI ARASINDAKİ DIŞ POLİTİKASININ KARŞILAŞTIRILMASI"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~ÖZEL KARAR~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. NAMIK SİNAN TURAN		KABUL
2- PROF. DR. LEVENT ÜRER		KABUL
3- DOÇ. DR. BURAK SAMİH GÜLBOY		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD. DOÇ. DR. İLKER AKTÜKÜN		
2- YRD. DOÇ. DR. MURAT METİNSOY		

ÖZ
AHMET DAVUTOĞLU’NUN STRATEJİK DERİNLİK DOKTRİNİNİN
AKP’NİN 2002-2009 YILLARI ARASINDAKİ DİŞ POLİTİKASIYLA
KARŞILAŞTIRILMASI

Cemalettin Kanaş

Soğuk Savaş dönemindeki dünya siyasetine hâkim olan iki kutuplu yapının dağılmasının ardından dünya önce tek, daha sonra ise çok kutuplu bir yapıya doğru evrildi. Bu yeni dönemin şartlarında Soğuk Savaş yıllarının aksine, sistemin süper güç ve büyük güçler dışındaki devletlere biçtiği görev ve buna bağlı olarak da bu devletlerin etkisi artmış oldu. Soğuk Savaş döneminde Batı bloku ile birlikte hareket eden Türkiye de bu yeni dönemde hareket alanının genişlediğini gördü. Türk dış politikası 90’lı yıllarda yer yer aşırı hayalci hedefler ortaya koyarken, bazen de eski dönemin alışkanlıkları siyasette etkin oldu. Kısa süreli koalisyon hükümetleri ve ekonomik çalkantılar da tutarlı ve iddialı bir dış politikanın önünde engel oluşturdu.

Ahmet Davutoğlu, 2002 yılından bu yana AKP hükümetlerinin dış politikasının belirlenmesinde en önemli kişi olarak kabul edildi. Onun bu konumunda Türk dış politikasının geçmişinin ve geleceğinin ele alındığı “Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu” isimli kitabın etkili olduğu açıktır. Kitabın yayımlanmasından kısa süre sonra başbakanın başdanışmanı görevine getirilmesi ve görev süresi boyunca bu kitapta ortaya konan dış politika doktrinini pratiğe geçirme iddiasını koruması bu görüşü destekler niteliktedir.

Bu tez çalışması, Davutoğlu’nun Stratejik Derinlik’te ortaya koyduğu ve dış politika doktrinini ile danışmanlık görevine getirildiği 2002 yılından dışişleri bakanı olduğu 2009 yılına kadar geçen dönemdeki Türk dış politikasının karşılaştırılmasını amaçlamaktadır. Bu karşılaştırma çabasında hem teorinin hem de pratiğin emperyal, hegemonyal ve liderlik stratejilerinden hangisini takip ettiğine bakılmıştır. Ayrıca İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük siyaseti üzerinden de aynı karşılaştırma metodu uygulanmıştır. Netice olarak, teoride ve pratikte aynı ideolojik ve stratejik yaklaşıma rastlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üç Tarz-ı Siyaset, Türkiye, Yusuf Akçura, Ahmet Davutoğlu, stratejik derinlik, AKP, dış politika, bölge, bölgesellik, güç, yumuşak güç, bölgesel güç, hegemonya, liderlik, imparatorluk.

ABSTRACT

COMPARISON OF AHMET DAVUTOGLU’S STRATEGIC DEPTH DOCTRINE AND FOREIGN POLICY OF AKP GOVERNMENT BETWEEN THE YEARS

Cemalettin Kanaş

After the bipolar system of Cold War era dispersed, world politics has first experienced unipolar system, then a multipolar one. Under the conditions of this new era –contrary to the Cold War years- the role that the system casted to the states other than the most powerful ones has increased. Turkey, that had chosen to cooperate with the West as of then, saw that its elbowroom has expanded in this era. In the 90’s, Turkish foreign policy, shuttled between unrealistic dreamy goals and static behavioral habits of the old era. Short-term coalition governments and shaky economy were some of the internal reasons preventing Turkey from building an assertive and consistent foreign policy.

Ahmet Davutoglu is widely considered as the intellectual architect of Turkish foreign policy from 2002 to present. His seminal book, “Strategic Depth: Turkey’s International Position”, was clearly the main reason why he was brought to this office. Soon after his book was published, he was inducted to the post of chief adviser of the prime minister of Turkey, Recep Tayyip Erdogan. And during his duty, he often expressed that what he was doing was trying to put his theory into practice.

This study aims to compare the strategic depth doctrine and Turkish foreign policy through the years 2002-2009, the time span that Davutoglu was the chief adviser to Erdogan. In this comparison attempt, I tried to analyze both the theory and the practice through the strategy forms of imperialism, hegemony and leadership. I tried to follow a similar process through Islamism, Ottomanism and Turkism, three famous ways of policy that emerged to prevent the collapse of the Ottoman Empire. At the end, I got through to the idea that, both the foreign policy theory and practice of Davutoglu lays on the same ideological and strategic base.

Keywords: Turkey, strategic depth, foreign policy, Ahmet Davutoglu, AKP, region, regionalism, power, regional power, soft power, hegemony, empire, leadership.

ÖNSÖZ

Uluslararası ilişkiler alanında teorik bilgi çoğu zaman akademisyen ve alanında uzman stratejistlerce üretilirken, siyasetçi ve diplomatlarca da uygulanır. Siyasiler konumları gereği daha sonuca dönük olabilirken, teorik bilgiyi üretenler daha derin analizlerle ilgilenebilir.

Çoğu zaman bir ülkenin dış politika üretimi ve hayata geçirilişi farklı kişilerin katkısıyla gerçekleşirken Türkiye yakın zamanda bunun aksi bir tecrübeye tanıklık etti. Akademik hayatının ardından Ahmet Davutoğlu, önce başbakanlık başdanışmanlığı, ondan sonra da dışişleri bakanlığı görevlerine getirildi. Ağustos ayında da başbakanlık koltuğuna da oturan Davutoğlu, danışmanlık ve bakanlık süresi boyunca sık sık 2002 sonrası Türk dış politikasının kendi kaleminden çıkan “Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası konumu” isimli kitapla uyumlu yürütüldüğünü açıkladı. Bu durum literatürde “stratejik derinlik doktrini” diye ifade edilmeye başlanan teori ile AKP hükümetlerinin dış politikası arasında bir karşılaştırma yapma ihtiyacını doğurmuştur. Bu tezin amacı da bu eksikliği gidermektir.

Tezin yazılmaya başlamasına rağmen pratikte dış politikaya dair sürecin devam etmesinin getirdiği zorlukları aşmak amacıyla bu çalışmada dış politika pratiğinin incelendiği sürede kısıtlamaya gidildi. Hem Davutoğlu’nun görevinin değişmesi hem de ondan kısa bir süre sonra başlayan ve Arap Baharı diye adlandırılan şokların konjonktüre önemli girdilere ve dolayısıyla hesap değişikliklerine neden olacak potansiyeli nedeniyle de 2002 yılıyla başlayan süreç Davutoğlu’nun bakan olduğu 2009 yılıyla sona erdirildi.

Tezin ana eksenini oluşturan karşılaştırma çabasında bir kitabın iki kapağı arasında yer alan dış politika doktrini ile başta gazete haberleri, kitaplar, makaleler olmak üzere sayısız kaynağa yayılan dış politika uygulamalarını karşılaştırmak için bir ölçü ihtiyacı duyuldu. Teorik olanla pratiğe geçeni karşılaştırmanın zorluğu nedeniyle her ikisini de önce kategorize edip, bunun ardından bir karşılaştırma yapmak daha uygun görüldü. Bu metodu takip edebilmek için gereken ölçüler ise Sandra Destradi’nin hegemonya, imparatorluk ve liderlik stratejilerini ele aldığı makalesi ve Yusuf

Akçura'nın Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık akımlarını incelediği Üç Tarz-ı Siyaset oldu.

Hem teoride hem de uygulamada inşacı anlayışın önemli yer tutması ortak kimlik vurgusunu öne çıkarırken bölgesel güçlerin strateji formlarından yumuşak hegemonyanın “stratejik derinlik” doktrininde hâkim olan biçim olduğu görüldü. Uygulama da benzer yaklaşımların ağır bastığı ortaya kondu. Dolayısıyla bu ölçü birimi teori ile pratiğin birbirine paralel olduğunu gösterdi.

Diğer ölçü olan üç tarz-ı siyasetin yine aynı şekilde hem teoride hem de pratikte eklektik bir şekilde kullanıldıkları tez çalışmasında ifade edildi. Bu eklektizm coğrafyaya ve konjonktüre göre şekillenirken, bu şekillenme sürecinde büyük ölçüde pragmatizmin etkin olduğu sonucuna varıldı. Sonuç olarak iki ölçü birimi de teori ile pratiğin uyumlu olduğunu göstermiş oldu.

Bu tez çalışması, stratejik derinlik doktrininin derinliğini, ya da AKP hükümetlerinin dış politika başarısı ölçmeyi amaçlamamaktadır. Herhangi bir siyasi parti ya da siyasi kişiliği övmek ya da yermek maksadını da taşımamaktadır.

Bu çalışmada hem konu başlığının önerilmesinde hem de içeriğinin şekillenmesinde büyük katkılarında ötürü tez danışmanlığımı büyük bir sabır ve özveri ile yapan Doç. Dr. Burak Samih Gülboy'a en içten teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Ayrıca bu sürecin benimle birlikte yaşayan ailemin her bir ferdine de tek tek teşekkür ederim. Ondan geri olmayacak şekilde, çalışma saatlerimde bana büyük bir anlayışla kolaylık sağlayan ve iş yerindeki yokluğumu hissettirmeyecek derece fedakârlıkla çalışan çalışma arkadaşlarıma da minnetlerimi sunmayı borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ.....	1
1. BÖLGESEL GÜÇ KAVRAMINI ANLAMAK VE TÜRKİYE	4
1.1. BÖLGESELLİK	5
1.2. BÖLGE	11
1.3. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ	17
1.4. BÖLGESEL GÜÇ VE ÖZELLİKLERİ.....	30
1.5. BÖLGESEL GÜÇ OLARAK TÜRKİYE.....	39
1.6. BÖLGESEL GÜÇLERİN STRATEJİ FORMLARI	45
2. DAVUTOĞLU’NUN TEORİK VİZYONU VE STRATEJİK DERİNLİK	50
2.1. DAVUTOĞLU’NUN MEDENİYET KAVRAMINA BAKIŞI	51
2.2. DAVUTOĞLU VE ÜÇ TARZ-I SİYASET	64
2.2.1. Üç Tarz-ı Siyasete Stratejik Derinlik Yaklaşımı.....	64
2.3. DAVUTOĞLU VE STRATEJİK DERİNLİK.....	70
2.3.1. Yakın Kara Havzası	70
2.3.1.1. Balkanlar’da Stratejik Derinlik	70
2.3.1.2. Kafkasya’da Stratejik Derinlik.....	73
2.3.1.3. Ortadoğu’da Stratejik Derinlik.....	75
2.3.1.3.1. İsrail ile ilişkilerde Stratejik Derinlik.....	80
2.3.1.3.2. İran’la ilişkiler Stratejik Derinlik.....	83
2.3.1.3.3. Kürt Sorununda Stratejik Derinlik	85
2.3.2. Yakın Kıta Havzası	89
2.3.2.1. Orta Asya’da Stratejik Derinlik	89
2.3.2.2. Avrupa Birliği’yle İlişkilerde Stratejik Derinlik	92
3. 2002-2009 YILLARI ARASI DAVUTOĞLU’NUN TÜRK DIŞ POLİTİKASI PRATİĞİ.....	98
3.1. 2002 SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE DAVUTOĞLU’NUN 5 DIŞ POLİTİKA İLKESİ	100

3.1.1.	Özgürlük-Güvenlik Dengesi	102
3.1.2.	Komşularla Sıfır Sorun	104
3.1.3.	Çok Boyutlu Çok Kulvarlı Dış Politika	108
3.1.4.	Yeni Bir Diplomatik Üslup	110
3.1.5.	Ritmik Diplomasi	111
3.2.	TÜRKİYE’NİN YUMUŞAK GÜCÜ	113
3.3.	2002 SONRASI TÜRK DİŞ POLİTİKASINDA ÜÇ TARZ-I SİYASET	119
3.3.1.	2002 Sonrası Türk Dış Politikasında Neo-İslamcılık	121
3.3.2.	2002 Sonrası Türk Dış Politikasında Neo-Osmanlıcılık	125
3.3.3.	2002 Sonrası Türk Dış Politikasında Türkçülük	128
SONUÇ		132
KAYNAKÇA		139

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerle ilgili akademik alanda yapılan çalışmaların aktif siyasette yankı bulması ve pratiğe tesir etmesi çoğu zaman birçok aşamadan ve zorlu süreçlerden sonra gerçekleşir. Ancak teorisyenin aynı zamanda siyaset yapıcı koltuğuna oturduğu örnekler de vardır. ABD'nin dış politikasında etkin olmuş Kissinger ve Brezinski bunların bazılarıdır. Bu süreç yakın zamanda Türkiye'de de yaşanmaktadır. Yakın zamanda başbakanlık koltuğuna oturan Ahmet Davutoğlu, çok konuşulan Stratejik Derinlik isimli kitabının yayımlanmasından kısa bir süre sonra Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın başdanışmanlığı görevine getirilmiş ve devam eden zaman zarfında AKP'nin dış politikasının mimarı olarak anılmaya başlanmıştır. Davutoğlu da katıldığı televizyon programlarında ve verdiği röportajlarda bu unvanı reddetmemiş, “Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu” kitabında önerdiği politikanın uygulamaya geçirilmesi safhasında herhangi bir engelleme ile karşılaşmadığını ve hükümetle tamamen uyum içinde çalıştığını ifade etmiştir.

Bu çalışmada, söz konusu kitapta ortaya konan dış politika doktrini ile Davutoğlu'nun danışmanlık görevine getirildiği 2002 yılında dışişleri bakanı olduğu 2009 yılına kadar geçen süredeki Türk dış politikasını karşılaştırmak amaçlanmıştır. Bu karşılaştırma çabasında dış politikaya teorik katkıda bulunmak ile yön verme pratiğini aynı ölçülerle değerlendirme ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle de Destradi'nin çalışma içinde atıfta bulunulacak bir makalesinden yararlanılmıştır. Bu makale, bölgesel güç konumundaki devletlerin strateji biçimleri için temelde emperyal strateji, hegemonyal strateji ve liderlik stratejisi olmak üzere teorik bir sınıflandırma yoluna gitmiş ve bu stratejiler amaçlar, araçlar, davranış biçimleri ve meşruiyet gibi karakteristik özellikler üzerinden açıklanmıştır. Bu tez çalışmasında Stratejik Derinlik'te teorik olarak önerilen ve 2002-2009 yılları arası uygulanan politikaların söz konusu makalenin sınıflandırması esas alınarak bir strateji biçimine izdüşümleri alınmış ve bu sayede bir karşılaştırma yapmak mümkün olmuştur. Teori

ile pratikte uygulananın karşılaştırılmasında kullanılan bir diğer ölçü birimi ise Yusuf Akçura'nın ünlü Üç Tarz-ı Siyaset makalesinde izah ettiği İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük olmuş, bu üç politika üzerinden de benzer bir değerlendirme yapılmıştır.

Tezin birinci bölümünde uluslararası siyasette bölgesel güç kavramı, bu statüdeki devletlerin stratejileri ve Türkiye'nin bu tartışmadaki yeri incelenmiştir. Bunun yapılabilmesi için uluslararası güç yapısı içinde bölgeselliğin gelişimi Soğuk Savaş sonrası dönemi temel alınarak incelenmiştir. Daha sonra bölge ve güç kavramları çok boyutlu bir şekilde ele alınmış ve bölgesel güç kavramını derinlemesine anlamayabilmek için gereken temel hazırlanmıştır. Bu hazırlığın ardından bölgesel güçlerin özellikleri ve uluslararası sistem içindeki yeri saptanmıştır. En son olarak da Türkiye'nin bölgesel güç olup olmadığı ve bu konumdaki devletlerin davranış biçimleri ele alınarak tezin asıl amacı için gereken teorik altyapı oluşturulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Davutoğlu'nun teorik vizyonu ve 2002 sonrası Türk dış politikasının doktrini olduğu iddia edilen Stratejik Derinlik kitabı incelenmiştir. Bu amaçla yazılan bölüme öncelikle adı sık sık yeni Osmanlıcılık ve İslamcılıkla beraber anılan yazarın derinlemesine önem atfettiği medeniyet kavramına bakışı ele alınarak başlangıç yapılmıştır. Daha sonra Yusuf Akçura'nın Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için derli toplu bir şekilde ifade ettiği üç çıkar yolu hatırlatan üç tarz-ı siyaset Davutoğlu'nun teorik bakışıyla ortaya konmuştur. Ancak ikinci bölümün asıl omurgasını teşkil eden kısım ise Stratejik Derinlik kitabının incelendiği yerdir. Bu başlık altında Davutoğlu'nun kitabında Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar için kullandığı Türkiye'nin “yakın kara havzası” kavramına ve aynı çalışmadaki tasnife sadık kalınmıştır.

Üçüncü bölüm yukarıda da bahsedildiği gibi 2002-2009 arası Türk dış politikasını konu edinmektedir. Bölümün başında, Davutoğlu'nun söz konusu görevi esnasında devamlı ifade ettiği Türk dış politikasının 5 ilkesi ele alınmıştır. Daha sonra sık sık ‘yeni’ Türk dış politikası olarak adlandırılan bu dönemde daha fazla gündeme gelen

ülkenin yumuşak güç olarak görülmesi anlayışı açıklanmıştır. İlerleyen kısımda ikinci bölümde teorik olarak ele alınan üç tarz-ı siyaset bu bölümde dış politika uygulamaları üzerinden işlenerek üçüncü bölüme son verilmiştir.

İkinci ve üçüncü bölümün içerisinde teori ve pratiğin Destradi'nin bir makalesinde ortaya konan emperyalizm, hegemonya ve liderlik strateji biçimlerinden hangisiyle ne kadar örtüştüğü incelenmiştir. Ayrıca teori ve uygulanan politikaların Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülükten hangisine daha yakın olduğu da saptanmıştır. Üçüncü bölümün bitimindeki sonuç bölümünde ise bu strateji biçimleri ve ideolojiler üzerinden karşılaştırılmaya gidilerek Stratejik Derinlik'le 2002 sonrası Türk dış politikası zihniyetinin örtüşüp örtüşmediği incelenerek tez sona erdirilmiştir.

1. BÖLGESEL GÜÇ KAVRAMINI ANLAMAK VE TÜRKİYE

Bölgesel güç için en kısa yoldan “kendi bölgesinde güçlü olan devlet” gibi bir tanım getirilebilir. Fakat bu tanım, esas olarak yanlış olmasa da derinlemesine bir incelemeye tabi tutulmadığı sürece kavramı anlamamızda çok yüzeysel kalacaktır. Ayrıca söz konusu tanım, “Bir devletin kendi bölgesi neresidir?”, “Güçlü olmak uluslararası ilişkiler sisteminde ne anlama gelmektedir?” ve “Bir devletin bölgesel güç olup olmadığı hangi kriterlere bakılarak saptanır?” gibi bir dizi soruyu da cevapsız bırakmaktadır. Son 20-30 yılda uluslararası ilişkilerde çok daha sık kullanılmaya başlayan bölgesel güç kavramını uluslararası ilişkiler sisteminin içinde bulunduğu tarihsel dönem ve sistem içindeki yerini ele almadan anlamak mümkün değildir. Diğer yandan, bu kavramın oluşmasında “bölge” ve “güç” gibi uluslararası ilişkilerde son derece muğlak kavramların birleştirildiği düşünüldüğünde bu iki kavramı derinlemesine ve çok yönlü bir biçimde ele almadan da bölgesel gücün ne olduğu, ne olmadığı konusunda yeterli bilgi sahibi olmanın imkânsız olduğu görülecektir.

Bu tez çalışmasının birinci bölümü kısaca Soğuk Savaş sonrası dönemde farklı bir anlama bürünerek gündeme gelen/getirilen (yeni) bölgeselleşme süreciyle başlayacaktır. Bu süreçte tasarlanan bölgesel güç konumunun ne amaçla gündeme getirildiği ve bazı devletlerin neden bu unvanı almak istediklerine değinilecektir. Söz konusu tabiri oluşturan “bölge” ve “güç” kavramların ayrı ayrı ve çok boyutlu bir şekilde ele alınacak ve bundan sonra ise bölgesel güçlerin hangi özelliklere sahip oldukları veya bölgesel güç olmak isteyen devletlerde hangi özelliklerin arandığı incelenecektir. Ayrıca sistemin bölgesel güç konumundaki bir devlete biçtiği rollere de değinilecektir. Bu inceleme sonucunda elde edilen kriterler, Türkiye’nin bölgesel güç statüsüne girip girmediğini anlamakta kullanılacaktır. Bu tespiti yaptıktan sonra ise bölgesel güç konumunda olan devletlerin bölgelerinde kendilerine göre ikincil konumda olan devletlere karşı hangi stratejileri izledikleri bu strateji biçimlerinin hangi davranışları içerdiği ele alınarak ilk bölüme son verilecektir.

1.1. BÖLGESELLİK

Siyasi toplumların ilk oluşumundan beri ekonomik ve politik ilişkilerin hep bölgesel bir odağı olmuştur ve bu birçok emperyal sistemin gelişimine kadar sürmüştür. Emperyal dönem ise bazen karasal yayılmayı (Rusya) bazen de deniz aşırı yayılmacılığı (Fransa) getirmiş ve bölgesel odak kısmen önemini kaybetmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Almanya ve Japonya bölgesel düzen kurulmasını dayatmış ve bunun tek istisnası kurumsal bir iskelet kurulması ile ABD olmuştur. Ulus devletin sistemdeki merkezi konumu o zamandan bu yana değişmese de bölgesellik de bu kurumsallaşmış yapının ardından ikincil olarak önemini kaybetmemiş, hatta arttırmıştır.¹

Soğuk Savaş yıllarının baskısını hissettirdiği dönemde, liberal anlamda ticaret serbestisine getirilen iki istisna bölgeselliğin tekrar önem kazanması sonucunu doğurmuştu. Bunlar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ürünün olan ve dış ticaret üzerindeki engelleri kaldırmayı amaçlayan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nda (GATT'da) gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesi oluşturma serbestleştirilmesi ile BM Sözleşmesi'nde bölgesel güvenlik düzenlemelerine onay verilmesiydi.

Tabi Avrupa'da yaşanan ekonomik büyümeyi merkeze alan bölgeselleşme başarısı da dünyada bu perspektifin ağırlık kazanmasında etkili oldu.² 60'lı yıllarda bu kıtanın dışındaki çabaların başarısızlığı sürece sekte vursa da 80'lerde ASEAN, NAFTA ve Mercosur'un başarısı ile durum yeniden bölgeselleşmenin lehine değişti. Soğuk Savaş yıllarının ardından gelen dönemde devam eden süreç ise 'yeni bölgeselleşme' adıyla ifade edildi.

Soğuk Savaş sürecinde dış politikasını dönemin iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği'nden birinin isteklerine endeksleyen birçok ülke bu süreçte dış politika anlamında son derece istikrarlı ve durağan bir yapı sergilemiştir. Bu durum özgürce ticaret yapmanın ve dış politika üretmenin önünde bir engel olurken, Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla bölgeler daha özgür bir hareket alanı

¹ Andrew Hurrell, "One world? Many worlds? The place of regions in the study of international study", *International Affairs*, 2007, C.83, No:1, s. 128-129

² *Ibid.*, s. 129

bulmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel olarak görece güçlü olan devletlerin dış politikada manevra alanlarının artmış olması disiplinin üzerinde en çok mutabık olunan konularındandır.

Yüzyılın başında ekonomi çevreleri yatırımcıları yönlendirmek üzere geleceğin yükselen ekonomik güçleri kapsamında BRICs ülkeleri ibaresinin kullanımının yaygınlaşmasını sağladı.³ Bu ülkeler Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin idi. Bir diğer araştırmada yüzyılın ortalarına doğru Çin ekonomisinin ABD ekonomisini geride bırakacağı ve yüzyılın ikinci yarısında ise Hindistan'ın Çin'i takip edeceği tahminleri yapıldı.⁴ Bu durum dikkatlerin dönemin tek süper gücü olan ABD'den bu ülkelere kaymasına neden oldu. Bu ülkeler birçok akademik yayımda "bölgesel güçler" olarak anıldı ve bu ülkelerle ilgili derinleşen analizler bölgesellik kavramının etkisine olumlu yönde katkıda bulundu. BRIC plus, BRICSAM gibi daha genişletilmiş coğrafyaları ele alan araştırmalar da ilgili bölgeler üzerine aynı katkıyı yaptı.⁵

Yirmi birinci yüzyılda bazı düşünürler artık yekpare ve küresel değil aksine bölgelerden oluşan bir dünyada yaşadığımızı ve bölgelerin öneminin git gide arttığını iddia ederken⁶, bazı yazarlar ise bölgeselleşmenin küreselleşme ile aynı dönemde yükseldiğine dikkatleri çekerek bu iki sürecin birbirine rakip ya da alternatif değil paralel süreçler olduklarını ifade etti.⁷ Bu iki sürecin paralel olduğunu kabul eden bir diğer görüş ise bölgeselleşme, bölgeselleşmenin artan küreselleşme rüzgârına karşı verdiği bir tepki olarak görülebileceğini yönündedir.⁸

Bu tarihsel çerçeve bölgesel güç kavramının tarihi ve sistemsel olarak neden bu denli gündeme geldiği konusunda fikir vermektedir. Soğuk Savaş yıllarında süper güçlerin ve büyük güçlerin gölgesinde kalan nispeten güçlü ülkeler bu sürecin bitiminin

³ Detlef Nolte, "How to compare regional powers: analytical concepts and research topics", **Review of International Studies**, C.36, No:4, 2010, s. 881

⁴ **Ibid.**, s. 881

⁵ **Ibid.**, s. 882

⁶ Amitav Acharya, "The emerging regional architecture of world politics", **World Politics**, C.59, No:4, 2007, s. 629-652, Peter J. Katzenstein, **A World of Regions: Asia and Europe in the American imperium**, Cornell University Press, 2005.

⁷ Hurrell, "One World? Many Worlds?", s. 130, Robert Kappel, "On the economics of regional powers: Theory and empirical results", **Regional Powers and Regional Orders**, Ed. by. Nadine Godehart, Dirk Nabers, Routledge, 2011, s. 72, İbrahim Kalın, "Turkish Foreign Policy: Framework, Values, and Mechanisms." **Int'l J.**, C.67, No:7, 2011, s. 9.

⁸ Hurrell, **Ibid.**, s.131.

hemen ardından nispeten güçlü devletler oluşan boşluğu doldurarak sistem içinde rol kapma arayışına girdiler. Bu devletler, kendi bölgelerinde bir güç kutbu olduklarını kabul ettirmeleri durumunda bu bölgenin liderliğini kazanacaklarının ve bölgeyi etkileri altına alacaklarının farkında idiler. Bu nedenle bazı ülkeler kendi bölgelerini inşa etme süreçlerinden geçti.

Soğuk Savaş sonrası yıllarında yirminci yüzyılın sonunda Huntington, uluslararası siyasetin on veya yirmi yıl kadar tek-çok kutuplu (*uni-multipolar*) bir dönemi yaşamasının ardından gerçek anlamda çok kutupluluğu göreceği tahmininde bulunmuştur.⁹ Elbette tek-çok kutuplu sistemden kastedilen ABD'nin üstünlüğünün devam etmesi ve eşitler içinde diğerlerinden üstün konumda bulunduğu anlamına gelmekteydi. "İşbirlikçi hegemonya" kavramını geliştiren Pedersen, görece zayıf olan veya eskiye göre düşüş kaydeden devletlerin daha önce açık üstünlüğü bulunduğu ilişkilerini mümkün olduğu kadar koruyabilmek için uluslararası kurumları kullanarak diğer devletlerle işbirliği yoluna gittiklerini söylemektedir.¹⁰ Soğuk Savaş'ın bitimiyle benzer bir görece düşüş yaşayan ABD de dünyadaki lider konumunu sürdürebilmek için G8, G20, BMGK, NATO gibi kurumlarla ve dünyanın dümenini elinden bırakmamak ve maliyetleri de bölüştürebilmek için *de facto* olarak tekelinde bulundurduğu yetki ve sorumluluğu bölüştürmüştür.

Bu strateji, sistemin yükünü almakla sorumlu bölgesel güçlerin devreye girmesini gerektirmekteydi. Kendi bölgelerinde liderliği ele alarak güvenliği sağlaması beklenen bu ülkelere belli ölçüde bir manevra alanı tanınsa da, bu hareket özgürlüğü sınırlıydı ve küresel düzeydeki bir meydan okumaya müsaade etmiyordu. Diğer taraftan Soğuk Savaş yıllarında dış politikaları son derece pasif ve edilgen durumda kalan birçok devlet, 90'lı yıllardan itibaren inisiyatif almaya son derece istekliydiler. Sistemde oluşan bölgesel lider açığını kapatan devlet olmanın bir dizi avantajı beraberinde getirdiği düşüncesi sonucu sistemin talebiyle görece güçlü olan ülkelerin talebi arasında oluşan paralellik artık –Huntington'ın verdiği isimle- tek-çok kutuplu bir dünyada yaşadığımızı göstermekteydi.

⁹ Samuel Huntington, "The Lonely Superpower", **Foreign Affairs**, 1999, s. 35-49.

¹⁰ Thomas Pedersen, "Cooperative Hegemony: power, ideas and institutions in regional integration", **Review of International Studies**, 2002, C.28, No:4, s. 678-681

Biçilen rolü oynamakta istek gösteren ülkeler bir tür güvenli arka bahçe (*hinterland*) oluşturarak söz konusu alanda liderlik rolü üstlenmek ve kaynaklar konusunda avantaj elde ederek ekonomik olarak da bölgeyi mümkün olduğu kadar dünyadan izole ederek ortak pazar hâline getirme isteğindeydiler.¹¹ Bu bölgeselleşme sürecinin birçok ön şartı olduğu gibi başarılı olması durumunda da lider konumundaki ülkeye çok sayıda avantaj sunmayı vaat ediyordu.

Karşılaştırmalı çıkarlara odaklı ve diğer devletlere güvensizliği merkeze alan realist ekolün temsilcileri kurumsallaşmayı ve işbirliğini pek kabul etmeseler ve anlaşılmaz bulsalar da sahadaki gerçekler onları yalanlamaktadır. Bölgesel güç konumundaki ülkeler için muhtemel stratejilerden birini işbirlikçi hegemonya şeklinde isimlendiren Pedersen, bölgeselliği “belli bir devamlılığı olan kurumsallaşmış bölgesel işbirliği” şeklinde tanımlamıştır. Pedersen, çoğunlukla bir dış tehdidin bu süreci oluşturduğunu ya da hızlandırıp devamlılığını sağladığı fikrini savunmakta ve bu bağlamda AB’nin oluşumunda ABD’nin üstün gücüne karşı Avrupa’nın gösterdiği reaksiyonun etkili olduğunu ifade etmektedir.¹²

Herhangi bir bölgenin doğal lideri olarak algılanan veya bölgesini ve etki alanını kurarak genişletme sürecinde başarılı olan devletler, bazı sorumluluklar alsalar da bu durumdan kendi ulusal çıkarları adına bölgedeki diğer devletlere görece daha fazla avantaj elde ederler. Bu yükün altına başka türlü girmeleri de düşünülemezdi. Hurrell, bu çabanın ortak pazar yaratma ve ulus aşırı ticarete ayrıcalık elde etme arzuları, savaş çıkmasını engelleme ve genelde ekonomik refahı desteklemek, özelde ise belli bir ekonomi modelini yürürlüğe sokma gibi nedenlere dayandırmaktadır.¹³ Ona göre bu süreç, bölgenin dış dünyaya karşı pazarlık gücünü de arttırmaktadır.¹⁴ Bölgesel güç kavramı ile ilgili tartışmalara iktisadi perspektiften bakan Kappel ise lider konumundaki ülkenin bu durumun devamlılığı için kamu yararı (*public good*) sağlama yükünü sırtına aldığını ve bunu da bölgedeki istikrarın tesis edilmesi ve kalıcı olmasının temin etmek için yaptığı görüşündedir.¹⁵ Pedersen ise

¹¹ Hurrell, “One World?”, s. 130.

¹² Pedersen, “Cooperative Hegemony”, s. 677-680.

¹³ Hurrell, “One World?”, s. 130.

¹⁴ *Ibid.*, s. 139.

¹⁵ Kappel, “On the economics of regional powers”, 2011, s. 73.

kurumsallaşmış bir bölgesel işbirliğinin bölgedeki hegemonyaya dört temel fayda sağladığını belirtir: ölçek büyütme, istikrar, içine alma ve nüfuz etme. Ölçek büyütme avantajı; güç birikimi elde etmeyi ve daha geniş alanlarda söz sahibi olmayı, istikrar avantajı; ekonomiyi önemseyen bir öngörülebilirliği ve tahmin edilebilirliği, içine alma avantajı; sınırlı ham maddelere ulaşımın kolaylaşmasını ve bölgedeki diğer ülkelerde bulunması muhtemel hegemonu ait diasporaları kaynaştırma ihtimalini ve nüfuz etme avantajı ise hegemonun ideoloji veya iktisadi model kapsamındaki fikirlerinin bölge ülkelerine yayılabilmesini kolaylaştırmayı ifade etmektedir.¹⁶ Pedersen ayrıca bu sürecin hegemonun lehine olacak şekilde kaynak asimetrisi yaratacağını¹⁷ ve tek taraflı bir hegemonya ile kıyaslandığında da yüksek meşruiyetle daha istikrarlı bir bölgeyi doğuracağını düşünmektedir.¹⁸ Tek taraflı hegemonya ile de bölgesel güç olunabileceği ihtimali akla gelse de ileriki bölümlerde de görüleceği gibi bazı yazarlar öncü konumda olan devletin bölgedeki ülkeler tarafından da lider olarak kabul görmesine son derece önem vermektedirler.

Uluslararası sistemin nasıl bir süreçten geçtiği ve bölgesel güçlere doğan ihtiyacın sebepleri üzerinde duruldu. Ayrıca muhtemel adayların neden böyle bir role açık durduğuna değinilmiş oldu. Yukarıda bölgesel güç kavramını anlamak için sistemin geçtiği tarihsel dönemin dışında bir de “güç” ve “bölge” kavramlarının ayrı inceleneyeceği belirtilmişti. Zira disiplinde anlamı üzerinde mutabakatın oluşmadığı iki kavramın bir araya getirilişiyle oluşan “bölgesel güç” bu tez çalışmasında temel bir öneme sahip olacaktır. Nolte’nin de dediği gibi bu iki kavramın bir araya gelmesi geniş anlam aralıklarını daraltarak bölgesel gücün anlaşılmasına yardımcı olmaktan çok söz konusu kavramla ilgili muğlaklığın artmasına neden olmaktadır.¹⁹ Bu sebeple de kapsamlı bir inceleme ile üzerlerindeki kavram kargaşasının giderilmesi gerekmektedir.

İster uluslararası sistemin parçası olarak bakılsın, isterse coğrafi anlamda bakılsın, tarihten bu yana yeryüzü üzerinde bölgeler ve bölgeselleşme hep var olagelmıştır. Bölgelerin varlık sebepleri arasında ulaşım, iletişim ve teknolojinin sınırlı oluşu

¹⁶ Pedersen, “Cooperative Hegemony”, s. 685-686

¹⁷ *Ibid.*, s. 679.

¹⁸ *Ibid.*, s. 684.

¹⁹ Detlef Nolte, “How to compare regional powers”, s. 884.

sayılmıştır.²⁰ Yakın tarihte bölgelerin önem kazanması ise az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkelerin büyük güçler karşısında yükselişi sömürgeci devletlerin kolonilerinden çekilmesinden sonra belirginleşir.²¹ Soğuk Savaş yıllarında yine bölgeler arasında etkileşim ve hatta çatışma var idiyse de bu daha çok iki süper güç olan ABD ve SSCB arasındaki mücadele perspektifinden küresel bir değerlendirilmeye tabi tutuluyordu. Bölgeler ve süper güçlere göre ikincil konumdaki devletler, bu dev savaşa özgür inisiyatiflerini kullanabilen birer özne olmaktan çok edilgen nesneler konumundaydı.²²

Tartışmasız olarak iki kutuplu olarak kabul edilen dönemin uluslararası siyaseti, SSCB'nin dağılması ve buna bağlı olarak bu dönemin bitmesiyle evrildi. Hemen ardından gelen yıllar, savaşın galibi ve birçok düşünüre göre sistemin tartışmasız lideri olan ABD tarafından “Yeni Dünya Düzeni” (*New World Order*) adıyla adlandırılmak ve bu isim üzerinden inşa edilmek istendi. Soğuk Savaş sonrasının ilk yıllarını “tek-çok kutuplu sistem” olarak tanımlayan Huntington, on ile yirmi yıl tek-çok kutuplu olarak adlandırdığı bir yapıda devam ettikten sonra 21. yüzyılda “çok kutuplu” bir sistemin bizi beklediği öngörüsünde bulunmuştur.²³ Soğuk Savaş sonrası süreç için -yukarıda bahsedildiği gibi- bölgelerin önem kazanması ve dünyanın bölgeselleşmesi sürecinin ABD'nin kontrolünde olduğuna dair bir görüş de mevcuttur. Katzenstein'in, dünyada sistemin nasıl işlediği sorusunu verdiği cevap dünyayı ABD egemenliği tarafından organize edilmiş bölgelerden ibaret olarak görmek üzerine olmuştur.²⁴ Bu yeni düzende sistemin iplerini elinden bırakmak istemeyen ABD, güvenlik tehditlerinin kendisine rakip bir diğer süper güçten değil bölgelerden, hatta bazen devlet dahi olmayan aktörlerden gelmeye başladığının farkındaydı.²⁵ Bu nedenle bölgesel güç, bölgesel hegemonya, bölgeselleşme gibi kavramlar sıkça kullanılır oldu. Bunların hepsinin sağlıklı bir şekilde idrak edilmesi öncelikle bölge kavramı üzerinde durulmasını gerektirmektedir.

²⁰ Hurrell, “One World?”, s. 128-129.

²¹ Barry Buzan, Ole Wæver, **Regions and powers: the structure of international security**, Cambridge University Press, 2003.

²² R. Craig Nation, “Regional Studies in a Global Age, Nation”, **US Army War College, Guide to National Security Issues**, 201, 2010, s. 191.

²³ Samuel Huntington, “The Lonely Superpower”, **Foreign Affairs**, 1999, s. 35-49.

²⁴ Peter J. Katzenstein, **A World of Regions: Asia and Europe in the American imperium**, s. ix.

²⁵ Nation, a.g.e., s. 192.

1.2. BÖLGE

Uluslararası ilişkiler disiplinde “bölge” kavramı, sık sık kullanılmakla birlikte nadiren açık bir şekilde tanımlanır. Söz konusu uluslararası ilişkiler disiplini olduğunda, bu kavrama tek boyutlu bir yaklaşım yetersiz kalacaktır. Daha önce de belirtildiği üzere tıpkı “güç” gibi bölge de üzerinde çok konuşulan ancak eldeki çalışmalarda anlamı üzerinde kargaşanın olduğu kavramlardan biridir. Bölge kelimesi, sözlükte “sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, mıntıka.” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁶

Katzenstein bölge kavramını tanımlayan yaklaşımları üç başlıkta toplamıştır. Ona göre bu yaklaşımlar; materyalist klasik jeopolitik teoriler, klasik teorileri eleştiren düşünsel teoriler ve davranışsal teorilerdir.²⁷ Her bakış açısının farklı bir derinliğin keşfedilmesini sağladığı söyleyen yazar, bir boyutun diğerine feda edilmeden kavramı anlamak için kullanılmasını salıklar.²⁸

Coğrafi bakış açısı, bölge kavramına kıtalar ve kıtalar içinde yer alan alt bölgeler oluşturulması şeklinde bakar. Okyanuslar, yüksek sıradağlar, denizler, devasa çöller gibi doğal coğrafi bariyerlerin varlığı bizde doğal olarak birbirinden ayrı bölgeler algısını oluşmasına sebep olur. Coğrafyanın bölgelerin zihinlerde oluşması sürecinde en önemli etken olduğu kabul edilse de tek etken olduğu gibi bir yaklaşım yetersiz olacağı gibi yanlış yönlendirmelerle de sonuçlanabilir. Zira sadece harita üzerinden yapılacak mekanik değerlendirmelerde devletlerin nasıl gruplaştıkları, ticari, siyasi olarak nasıl işbirlikleri ve kutuplaşmalarla karşı karşıya kaldığını kestirmek güçtür. Bu şartlar altında sınırları belirlenen bir bölge, ancak coğrafi değerlendirmelerde kullanılır ve uluslararası ilişkiler siyasetinde fonksiyonel olma özelliğinden de mahrum kalır.²⁹ Sadece coğrafi boyutu kabul etmek devletlerin bölge inşa etme ve bölgesel entegrasyon süreçlerinde aldıkları proaktif rolü ve bunun bölgelerin

²⁶ TDK Sözlüğü, 7 Şubat 2014 (Çevrimiçi) www.tdk.gov.tr.

²⁷ Peter J. Katzenstein, **A World of Regions**, s. 6.

²⁸ **Ibid.**

²⁹ Derrick Frazier, Robert Stewart-Ingersoll, "Regional powers and security: A framework for understanding order within regional security complexes", **European Journal of International Relations**, 2010, C. 16, No:4, s. 3, Nation, "Regional Studies", s. 193

oluşumundaki etkisini de gözden kaçırmak anlamına gelmektedir. Üstelik böyle bir durumda, Avrupa ile Asya'nın sınırlarının tam olarak herkesçe kabul edilen bir şekilde neden belirlenemediği, Ortadoğu ve Balkanlar'ın tam olarak nerede başlayıp nerede bittiği gibi soruların neden net bir cevabının olmadığını açıklamak imkânsızlaşır. Dolayısıyla kavramın enine boyuna ele alınması ancak coğrafi, kültürel, ekonomik ve siyasi açılardan çok boyutlu bir şekilde ele alınmasıyla mümkün olmuştur.

Aynı bölgenin ülkelerinden bahsedildiğinde akla ortak bir coğrafyanın yanı sıra kültürel benzerlikler ve ekonomik işbirliği de gelir. Benzer görüşe sahip bir diğer yazar olan Russet ise coğrafi yakınlık dışında “işlevsel olarak” bir bölge tanımlaması için aşağıdaki dört değişkene ihtiyaç duyulacağını düşünmektedir: toplumsal ve kültürel homojenlik, politik eğilim ve davranışların benzerliği, karşılıklı politik bağımlılık, karşılıklı ekonomik bağımlılık.³⁰

Bölge kavramına materyalist bakış, öncelikle coğrafi yakınlığı önemser ve her bölgenin kendi siyasetini ürettiği ve tekrarladığını işaret eder. Coğrafi yakınlığa büyük önem veren Buzan, bölgeyi şöyle tanımlamıştır: Coğrafi olarak kümelenmiş, özellikle içyapısı itibarıyla parçası olduğu daha geniş uluslararası sistem ya da toplumdan anlamlı bir biçimde ayırt edilebilir özellikler taşıyan devletler alt sistemi.³¹ Bu tanımda coğrafi yakınlığın yanında entegrasyona da işaret edilmiş ise de bu entegrasyonun içeriği eksik kalmıştır. Buzan'ın görüşünü aktardığı kitabın editörlüğünü yapan Paul de aynı kaynaktan bölge tanımında benzer şekilde coğrafya vurgusu yapmakla birlikte kültür olgusunu da ele almış ve daha isabetli bir sonuca ulaşmıştır: Birbirlerine yakın ve mekânsal, kültürel ve düşünsel açıdan önemli ve ayırt edici düzeyde karşılıklı bağımlı devletler kümesi.³²

Materyalist bakışta egoist olduğunda kuşku olmayan ulus devletlerin her biri yayılmacı politika gütmek isteyecek ve her yayılma başka bir daralma veya çökmeyi

³⁰ B. M. Russet, **International Regions and the International System: A Study in a Political Ecology**, Chicago, Rand McNally, 1967, s. 11-12.

³¹ Barry Buzan, “How regions are made and how legacy for World politics: an English School reconnaissance”, **International Relations Theory and Regional Transformation**, Ed. by. T. V. Paul, Cambridge University Press, New York, 2012, s. 22.

³² T. V. Paul, “Regional transformation in International Theory”, **International Relations Theory and Regional Transformation**, Ed. by. T. V. Paul, Cambridge University Press, New York, 2012, s. 4.

gerektireceği için komşu ülkelerin birbirlerine zıt isteklerinin aynı anda gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır. Bu durum ise kaçınılmaz olarak çatışmayı doğuracaktır.³³

Realist yaklaşım, işbirliğine kapalı karakteristiği nedeniyle bölgeselliği, gruplaşmayı ve işbirliğini anlamada sorunlar yaşar. O nedenle diğer perspektiflerden de yararlanmak gerekmektedir. Çevresinde birçok komşusu olan bir devlet, temel ihtiyaçlarından biri olan güvenliği bütün komşularıyla arasında mutlak bir güvensizlik yaşarken devam ettirmesi mümkün olmayacağından geçici dahi olsa bazı ittifaklara gitmek zorundadır. Bu ittifakların gruplaşmaya dönmesi ve bölgede bir bütünlük kazanması durumunda oluşan bölgesel konsensüs, söz konusu bölgedeki her devlet için daha güvenli bir zemini sağlayacaktır. Bu durumda bölge kavramına güvenlik endişesi sebebiyle bir araya gelen ülkelerin oluşturduğu entite olarak bakabiliriz. Buzan ve Wæver, Bölgesel Güvenlik Kompleksi (*Regional Security Complex-RCS*) şeklinde kavramsallaştırdıkları bölgeyi aşağıdaki gibi tanımlamaktadırlar: “Güvenlik problemleri makul bir şekilde birbirinden ayrı ele alınamayacak kadar güvenlikleştirme, güvenlik dışılaştırma ana süreçlerinin (veya her ikisinin birden) iç içe geçtiği üniteler kümesi”.³⁴ Benzer şekilde Lake ve Morgan da bir bölgenin üyelerinin içte veya dıştaki güvenlik anlamında yaşadığı önemli bir gelişmenin muhakkak birbirlerine önemli etkiler yapacağı kadar iç içe geçmiş olduklarını ifade etmektedirler.³⁵

Bölgesel Güvenlik Kompleksi kavramını geçerli bir değerlendirme olarak kabullenen Nation ise Buzan ve Wæver’in kavrama kaynaklık eden çalışmalarında yaptıkları bölgeselleştirmenin ampirik olarak incelendiğinde her zaman coğrafi bir bütünlük göstermediği eleştirisi yapmaktadır. Örnek olarak ise Buzan ve Wæver’in kitabında farklı bölgesel güvenlik kompleksleri içinde bulunan Türkiye ve İsrail arasındaki askeri işbirliklerini örnek olarak göstermektedir.³⁶ Tabi bunun, Bölgesel Güvenlik Kompleksi algısına değil, bu algıyı temele koyarak yapılan bölge ayrımı teorileriyle

³³ Katzenstein, *A World of Regions*, s. 6.

³⁴ Barry Buzan, Ole Wæver, *Regions and powers*, s. 44.

³⁵ David A. Lake, Patrick M. Morgan, “The New Regionalism in Security Affairs”, *Regional Orders: Building Security in a New World*, Ed. by. David A. Lake, Patrick M. Morgan, s. 3 -19, Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1997, s. 12.

³⁶ R. Craig Nation, “Regional Studies”, s. 194.

pratiğin eşleşmemesi üzerine yapılan bir eleştiri olduğu da not edilmesi gereken bir konudur.

Doğal yollarla oluşan veya politik olarak bilinçli bir şekilde inşa edilen bir bölgede bulunan devletlerin birbiriyle daha yakın ilişki içinde bulunmaları gayet doğaldır. Bunun en önemli birimlerinden bir tanesi de ticaret vasıtasıyla oluşan etkileşimdir. Bölge kavramına iktisadi açıdan bakıldığında işin ticaret ayağı daha da öne çıkar. Hatta bölge kavramının tanımı da bu durumdan etkilenir. Örneğin bölge oluşumunda coğrafyanın temel bir etkisinin olmadığı iddia eden Benjamin Cohen, aynı para birimini kullanan devletlerin ekonomik yakınlıklarına vurgu yaparak bu özelliğe sahip devletlerin beraber bir bölge oluşturduğunu ifade etmektedir.³⁷ Ancak bu görüşün coğrafi yakınlığı tamamen göz ardı etmesi sebebiyle gerçekçi olmadığı belirtilmelidir. Söz konusu bölge kavramını jeoekonomik ve jeopolitik ağırlıklı olarak değerlendirmeye alan Kappel ise bölgeyi ekonomik ve siyasi işbirliğinin ve entegrasyonun gerçekleştiği alan olarak tanımlamaktadır.³⁸ Ayrıca bölgeyi zaman içinde oluşmuş coğrafi, ekonomik ve siyasi alanlar olarak da görme eğilimindedir.³⁹ Hatta Hurrell bölge kavramının ekonomi politikası için bir araç olduğu görüşünü savunur.⁴⁰ Bir bölgeye iktisadi perspektiften bakanların onun sınırlarını belirleme metodu, bölgesel entegrasyon anlaşmalarının sınırlarına bakmaktır. Bu anlaşmalar gümrük birliği, serbest ticaret bölgeleri, siyasi entegrasyon ve ortak pazardır.⁴¹

Uluslararası ve ulus üstü kurumlar da iktisadi perspektifte değinildiği gibi bölge tanımlamasındaki sütunlardan biridir. Bir bölgede etkili olan kurumun yapısal özelliklerini incelemek o kuruma üye devletlerin ve daha önemlisi söz konusu bölgenin güç dengeleri açısından sağlıklı bilgiler sunacaktır. Bölgeye bu aktörler penceresinden bakıldığında bu kurumların sınırlarının aynı zamanda bölgenin de sınırları olacağı düşüncesi, kurumlara verilen önemin bir kat daha artmasına sebep olur. Bir kurumun asıl işlevi ne ise bölgede de bu işlevin etkinliği gözlenecektir.

³⁷ Benjamin J. Cohen, "The Political Economy of Currency Regions", **The Political Economy of regionalism**, Ed. by. Edward D. Mansfield, Helen V. Milner, Columbia University Press, New York, 1997, s. 50.

³⁸ Kappel, "On the economics of regional powers", s. 68.

³⁹ **Ibid.**, s. 68.

⁴⁰ Hurrell, "One World?", s. 132.

⁴¹ Kappel, "On the economics of regional powers", s. 68-92.

Kurumların analizi güvenlik perspektifine, güç mücadelesine, ekonomiye ve coğrafyaya bakan kapılar açar.⁴² Örneğin ABD'nin büyük ölçüde Soğuk Savaş sonrası düzende Rusya'yı kuşatma amacıyla kurduğu NATO daha çok güvenliği öncelerken; sıklıkla siyasi cüce, ekonomik dev şeklinde nitelenen⁴³ AB ise ekonomiyi öncelemektedir ve her iki kurumun da jeopolitik ve jeoekonomik hesaplamalarda bulunmaları son derece önemlidir.

Bireylerin hafızaları ve alışkanlıkları olduğu gibi toplumların da kültürleri vardır ve bu kültürler çoğu zaman sınırları belirgin çizgilerle çizilemese dahi belli bir coğrafi alanla örtüşmektedir. Yerleşik hayatın insan tarihinde yaygınlaşması bu olguyu daha da sağlamlaştırmıştır. Dolayısıyla hangi anlamda alınırsa alınsın aynı bölgenin mensupları olarak kabul edilen ülkeler arasında belli bir ölçüde kültür paylaşımı ve bunun sonucu olarak da kültürel benzeşmelerin olması gayet doğaldır. Bu durumda gruplaşmalarda bölgenin güç ve medeniyet unsurları açısından zirvede olan ülkesi diğerlerini daha fazla etkileyecek ve o medeniyetin merkezi olacaktır. Medeniyetler Çatışması (*Clash of Civilizations*) tezinin teorisyeni olan Huntington bölgeleri din öncelikli olmak üzere kültürel kriterlere göre ayırmıştır.⁴⁴ Davutoğlu, medeniyetlerin çatışmasını kaçınılmaz gibi sunan bu tezi reddetse de temelde medeniyetleri din üzerinden tanımlama konusunda Huntington ile aynı görüşe sahiptir.⁴⁵

Yukarıdaki bölge kavrayışlarının hiçbirinin tamamen yanlış olmadıkları açıktır. Ancak yine de birbirleri hakkında yapılan eleştiriler de büyük ölçüde haklıdır. Bu durumda kavramla ilgili önemli bir kısmı atlamamak için çok boyutlu bir bakış açısının gerekli olduğu belirtilmelidir. Bütün bakış açılarında derecesi değişmek üzere coğrafyanın temel rol oynadığı ise açıktır. Bu boyutları başarılı bir şekilde dikkate alan özelliklerden birini ise Acharya ifade etmiştir. Ona göre, bölgeler sadece kendi kendilerinin ekonomik, siyasi ve kültürel etkileşimlerini organize etmez; aynı zamanda genel olarak kendi dışındaki bölgeler ve küresel alanla ilgili de kendisine

⁴² Edward D. Mansfield, Helen V. Milner, "The Political Economy of Regionalism: An Overview", **The Political Economy of Regionalism**, Ed. by. Edward D. Mansfield, Helen V. Milner, Columbia University Press, 1997, s. 5-8.

⁴³ Sophie Meunier, **Trading voices: the European Union in international commercial negotiations**, Princeton University Press, 2005, s. 3.

⁴⁴ Samuel P. Huntington, **The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order**, New York: Simon, Schuster, 1996, s. 46.

⁴⁵ Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-idraki", **Divan: İlmî Araştırma Dergisi** 1, 1997.

ait zihinsel bir kanaat üretirler.⁴⁶ Buradaki öteki vurgusu bir bölgedeki muhtemel kimlik inşası süreci adına son derece dikkat çekicidir.

Bölge kavramına bakışta özgün ancak Türkiye'ye tahsis edilmiş yaklaşımlardan birini de Davutoğlu sergilemektedir. Davutoğlu, çalışmalarının merkezini oluşturan Türkiye'yi bölgesel güç olarak tanımlamakta bir sakınca görmemekle ve bu tabiri yer yer kullanmakla beraber, bölge tartışmalarına farklı bir yaklaşımla bakmıştır. Stratejik Derinlik adlı çalışmasında bölge yerine havza sözcüğünü kullanacağını belirtmiş, bu kavramı ise şöyle tanımlamıştır: "Birçok jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik hattın kesişerek oluşturdukları, iç stratejik bütünlüğe sahip bölgeler."⁴⁷ Havza tanımlaması yukarıda izah edilen, kavrama coğrafya öncelikli çok boyutlu yaklaşım kriterimizle paralellik göstermektedir. Davutoğlu'nun kavramsallaştırdığı havza, coğrafyayı, politik, ekonomik ve kültürel dinamikleri hesaba katmayı salıklar. Politik dinamikleri güç mücadelesi ve güvenlik arayışının birleşimi olarak özetlemek mümkündür.

Bölgelerin tanımlanma ve oluşturulma süreci düşünüldüğünde bunların somut ve objektif kriterlere göre değil, Soğuk Savaş sonrasının tek süper gücü ABD ile geriye kalan kutupları veya kutup olma adayları tarafından üretilen sübjektif kriterler olduğu görülür. Konuya Katzenstein'in tasnifi içinde materyalist değil düşünsel bir yaklaşımla bakan Buzan ve Wæver bölgelerin siyasi olarak inşa edildiğini söylemektedir.⁴⁸ Sosyal inşacılık görüşünü savunan isimlerden Kupchan da bölgenin ortak bir kimlik hissini paylaşan devletlerden oluştuğunu söylemektedir. Hurrell ise bütün bölgelerin toplumsal olarak üretildiğini, siyasi olarak da tartışmalı olduğu görüşünü savunur.⁴⁹ Bölgelerin sınırları ve isimleri objektif bir biçimde gelişmiş olmadığı, tarih çizgisi içinde aynı bölge isminin farklı yerleri ifade etmek için kullanılmasıyla anlaşılabilir. Örneğin, Avrupa merkezci(*Eurocentric*) bir kavram

⁴⁶ Amitav Acharya, **Whose ideas matter?: Agency and power in Asean regionalism**, Cornell University Press, 2009, s. 3.

⁴⁷ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 21.

⁴⁸ Barry Buzan, Ole Wæver, **Regions and powers**, s. 48.

⁴⁹ Andrew Hurrell, "Regionalism in Theoretical Perspective", **Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order**, Ed. by. Louise Fawcett, Andrew Hurrell, Oxford University Press, Oxford, 1995, s. 38-39.

olan Ortadoğu,⁵⁰ kavramı ilk defa kullanan jeopolitikçi Mahan tarafından Arabistan ile Hint yarımadaları arasında kalan alan için kullanılmışken, bugün daha çok İran körfezi merkezli tanımlanmaktadır. Zamanla sınırların değişmesi mevzusu Balkanlar için de söz konusudur.⁵¹

Uluslararası sistemde kabul görmüş bölgelerin salt coğrafi gerçekliklere göre kendi kendilerini ürettikleri ve objektif kriterlere göre oluştukları görüşünün çürütülmesi çok önemlidir. Bu fikir, inşacıların da katılacağı gibi, küresel süper güç ve diğer hâkim güçlerin kesin bir gerçekmiş gibi sundukları ve diğer aktörlerin edilgen birer nesne olarak sorgulamadan kabul etmesini istedikleri bölge muhayyilelerinin kendi ulusal çıkarlarına hizmet edecek şekilde inşa edildiği düşüncesine götürür. Bu düşünce ise sistemin ürettiği bölge statükosunu kabul etmenin bir kader değil, yenilgi ve edilgenlik göstergesi olduğu neticesini doğurur.

Sonuç olarak, bölge kavramı coğrafi, kültürel, politik ve ekonomik parametreler beraberce gözetilerek anlaşılabilir bir mefhumdur. Coğrafyanın tek etken olmaması bölgelerin objektif olarak oluşan değil siyasi olarak oluşturulan veya inşa edilen alanlar olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda uluslararası politikada edilgen değil etken konumda bulunmak isteyen her devlet, küresel güç dengelerini tamamen göz ardı etmemek şartıyla, sübjektif olarak inşa edilmiş bölge sınırlarına eleştirel bir perspektifle bakabilmelidir. Devletlerin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda ve politik dengelerin izin verdiği sınırlar içinde bu inşa sürecinin içinde yerini almaya çalışmaları kendi çıkarlarıdır ve göz ardı edilmemesi gereken bir imkândır.

1.3. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ

Her sistemde olduğu gibi uluslararası ilişkiler sistemi de bünyesinde iş gören aktörleri barındırmaktadır. Nye, uluslararası ilişkiler sisteminde aktörü, kararları ve eylemleri uluslararası politikada yankı bulan herhangi bir kişi ya da organ olarak tanımlar.⁵² Bu sistemdeki başlıca aktörler devletler, ulus ötesi organizasyonlar,

⁵⁰ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 130.

⁵¹ **Ibid.**, s. 121.

⁵² Joseph S. Nye, David A. Welch, **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, Ed. by.: Ali Berktaş, Çev. Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 53.

çokuluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları, diasporalar, uluslararası suç şebekeleri ve hayır kurumlarıdır.⁵³ Realist ekolün temsilcileri sistemdeki yegâne önemli aktörün devlet olduğu konusunda ısrar ederken, liberaller ise bu görüşü kabul etmemektedirler. Aslında liberal görüşe sahip olan sosyal bilimcilerin itirazı devletin en önemli aktör olmasına değil, yegâne aktör olarak görülmesinedir.

Devletin sistemdeki ana aktör olduğu konusunda bu iki temel paradigmada fikir birliği olmasının sebebi, devletin diğer aktörlerde olmayan dört özelliği elinde bulundurmasıdır.⁵⁴ Bunlardan birincisi başarılı devletlerin sınır ötesi insan, mal ve para hareketini kontrol edebilmesidir. Egemen bir devletin sınırlarından bir diğerine geçerken pasaport, vize ve benzeri gibi protokollere uyarız ve devletlerin meşru olarak bu hareketleri kontrol etme hakkına sahip oldukları kabul edilir. Diğer aktörlerin ne böyle bir uygulaması ne de yasal hakkı vardır. Aynı şekilde devlet sınır ötesi ticareti ve para transferlerini de kontrol eder, düzenler. Bazı yasaklar ve sınırlamalar getirir. Devletlerin ikinci karakteristik özelliği büyük ordular bulundurup kullanabilmesidir. NATO, BM ve benzeri kurumların görünürde birer ordusu var ise de bunlar üye devletler tarafından gönderilen askerlerden oluşturulmuş ordulardır. Ayrıca günümüzde Lübnan gibi devlet sistemi başarısız olan ülkelerde Hizbullah ve benzeri devlet altı örgütler de böyle bir gücü ellerinde bulundursalar da bu durum bir istisnadır. Üçüncü özellik, sadece devletlerin vergi alma ve çok yüksek meblağlarda harcama yapma olanağının olmasıdır. Dördüncü temel fark ise daha çok hukukî alanla ilgilidir; sadece devletler yasa çıkarıp onu uygulayabilirler. Türkiye'deki KCK ve PKK da sözde bazı yasalar çıkarıp taşrada bunları uygulamaya geçirme imkânı bulsa da bunun uluslararası sistem bazında hiçbir geçerliliği ve meşruiyeti yoktur. Ulus devletin ise böyle bir hakkı vardır zira hiçbir üst otoriteye karşı sorumlu değildirler. Bu özellik devletin egemenliği olarak ifade edilmektedir.

Devletlerin bu dört ayırt edici özelliğinin kendilerine diğer aktörlerin ötesinde kazandırdığı şey ise güçtür. Yani sistemdeki en güçlü birim olduğunda şüphe olmayan devlet, tam da bu nedenle uluslararası ilişkiler sisteminin en önemli aktörüdür (veya realistlerin dediği gibi yegâne önemli aktördür). Realist görüşün en

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid., s. 54

önemli isimlerinden biri olarak görülen Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (Uluslar Arasında Siyaset: Güç ve Barış Mücadelesi) adlı kitabında uluslararası ilişkileri devletlerin güç ile tanımlanan çıkarları ile ilgili olduğunu söyleyerek özetlemiştir.⁵⁵ Ona göre güç, insanın insan üzerinde kontrol ve egemenlik sağlayabilmesi için fiziksel vahşetten bir zihnin diğerini kontrol ettiği en kurnaz psikolojik ilişkilere kadar her şeyi içerir.⁵⁶ Hurrell, uluslararası toplumun araçlarla değil amaçlarla ilgilenmesi gerektiğini düşünen Aron’a atıfta bulunarak, Morgenthau’nun aksine gücün bir amaç değil, amaca ulaşmakta bir araç olarak da görülebileceğini hatırlatmaktadır.⁵⁷

Siyasetin doğasının her zamanla güçle ilgili olması ve uzun dönem Uluslararası İlişkiler disiplininin ortodoksisi olan realizmin kilometre taşlarından birinin gücü disiplinin bu denli kalbine yerleştirmesi bu alanla ilgilenen akademisyenlerin gücü anlamak için olağanüstü bir gayret sarf etmelerini beraberinde getirmiştir.⁵⁸ Davutoğlu, gücün siyasetteki merkezi konumunu şöyle ifade etmiştir: “Thucydides’ten İbn Haldun’a, Clausewitz’ten Morgenthau’ya kadar siyasî tarihin seyri ve siyasî aktörlerin bu seyir içindeki konumlan konusunda çalışmalar yapan düşünürlerin odaklandıkları temel soru gücün tanımı, tezahürleri ve eksen değişimi ile ilgili olmuştur.”⁵⁹

Uluslararası ilişkilerle ilgilenen birçok bilim adamı gücü tanımlamak, boyutlarını, belirlemek ve son derece soyut olan bu kavramı somutlaştırarak elle tutulur hâle getirmek istemişlerdir. Baldwin, bu kadar merkezi konuma oturtulan bir kavram olan güç ile ilgili tartışmalara son verecek bir tanım elde etmenin pek kolay olmadığını ve gücün tanımının hâlen tartışmalı olduğunu belirtir.⁶⁰ Ayrıca güç kavramının uluslararası ilişkilerin en tartışmalı alanı olarak görüldüğüne de değinmektedir.⁶¹ Gulick gibi isimler, birçok parametre ve formül belirlenerek gücü rakamsal olarak

⁵⁵ Hans Morgenthau, **Politics Among Nations: The struggle for power and peace**, Nova York: Alfred Knopf, 1948.

⁵⁶ **Ibid.**

⁵⁷ Hurrell, “One World?”, s. 135.

⁵⁸ David A. Baldwin, “Power and International Relations”, **Handbook of International Relations**, Ed. by. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, Sage, 2002, s. 177.

⁵⁹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 15.

⁶⁰ Baldwin, “Power and International Relations”, s. 177.

⁶¹ **Ibid.**

ölçme gayretine dahi girmişlerdir.⁶² Bu durumda kavramın tanımı, nasıl ölçüldüğü ve fonksiyonları üzerinde durulması gerekmektedir.

Sözlükte güç; fizik, düşünce ve ahlâk yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet, efor olarak tanımlanır.⁶³ Bu tanıma göre güçlü olmak demek bir *etkiyi* oluşturmak veya engelleyebilmek yeteneğidir. Yer yer güç sözcüğünü kontrol, kuvvet, kabiliyet, çaba, gayret, efor, yeterlilik, nüfuz, caydırıcılık, baskı, yetki, otorite gibi sözcüklerle eş anlamlı olarak da kullanırız. Gücün bir diğer tanımı ise bir cihazın, bir mekanizmanın iş yapabilme niteliği olarak görülür.⁶⁴ Burada da gücün bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için yapılan etkinlik veya çalışmayı gerçekleştirebilme kabiliyeti olduğu görülür. Buradaki anahtar sözcük de *kabiliyet* tir. Temel doğa bilimi olan fizik ise güce “birim zamanda yapılan iş” şeklinde bir tanım getirir. Bu tanıma göre, birim zamanda daha çok iş yapan/yapabilen aktör/özne daha *güçlüdür* denir.

Çok karmaşık bir kavram olan güç uluslararası ilişkiler disiplininde öncelikle devletlerin bir vasfı olarak algılanagelmiştir. Bu görüşe göre bir devletin güçlü olması ya da olmaması güç kaynaklarına ya da kapasitelerine bakılarak verilecek bir karar olarak görülmüştür. Daha sonraki yıllarda davranışsal tanımın getirdiği ağırlık ile gücün bir ilişki olduğu görüşü ağır basmıştır. Bu kavrama ilişkisel bakış, sadece tek bir devletin güç kaynaklarına bakmanın o devletin gücü hakkında yeterli bilgi veremeyeceği itirazını içermiştir. En son da bu kavramın bir yapının özelliği olduğu ve gündemi belirleyebilme yeteneği ile ilgili olduğu üzerinde durulmuştur. Ortaya konan düşüncelere zamanla gelen itirazlar güç kavramını idrak etme serüveninde ilerlemelere sebep olurken eski görüşleri tamamen çürütmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle bu bakış açılarının hepsine kısaca bakarak söz konusu kavramın incelenmesi bu kavramı anlamada yarar sağlayacaktır.

Gücün devletlerin bir vasfı olduğu görüşü disiplinin eski kabullerinden biridir.⁶⁵ Realist paradigmada son derece aşına olunan bu anlayışa göre bazı kaynaklara daha

⁶² *Ibid.*, s. 178

⁶³ TDK Sözlüğü, 15 Mart 2014 (Çevrimiçi) www.tdk.gov.tr.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ Chris Brown, Kirsten Ainley, *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, Yay. haz. Ceren Arkman, Çev. Arzu Oyacıoğlu, Yayınodası, İstanbul, 3. Bas., 2008, s. 75.

fazla sahip olan ülkenin güçlü olduğu düşünülmektedir. Bu güç kaynakları genelde askerî güç, toprak, ekonomik güç, teknoloji, nüfus, coğrafya, hammadde, kurumsal güç gibi faktörler olarak sıralanmıştır.⁶⁶ Bu unsurlar, sadece var olup olmamalarına ya da niceliklerine göre değil niteliklerine göre de ülkenin gücüne katkıda bulunur. Dolayısıyla nüfus söz konusu olduğunda sadece vatandaş sayısı değil o ülkenin insani gelişim indeksi (HDI) veya iktisadi anlamda üretkenliğin bir ölçüsü sayılan kişi başına düşen milli gelir gibi veriler de dikkate alınır. Benzer şekilde askerî güçten bahsedildiğinde sadece orduya ayrılan bütçenin büyüklüğü ya da asker sayısı değil silahlı kuvvetlerin topyekûn niteliği de değerlendirilir.

Morgenthau'nun 1950-1975 yılları arasına damga vuran ve realizmin omurgası olarak kabul edilen görüşlerinden sonra Waltz'un geliştirdiği ve neorealist görüş olarak adlandırılan düşünceleri de 20. yüzyılın son çeyreğinde benzeri bir etki yaptı.⁶⁷ Güç kaynaklarına dair verilerin ülkelerin gücünü hesaplamada kullanmak isteyen Waltz, devletlerin güçlerini sıralayabilme amacını taşımıştır. Üst sırada olan devletin gücünü alt sıralardakinden fazla olduğu görüşü yüzde yüz bir geçerliliğe sahip olsaydı gerçekten de bu ilgi çekici olurdu. Baldwin bu güç sıralaması çalışmasında güç kaynaklarını askerî kaynaklar, ekonomik kaynaklar ve diğer kaynaklar olarak ayıran Waltz'un "güçlü ülkeyi" bilinçaltında muhtemel bir savaş durumunda galip gelme ihtimali yüksek olarak ülke olarak gördüğünü belirtir.⁶⁸

Güç kaynaklarına -özellikle de somut olanlarına- sahip olmayı güçlü olmak olarak gören akımlar, son derece soyut bir kavram olan gücü oluşturan unsurları belirleyerek bir güç formülü oluşturma fikrini geliştirmiştir. Bu çalışmada merkezî bir konumu olan Stratejik Derinlik adlı çalışmasında Davutoğlu, güce dair sabit ve değişken verileri belirleyerek gücü aşağıdaki şekilde formülize etmiştir; $G=(SV+ PV) \times (SZ \times SP \times Sİ)$ ⁶⁹

Bu formülde sabit veriler(SV); tarih(t), coğrafya(c), nüfus(n), ve kültür(k) olarak belirlenmiştir. Potansiyel veriler(PV) ise ekonomik kapasite(ek), askerî kapasite(ak) ve teknolojik kapasite(tk) olarak sembolize edilmiştir. Formülde SZ, stratejik

⁶⁶ *Ibid.*, s. 75, Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 17.

⁶⁷ Baldwin, "Power and International Relations", s. 183

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 17.

zihniyeti; SP, stratejik planlamayı; Sİ de siyasî iradeyi temsil etmektedir. Sabit veriler tarih, coğrafya, nüfus ve kültürün toplamı ve potansiyel veriler de askerî, ekonomik ve teknolojik kapasitenin toplamı olarak tanımlandığından güç formülünün -matematiksel ifade ile- açılması aşağıdaki sonucu vermektedir:

$$G = \{(t+c+n+k)+(ek+tk+ak)\} \times (SZ \times SP \times SI)^{70}$$

Bu formül Kindleberger'in güce dair tanımıyla da paralellik göstermektedir. Ona göre güç, somut güç unsurlarına sahip olmak ve bu unsurları etkili bir şekilde kullanabilme kapasitesidir.⁷¹ Sabit verileri, ülkelerin ellerinde mevcut olan parametreler içinde kısa ve orta vadede değiştirmelerinin mümkün olmadığı unsurlar⁷²; potansiyel verileri ise kısa ve orta vadede değişebilir nitelikte olan ve ülkenin potansiyel değerlerinin kullanım kapasitesini yansıtan unsurlar⁷³ olarak tanımlayan Davutoğlu, bu iki tür verinin ülkelerin gücünün belirlenmesinde toplam etki yaptığını savunur. Çalışmasının söz konusu formüle ayrılan bölümünde herhangi bir sayısal değerden bahsedilmemesi buradaki amacın gerçek anlamda bir hesaplama gitmek ve sayısal bir büyüklük elde etmek değil, ülkenin gücünü maksimize etme sürecinde gücü daha iyi anlama gayreti olduğu görülür. Söz konusu formül matematiksel açıdan incelendiğinde başlarında herhangi bir katsayı farkı bulunmayan sabit ve potansiyel verilerin her bir unsurunun güce eşit katkıda yaptığı düşünülse de bu doğru değildir. Zira Davutoğlu, formülünü açıklamaya giriştiğinde her bir verinin özgül ağırlığının farklı olduğunu ve belirli bir unsurun güce yaptığı katkının zaman içinde dahi değiştiğinin altını çizer. Buna örnek olarak ise Cumhuriyet'in kuruluşundan beri Hatay istisnası dışında değişmeyen coğrafi konum ve varlığımızın Soğuk Savaş'ta süreci ve somasındaki zaman zarfı içinde birbirinden çok farklı bir şekillerde değerlendirilmesini kanıt gösterir.⁷⁴

Sabit verilerin değerlendirilmesinde coğrafya(c), kültürel(k) ve tarihi birikimin(t) beraberce desteklediği jeopolitik ön-hatların(*frontier*) bir toplumun uluslararası vizyonunun şekillenmesinde rol oynadığını söyleyen Davutoğlu bunların “ulus devlet

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ C. P. Kindleberger, **The Economics of International Politics and the Politics of International Economics**, New York, Palgrave Macmillan, 1970, s. 56.

⁷² Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 17.

⁷³ Ibid., s. 24.

⁷⁴ Ibid., s. 18.

olgusunun uluslararası sistemin ana unsuru haline gelmesi ile birlikte bir siyasi topluluk olan ulusun” demografik büyüklüğü olan nüfusla(n) birleşiminin insan unsuruna temas ettiği için en önemli parametre olduğunu ifade eder. Kültürün(k) sabit verileri potansiyel verilere bağlayan parametre olduğunu düşünen Davutoğlu sabit güç verilerini potansiyel güç verilerine bağlayanın bu etken olduğunu kabul eder.⁷⁵

Nüfus ve kültürün insan unsurunun niceliği ile alakası var ise de, bu en önemli değerin niteliği daha çok potansiyel veriler içinde değerlendirilmiştir. Potansiyel verilerin tanımı da düşünüldüğünde eğitim yoluyla insan unsurunun kalitesinin değişebilirliği görülecektir. Bir ülkenin ekonomik(ek), teknolojik(tk) ve askerî(ak) kapasitesi insan unsurunun kalitesine bağlıdır, ikinci Dünya Savaşı sonrasında askerî yollarla manevra alanını genişletme imkânı olmayan Japonya’nın dış politikasını tamamen ekonomi odaklı götürerek ortaya koyduğu başarı bunun açık bir örneğidir. Üstelik bu dönemde çok uluslu şirketler birçok devletin yapamayacağını yapacak seviyeye ulaşmış ve bu durumu ulusal ekonomik bağımsızlık kavramını temelden tehdit eder seviyeye gelmiştir.⁷⁶ Waltz, Morgenthau ve Mearsheimer gibi birçok realiste göre en önemli güç kaynağı veya kaynaklarından biri olan askerî güç, diğer birçok unsura da bağlı iken teknolojik kapasite, ekonomik kapasite ve demografik güç (nüfusxHDI) ile daha yakından ilintilidir.

Güç maksimizasyonu sürecinde elde bulunan malzeme konumundaki sabit ve potansiyel veriler güç formülünde toplam etkisiyle yer alsa da stratejik ve siyasi etkenler çarpan etkisiyle yol bulmuştur. Bunun anlamı, eldeki verilerin bu stratejik ve siyasi yollarla iyi değerlendirilmesi durumunda ciddi bir başarıya ulaşılabileceği olmasının yanında, başarısızlık anında –kaynakların kullanımındaki verimin düşmesi bir yana- eksi çarpan etkisiyle eldeki imkânların dezavantaja bile dönüşebileceği tehlikesinin bulunmasıdır. Çarpan etkisine sahip unsurlardan biri olan Stratejik Zihniyet(SZ), içinde kültürel, psikolojik, dinî ve sosyal değer dünyasını da barındıran tarihî birikim ile ortak üründür.^{77 78} Zamanı temsil eden tarih ile mekânı temsil eden

⁷⁵ Ibid., s. 18-23.

⁷⁶ Ibid., s. 23.

⁷⁷ Ibid., s. 29

coğrafyanın kesiştiği alanda oluşan kimlik bilinciyle de yakından alakalı olan stratejik zihniyetle yüz yüze gelmemiz bu kavramın büyük ölçüde süreklilik içinde gittiği anlamına da gelmektedir. Netice itibarıyla Stratejik Zihniyet güç formülünde çarpan etkisiyle bulunsa da sabit verilerin bir sonucudur. Bu, formülde belirtilen parametrelerin birbirini etkiledikleri ve birbirlerinden etkilendikleri anlamına gelir ki bu da formülle somutlaştırılıp basitleştirilmeye çalışılan kavramın gerçekte ne denli karmaşık olduğunu göstermektedir. Stratejik zihniyetin somut ve elle tutulur bir hâle gelmesi ancak stratejik planlama (SP) ile mümkündür.⁷⁹ Ünlü stratejisyen Clausewitz'in kısa vadeli manevraları taktik, uzun vadedekiler ise strateji olarak tanımladığını hatırlatan Davutoğlu, uzun vadeli stratejilere götüren taktiklerin tutarlı ve anlamlı olabilmesi için ise siyasi iradeye (Sİ)⁸⁰ ihtiyaç duyulduğunu söyler.⁸¹ Gücü daha çok bir vasıf olarak gören bir güç idrakinin ürünü olduğu görülen formül, Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik adlı çalışmasında şöyle toparlanmaktadır:

“Özetle, bir ülkenin güç denklemindeki ağırlığı, sabit ve değişken verilerinin stratejik planlama ve siyasî irade çarpanları ile belirlenmesi sonucunda ortaya çıkar. İyi bir stratejik planlama ve siyasî irade oluşumu, sabit ve değişken unsurları zayıf bir ülkeye kendi potansiyelinin üzerinde bir güç oluşumu sağlarken, tutarsız bir stratejik planlama ve zayıf bir siyasî irade, potansiyeli güçlü bir ülkenin kendi ölçeğinden daha düşük seviyelerde bir güç denkleminde sahip olmasına yol açabilir.”⁸²

Gücü şimdiye dek bir vasıf olması yönüyle ele alındı. Bu sayede güç unsurlarından bahsedebilme ve buna göre bir güç sıralamasının söz konusu olabileceğini ifade ettikten sonra bu unsurların matematiksel bir şekilde düzenlenmesiyle güç için bir formül bile oluşturulmasından bahsedildi. Ancak uluslararası ilişkilerde olduğu gibi günlük dilde de bir devletin gücünden bahsedilirken bu kavramın bir vasıf olma özelliğinden çok bir devletin diğer aktörlerle kıyaslandığında güçlü olup olmadığı merak edilir. Örneğin, “Türkiye güçlü bir devlet midir?” sorusu yanına başka bir

⁷⁸ AKP politikaları ele alındığında sık sık söz edilen dinin dış politika yapımında bir unsur olarak kullanıldığı eleştirisine (veya tespiti) ileriki bölümlerde değinilecektir. Bu konu hem dış politika teorisinin ele alındığı ikinci bölümde hem de pratiğin incelendiği üçüncü bölümde ele alınacaktır.

⁷⁹ *Ibid.*, s. 31.

⁸⁰ 2002-2009 yılları arası dış politikasını konu edindiğimiz AKP'nin bu süre içinde tek başına iktidarda bulunmasıyla süreklilik kavramının yerine gelmesi Davutoğlu'nun bahsettiği siyasi iradenin (Sİ) oluştuğunu gösterir. Bu durumda teoriyle pratiği karşılaştırma çalışmasında Sİ etkeni teorisinin pratiğe dönüştürülebilmesinin önünde bir engel teşkil etmemektedir. Zaten Davutoğlu da 2009 yılında yayımlanan *Teoriden Pratiğe* isimli kitabında bunu kabul etmektedir.

⁸¹ *Ibid.*, s. 32.

⁸² *Ibid.*, s. 35.

aktör koyup onunla kıyaslanmadığı sürece pek bir anlam taşımaz. “Türkiye ile İran’dan hangisi daha güçlüdür?” sorusu -hâlen eksik olsa da- bir öncekine göre daha anlamlıdır. Bu da gücün salt bir vasıf olarak ele alınmasının yetersiz olduğu sonucunu doğurur.

Disiplinin tarihi içinde en çok bilinen güç tanımlarından birini Amerikalı siyaset bilimci Robert Dahl yapmıştır.⁸³ Dahl’ın genel geçer bir kabul kazanmamış olan bu tanımı aynı zamanda en çok eleştirilen tanım olmuştur. Dahl gücü; aksi takdirde yapmayacakları bir şeyleri başkalarına yaptırma becerisi olarak tanımlamıştır.⁸⁴ Bu düşünceye göre bir aktörün kendi çıkarları doğrultusunda yapmak istediği şeye engel olmak veya yapmak istemediği bir şeyi yapmasını sağlamak bir diğer aktör için güçlü olmanın ifadesidir. Bu, biri caydırma diğeri zorlama (icbar) olmak üzere iki boyutun gündeme gelmesini netice vermiştir.

Dahl’ın davranışsal tanımı gücü vasıf olarak ele almanın yanında ilişkisel bir düzleme de oturtulmasının gerekliliğinin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Güç kavramına girişte onun yer yer etki sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanıldığının da altı çizilmiştir. Gücün davranışsal tanımında en az iki aktör arasındaki ilişkisel bir düzleme işaret edildiği için bu tanım beraberinde gücün sadece bir vasıf değil, aynı zamanda *ilişki* olduğu kabulünü getirir. Gerçekten de bir ülkenin güç unsurlarından olan nüfus ve ekonomik büyüklük gibi mutlak rakam ifade eden veriler, başka bir devletinkilerle karşılaştırılmadığı sürece bir şey anlatmaz.

Diğer yandan, Amerika’nın Vietnam’da uğradığı hezimet güç unsurlarına daha fazla oranda sahip olanın muhtemel bir savaşı kazanacağı görüşüne de tarihsel bir darbe vurmuştur.⁸⁵ Zira bir listeleme yapıldığı takdirde ABD’nin tartışılmaz üstünlüğü göze çarpsa da savaşın sonucunun güç unsurlarının mutlak büyüklüğüyle paralel olduğu görüşüne zıt çıkmıştır. Bu sonuç alandaki birçok akademisyenin gücün bağlamının da önemli olduğu fikrini kabullenmelerini sağlamıştır. Yukarıda da söylendiği gibi “Türkiye ve İran ele alındığında hangisi daha güçlüdür?” sorusu da yeterince açık değildir. Bu soruya cevap vermek için bu iki ülkenin hangi bağlamda

⁸³ Baldwin, “Power and International Relations”, s. 177.

⁸⁴ Robert A. Dahl, “The Concept of Power”, **Behavioral science**, C:2, No:3, 1957, s. 201-215.

⁸⁵ Baldwin, “Power and International Relations”, s. 193.

anlaşamadıkları ve her birerlerinin amaçlarının ne olduğu belirlenmelidir ki bu da bağlam olarak ifade edilmiştir. Söz gelimi, “Suriye’de devam eden iç savaşta rejimin devrilmesini isteyen Türkiye mi, yoksa rejimin ayakta kalmasından yana olan İran mı daha güçlüdür?” sorusu bağlamı da belirlenmiş ve bu nedenle bir öncekine göre bir boyut daha derinleştirilmiş bir sorudur. Ayrıca davranışçı tanımdan bahsettiğimizde zorlama ve caydırma kavramlarının altı çizilmişti. Gücün bir devleti bir işe zorlamak için mi bir eylemden caydırmak için mi kullanıldığı sorusunun cevabı bağlamla ilgilidir. Caydırmanın birçok durumda zorlamadan daha kolay olduğu düşünüldüğünde gücün hangi bağlamda kullanıldığının önemi de açığa çıkar.

En çok bilinen güç tanımlarından olduğuna vurgu yapılan davranışsal tanım aynı oranda eleştirilerin de hedefi olmuştur. Örneğin, Nye, pratik insanlar olarak nitelediği politikacı ve liderlerin gücün davranışsal tanımıyla ilgilenmeyeceğini belirtir. Ona göre davranışsal tanım geçmişi yeniden kurmaya zaman ayıran tarihçi ve analizciler için değer taşısa da netice odaklı hesaplar yapan liderler, bunu önemsemez. Bu nedenle de gücü, “...hedeflere ya da amaçlara ulaşma becerisi...” ve daha spesifik olarak da “...arzulanan sonuçları elde etmek için başkalarını etkileme becerisi...” olarak tanımlar.⁸⁶ Liderlerin bu nedenle “nüfus, toprak, doğal kaynaklar, ekonominin büyüklüğü, silahlı kuvvetler, siyasi istikrar” gibi kaynaklara sahip olmakla ilgileneceğini belirtir. Ona göre güç, uluslararası poker oyununda yüksek kartlara sahip olmaktır.⁸⁷ Güç unsurlarına sahip olma planının daha uzun zaman gerektireceğini söyleyen Baldwin ise Nye’in aksine liderlerin uzun vadeli gücü arttırmak yerine karşı karşıya gelinen bir konjonktürde -burada bağlamda- diğer aktörlerin davranışlarını etkilemekle daha fazla ilgili olmalarının da mümkün olduğunu belirtir ve Nye’in eleştirisine karşı çıkar. Ona göre, devletlerin ellerinde bulundurdukları güç unsurlarının oyun kartlarına benzetilmesinde sorun olmasa da oynanan oyunun her zaman poker olmayabileceği ihtimaline binaen bir bağlamda var olan avantajın başka bir bağlamda aynı etkiyi yapmayabileceği göz ardı edilmemelidir.⁸⁸ Temel kuvvet modeline vurgu yapan Ainley ve Brown ise “bir aktörün bir ilişkide uygulayabileceği gücün o aktörün sahip olduğu vasıflar

⁸⁶ Nye, Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini anlamak*, s. 55.

⁸⁷ *Ibid.*, s. 56.

⁸⁸ Baldwin, “Power and International Relations”, s. 186.

anlamındaki güç miktarının doğrudan yansıması olduğunu varsaymanın mantıklı olduğunu” söyleyerek yine pratik anlamda konuya yeni bir bakış açısı kazandırırılar.⁸⁹

Gücün potansiyel veya gerçek anlamda ilişkisel bir şekilde ele alınması gücün boyutlarının olduğu fikrini gündeme getirirken bazı temel boyutların belirtilmesinde de yarar vardır. Bunların başlıcaları bağlam (*scope*), etki alanı (*domain*), ağırlık (*weight*), maliyetler (*costs*), ve araçlardır (*means*).⁹⁰ Gücü somut unsurlarla elde edilen bir vasıf olarak kabul etmenin yanında bu kavrama ilişkisel yaklaşım ve bağlam, ağırlık, maliyetler ve araçları da dikkate almak elbette bu karmaşık kavramı daha iyi anlamaya yardımcı olur. Fakat bu, somut güç kaynaklarına sahip olunması gerektiği görüşünü çürütemediği gibi zayıflatamaz da. Bir ülkenin karşı karşıya gelmesinin muhtemel olduğu bağlamlar hesap edilerek yukarıdaki formülde belirtilen stratejik planlama(SP) muhtemel bağlamlarda avantaj elde edecek biçimde yapılan ve gücü maksimize etme hedefi yine kaynaklarla ilgili kalmış olur. İlişkisel bakış ve bağlam ise kaynaklara ne oranda ve ne nitelikte sahip olunması gerektiği hakkında fikir vermeleri açısından faydalıdır. Örneğin daha önce de belirttiğimiz gibi güce daha çok vasıfsal bir formülle yaklaşan Davutoğlu, Bosna krizinde Türkiye’nin uzun menzilli uçaklara sahip olmamanın eksiğini acı acı tattığını ve Kıbrıs harekâtında da ordunun amfibik manevra gücünün eksikliğinin zararları olduğunu söyler.⁹¹ Buna göre SP aşamasında bunun gibi eksikliklerle karşılaşılan bağlamlar tespit edilir ve Balkanlar’da etkin olunmak isteniyorsa uzun menzilli uçaklar ordu envanterine eklenir, Kıbrıs’la ilgili planlamaya göre amfibik hareket kabiliyetinin arttırılması için gerekli teçhizatın temini ve eğitimler tamamlanır. Böylece hem ilişkisel tanım, hem de vasıfsal perspektif dikkate alınmış olur.

Gücün önemli bir boyutu da etki alanıdır. Yukarıda “Türkiye ile İran’dan hangisi daha güçlüdür?” sorusunun da cevap için yeterli olmadığı söylemiştik. Hangi coğrafyadan bahsedildiği bu durumda önemlidir. Belirli alanlar söz konusu olduğunda, örneğin, tarihsel, mezhepsel ve coğrafi yakınlığı göz önüne alarak Arnavutluk’ta Türkiye’nin, Lübnan’da ise İran’ın daha avantajlı olduğu söylenebilir.

⁸⁹ Chris Brown, Kirsten Ainley, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Yay. haz. Ceren Arkman, Çev. Arzu Oyacıoğlu, Yayınodası, İstanbul, 3. Bas., 2008, s. 76.

⁹⁰ Baldwin, “Power and International Relations”, s. 178.

⁹¹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 42.

Güç kavramının bir diğer boyutu ise ağırlıktır. Baldwin, bir aktörün gücünün ağırlığını onun diğer bir aktöre kendi istediği yaptırtabilme ihtimali olarak görür.⁹² Bu durumda ağırlığın bir aktörün diğer aktörlerce nasıl algılandığıyla ilgilidir denebilir. Gücün ağırlığının vasıfsal anlamda gücü ele aldığımız zaman üzerinde durulan güç unsurlarıyla yüksek korelasyonundan söz edilse de iki başlık arasında birebir bağlantının olduğunu söylemek doğru olmaz. Örneğin Rusya son yıllarda deniz kuvvetlerine aldığı yeni askerî teçhizatla yaptığı operasyonlarla güçlü olduğu algısını pekiştirmektedir. Bu durum güç unsurlarıyla gücün ağırlığı boyutu arasındaki ilişkiyi gösterirken, söylem bazında ülkelerin güçlerinin üzerinde veya aşağısında bir üslup belirleyerek bazen bu ağırlığa pozitif veya negatif etkide bulunmaları mümkündür.

Gücün bir boyutu da maliyetlerle ilgilidir. İki aktörün birbirlerini etkilemedeki güçleri bu işin onlara maliyetiyle ters orantılıdır. A aktörünün B aktörünü etkileme maliyeti çok yüksekse, bu A'nın gücü için olumsuz bir unsurdur.⁹³ Araçlar boyutu ise gücün hangi yolla uygulanacağı ve hangi araçların kullanılacağıyla ilgilidir. Baldwin, temel araçları diplomatik, askeri ekonomik ve sembolik araçlar olarak ayırmıştır.

Güce vasıfsal ve ilişkisel bakışın dışında bir diğer yaklaşımın da yapısalcı perspektifi içerdiği ifade edilmişti. Realistler, devletler için gündemin kendi kendini dayattığını iddia etseler de liberaller gündeme üretilebilen ve önem sırası hakkında farklı görüşlerin ifade edilebildiği bir alan olarak bakarlar. Yapısalcılara göre de gündem uluslararası aktörlerin güç durumuna göre belirlenir ve gücü elinde tutan devletler görece zayıf olan devletlerin isteklerinin gündeme gelmesini dahi engelleyebilir.⁹⁴ Hurrell de, gücün merkezi uygulama alanlarından birinin uluslararası düzenin tekliflerini, teorilerini ve algılarını üretme ve planlama kapasitesi olduğu düşüncesini savunmaktadır. Ona göre dünyayı ya da dünyaya fikirleri taşımaya tartışırken en güçlünün sesi tartışmayı domine etmektedir.⁹⁵ Davutoğlu'nun gündem belirlemeyle ilgili kavramsallaştırmasında ise bu durum "etkenlik" ve "edilgenlik" olarak ifadesini

⁹² Baldwin, "Power and International Relations", s. 178.

⁹³ **Ibid.**, s. 178.

⁹⁴ Ainley, Brown, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, s. 80.

⁹⁵ Hurrell, "One World?", s. 140.

bulur. Stratejik Derinlik kitabında bu düşünce şu şekilde ifade edilmiştir:

“Gelecekle ilgili ufuk derinliğine sahip ülkelerin siyasi öncüleri, belirlenmiş gündemlerin esiri olmazlar. Aksine gündem onların elinde şekillenir ve bu şekil alış o ülkeyi üçüncü ülkelerin ilişkilerinde bile etkin bir unsur haline getirir.”⁹⁶

Gücün bir yapının ürünü olduğu ve sistemde söz sahibi olan ülkelerin gündemi de belli ölçüde etkileyerek karar almak kadar karar almamak yoluna da gittikleri ve amaçlarına bu yolla da hizmet ettikleri haklı bir argümandır ve dikkate alınmalıdır. Fakat bu itiraz da yine gücün bir vasıf olduğu ve güç kaynaklarına ulaşarak güç arttırımına gidilebileceği düşüncesinin önemini azaltmaz. Sadece ilişkisel bakışta olduğu gibi somut kaynaklarda akıllı bir planlamanın gerekliliğinin altını çizer. Ya da daha farklı bir bakış açısıyla, güce daha fazla oranda sahip olan aktörlerin gündemi de belirleyerek güçlerine güç kattıkları ve bu durumun döngüsel bir süreç getirdiği ifade edilmesi yerinde olur. Ayrıca gücü ölçerken “Gündemi belirleyebiliyor muyum?” sorusunun bir ölçü olarak yedekte tutulması sağlanmış olur.

Güç konusu ele alındığında Nye’in ürettiği yumuşak güç kavramına da kısaca değinmek gerekmektedir. Dahl’in davranışsal tanımında bir aktörün bir diğerine aksi takdirde yapmayacağı bir şeyi yaptırması olarak tanımladığı ifade edilmişti. Bu tanımda edilgen konumda olan aktörün istekleri değişmemiştir. Ne var ki, etken durumdaki aktörün gücünün daha fazla olması nedeniyle kendi isteğini yerine getirmesi zararına sonuçlanacaktır ve bu nedenle davranışını değiştirmek zorunda kalmıştır. Nye’in ürettiği yumuşak güç ise edilgen aktörün etken aktörle aynı şeyi istemesini sağlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁷ Bu gücün kullanımı kültür, ideoloji ve kurumlar gibi taşınmaz güç unsurlarını kullanmayı gerektirir. Yumuşak güç, ileriki bölümlerde *yumuşak hegemonya* stratejik formunda göreceğimiz gibi edilgen aktörde normatif değişiklikler yapmayı amaçlar. Nye’in davranışsal tanıma getirdiği eleştirileri reddeden Baldwin, yumuşak güç kavramını da eleştirmektedir. Ona göre, bu kavramın üretilmesiyle gündeme gelen konular güce ilişkisel yaklaşan yazarlarca

⁹⁶ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 33,

⁹⁷ Joseph S. Nye, **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, Public Affairs, 2004.

zaten aşına olunan konulardır.⁹⁸ Ayrıca gücün bir yapının sonucu olup, gündemi belirleme gücünün önemine vurgu yapan yapısalcı düşünce için de yumuşak gücün ifade ettiği anlam yabancı bir alanda durmamaktadır.

Güç kavramı ile ilgili yukarıda belirtilen formülde yalnızca somut kaynakların dikkate alınmadığı hatırlanırsa (ilişki, bağlam ve yapısal bakış da dikkate alınarak) temelde vasıfsal bakışın ağırlığı tespit edilmiş olur. Sonuç olarak yukarıda bahsedilip değerlendirilen formül ve güce vasıfsal bakış -diğer görüşler de dikkate alınmak şartıyla- herhangi bir sorun oluşturmamaktadır.

1.4. BÖLGESEL GÜÇ VE ÖZELLİKLERİ

Birinci bölümün hemen başında bölgesel güç için bir tanım verilmişti: Kendi bölgesinde güçlü olan devlet. Ayrıca bu tanımın, genel itibarıyla doğru olsa dahi, bölge kavramının uluslararası ilişkiler tarihi içindeki yükselişi ile bölge ve güç kavramlarının teker teker anlamlarına derinlemesine vakıf olunmadan eksik kalacağı belirtilmişti. Bahsedilen bu bilgiler elde edildikten sonra dahi bölgesel güçle ilgili yeterli bilgi sahibi olunduğu iddia edilemez. Zira verilen ilk tanımdaki yüzeysellikten artık kurtulmuş olursa da bu bilgiler hâlâ uluslararası ilişkiler yapısı ve bu yapının bölgesel güç adaylarıyla ilişkisi üzerine bir şey söylememektedir. Uluslararası sistemin içine oturtmadığımız bir bölgesel güç imajının küresel güçlerle, büyük güçlerle, diğer bölgesel güç konumundaki devletlerle ve bölgesindeki devletlerle ilişkileri anlaşılmadan da bu problem aşılamayacaktır. Ayrıca bölgesel güçlerde hangi özelliklerin arandığı, sistemin kendilerine hangi rolleri biçtiğinin de ifade edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu başlıkta birkaç bölgesel güç tanımından sonra bölgesel güçlerde aranan özellikler ve bu unvanı aldığı kabul edilen devletlere sistemin yüklemek istediği roller ele alınacaktır. Bölgesel gücün kendi bölgesinde ikincil durumdaki devletlerle olan ilişkisi ise bölgesel güçlerin strateji formları isimli ileriki bir bölümde aktarılacaktır.

Bu çalışmada da yer alacak olan bölgesel güçlerin strateji formları konusunu incelediği makalesinde Destradi, bölgesel gücü bölgesindeki komşularına nispetle

⁹⁸ Baldwin, "Power and International Relations", s. 186.

maddi güç kaynakları konusunda baskın olan devlet olarak tanımlamaktadır.⁹⁹ Bu tip devletleri tanımlamanın çalışması için merkezi önemde olmadığını da belirten Destradi'nin bu tanımı, girişte verdiğimiz tanımla benzerlik gösteren yalın bir tanım olsa da, burada somut güç kaynaklarına yapılan vurgu önemlidir. Genel olarak somut güç kaynakları askerî güç, ekonomik güç, demografik güç ve toprakların büyüklüğü olarak görülmüştür. Bu tanımda dikkati çeken bir diğer önemli özellik ise bölgesel güç konumuna oturtulan devletin çevresindeki ülkelerden belirgin bir şekilde daha güçlü olması kriteridir. Oysa daha sonra da vurgulanacağı gibi bir ülke için bölge olarak algılanan coğrafi alanda birden fazla yerel güç kutbu olabilir. Bölgesel güce sadece bu tanım adesesıyla bakmak herhangi bir devletin diğerlerinden açık ara sivrilmediği bölgelerde bölgesel gücün olmadığı düşüncesine sebep olur ki, bu yanlış bir görüştür. Tablo 1'de Frazier ve Stewart-ingersoll'un kullandığı bir bölgesel güç sınıflandırması görülecektir.¹⁰⁰ Buradaki verileri kesin birer bilgi gibi kabul etme durumu söz konusu olmasa da tablodan da anlaşılabilirceği gibi bölgeler tek, iki ya da çok kutuplu olabilmektedir. Daha önce de bahsedilen Bölgesel Güvenlik Kompleksleri düşüncesinde de iki ve çok kutupluluk düşüncesi kabul görmektedir.¹⁰¹

Bölge Adı	Kutupluluk	Bölgesel Güçler
Kuzey Amerika	Tek Kutuplu	ABD
Güney Amerika	Tek Kutuplu	Brezilya
Avrupa	Çok Kutuplu	Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya
Batı Afrika	Tek Kutuplu	Nijerya
Orta Afrika	-yok-	-yok-
Afrika Boynuzu	-yok-	-yok-
Güney Afrika	Tek Kutuplu	Güney Afrika
Ortadoğu	Çok Kutuplu	İran, S. Arabistan, Mısır, İsrail

Tablo 1- Bölgeler ve bölgesel güçler

Destradi'nin tanımı ile ilgili değinilen tek kutupluluğun gerekli olduğu görüşü

⁹⁹ Sandra Destradi, "Empire, hegemony, and leadership: Developing a research framework for the study of regional powers", 2008.

¹⁰⁰ Derrick Frazier, Robert Stewart-ingersoll, "Regional powers and security", s. 8.

¹⁰¹ Barry Buzan, Ole Wæver, **Regions and Powers**, 2003.

Nolte’de de mevcuttur. Bölgesel gücü bölgedeki “en güçlü” devlet olarak gören yazar, belli coğrafi bölgelerde ve alt bölgelerde (*regions and sub-regions*) etkili ve güçlü olan ülkelerin bu unvana sahip olduklarını söylemektedir.¹⁰² Güç başlığında da vurgulandığı gibi gücün sadece maddi kaynaklara sahip olmak değil, bu sabit verilerin ve materyallerin etkili bir şekilde kullanılmasının neticesinde ortaya çıkan bir sonuç olduğu düşünüldüğünde Nolte’nin etki kavramına yaptığı vurgunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Bölgesel güç kavramsallaştırmasını amaçlayan Flandes, hem küresel hem de bölgesel düzeyde bazı devletlerin işbirliği ve müzakere süreçlerinde diğer devletlerden daha önemli rol oynadıklarını belirtmektedir. Ona göre bu durum, bazen bu aktörlerin askerî ve ekonomik potansiyellerinden bazen de meşruiyet, diplomatik etkinlik, ahlaki otorite veya belirli bir devlet grubu ya da bölge için taşıdığı temsili fonksiyondan kaynaklanabilmektedir. Küresel sistem içinde ABD’nin tartışmasız tek süper güç olduğu yaygın görüşüne katılan yazar, onun yanı sıra sistemde bulunan büyük güçler, orta ölçekteki güçler ve bölgesel güçler kavramlarının ise tartışmalı ve izaha muhtaç olduklarını belirtir.¹⁰³ İşte bölgesel gücü sistemden bağımsız olarak ele almanın eksik kalacağı görüşü burada belirginleşmektedir. Aralarında keskin ayrımlar bulunmayan bu tarz bir gayri resmî ve gayrihukuki *de facto* hiyerarşinin -en azından sınıf farkının- olduğunu görmek bu kavramları anlamak açısından önemlidir. Neorealist ve neoliberaler sistemin yapısının anarşik olduğu görüşünde mutabık olsalar da kastettikleri devletlerin yasal olarak kendi topraklarında egemen oluşları ve yine prensipte hiçbir devletin kendi üzerinde bir otoriteyi kabul etmeyişiştir. Ancak uluslararası hukuk gereği bütün ulus devletlerin eşit konumda olduğunu söylemek bizleri devletlerin birbirleri üzerinde nüfuzu olduğunu ve güç farklılıklarını inkâr etmek gibi bir yanılgıya itmemelidir.

Uluslararası sistemin güç basamaklarında listenin en üstünde bulunan süper güç, küresel ölçekte olayları etkileme ve güç uygulama yeteneğine sahiptir.¹⁰⁴ Önceleri bu terim Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği için kullanılmış, 90’lardan itibaren ise bu

¹⁰² Nolte, “How to compare regional powers”, s. 895.

¹⁰³ Daniel Flandes, “Conceptualising Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case”, **GIGA Working Paper**, No. 53, 2007, s. 7.

¹⁰⁴ **Ibid.**

unvanın tek sahibinin ABD olduğu kabul edilmiştir. Büyük güçler ise ekonomik, askerî ve siyasi güçlerinden ötürü dünya diplomasisinde söz sahibi olan ülkelerdir ve diplomatik veya askerî bir hamle yapılmadan önce bu devletlerin de görüşlerine başvurulmalıdır. Bu devletler Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu’nun ABD dışındaki dört daimi üyesi olan İngiltere, Fransa, Çin ve Rusya ile Almanya ve Japonya olarak kabul görür.¹⁰⁵ Bu listede farklı bir yaklaşım sunan Buzan ve Wæver, İngiltere, Fransa ve Almanya’yı ayrı ayrı saymak yerine büyük güçler sıralamasında AB’ye tek bir aktör olarak yer vermektedir.¹⁰⁶

Nispeten eskimiş bir kavram olarak orta ölçekteki güçler ise büyük güçlerle aynı klasmanda olmamakla beraber, uluslararası etkileri olan ülkeler olarak tanımlanır.¹⁰⁷ Wood, orta ölçekli güçlerle ilgili “Boyutları, maddi güçleri, sorumluluk alabilme istek ve kapasiteleri, etki ve istikrarlarıyla büyük güç olmaya yakın devletler” şeklinde bir tanıma yer vermektedir.¹⁰⁸ Bu tanım bahsedilen hiyerarşide orta ölçekli güçler için büyük güçlerin bir alt basamağını layık görmekte fakat bunun üzerine fazla bir şey eklememektedir. Ayrıca bir diğer eksik ise sadece maddi güçten bahsedilmesidir. Tek taraflı olarak hareket edecek potansiyelde olmayan bu devletler sistem içinde belli bir grup devlet üzerinde veya uluslararası bir kurum üzerinden etkili olabilmektedir.

Süper güç, büyük güçler ve orta ölçekli güçler olarak ifade edilen üç sınıfın bir altındaki basamakta ise bölgesel güçler bulunmaktadır. Hem sistemdeki yerleri hem de yukarıda verilen üç tanımın ifade edilmesinin ardından bölgesel güç olarak görülen devletlerin hangi özelliklere sahip olduklarının belirlenmesi gerekmektedir. Böylece kısa birer tanımın kısıtlı sınırlarından çıkarak piramidin bu basamağı daha derince kavranabilir.

Bölgesel güçlerin birçok özelliğine değinen Fuller ve Arquilla bölgesel güç olan devletlerin tanımı gereği ABD’nin veya BM de dâhil olmak üzere uluslararası kurumların tercihlerini kabul etmek zorunda olmadan kendi bölgesindeki dış

¹⁰⁵ **Ibid.**, s. 8.

¹⁰⁶ Barry Buzan, Ole Wæver, **Regions and Powers**.

¹⁰⁷ Ffemes, “Conceptualising Regional Powers”, s. 8.

¹⁰⁸ Bernard Wood, **Middle Powers in the International System: a preliminary assessment of potential**. C. 3, WIDER, 1987, s. 4.

politikayı yönetecek iradeye, araçlara ve hırsa sahip olduklarını belirtir.¹⁰⁹ Çalışmalarının tarihindeki konjonktüre göre Çin, İran, Irak, Hindistan, Özbekistan Endonezya, Vietnam, Güney Afrika, Nijerya, Brezilya, Türkiye ve Sırbistan'ı sıralayan yazarlar, bu ülkelerin hepsinin kendi komşu çevreleri içinde güvenlik ve ekonomik geçim kaynakları üzerinde önemli etkileri olduğunu ve gücün ne derecede yeni ve otonom bölgesel sistemlere geçtiğini gösterdiklerini ifade etmektedirler. Onlara göre kendi kendileri tarafından seçilen bölgesel güçler, eski veya yeni iktisatları tarafından güdülür. Bölgesel güçler Soğuk Savaş sonrası yeni dönemin müsamahalı uluslararası ilişkiler konjonktüründen istifade edecek kabiliyete sahiptirler ve muhtemelen yeni bir ideolojinin veya karizmatik bir liderin etkisiyle büyütülmüşlerdir.¹¹⁰ Konuya daha çok ABD'nin perspektifinden yaklaştıkları anlaşılan yazarlar, bölgesel güçlerin kendi diplomaları, prestijleri ve gerektiğinde de askerî güçleri ile yerel istikrarı sağlayabileceklerine güvenilecek seviyede olmaları gerektiğini öne sürmektedirler. Ayrıca onlara göre bu aktörlerin, bölgedeki cephane trafiğini kontrol edecek ve kitle imha silahlarının yayılmalarını önlemeye eğilimlerinin olması gerekir.¹¹¹ Küresel bir gücün bir bölgeye yoğunlaşmasının zorluğu nedeniyle güç paylaşımı alternatifini sunan yazarlar, bu alternatiften faydalanacak bölgesel güçlerin etkin ve devamlı müdahillik özelliklerinin bulunması gerektiğini ifade eder.¹¹²

Sisteme ABD merkezli bir bakışı işaret eden bu düşünceye göre bölgesel güçlere sistemde biçilen rol uluslararası siyaseti yönetmekte ABD'nin yükünü almaktır. Bu ülkelerden katkıları oranında oynadıkları rolün nimetlerinden faydalanmaları beklenmektedir. Hurrell, ABD'nin konuya bakışını kendi küresel düzen hırslarına ulaşabilmek için bu role uygun devletleri yetkilendirmek olarak ifade etmektedir.¹¹³ Katzenstein da dünya sistemini "Amerikan egemenliği tarafından organize edilen bölgeler" şeklinde özetleyerek bu ABD merkezli bakışın örneklerinden birini teşkil

¹⁰⁹ Graham E. Fuller, John Arquilla, "The Intractable Problem of Regional Powers", *Orbis*, C.40, No:4, 1996, s. 609-621.

¹¹⁰ *Ibid.*, s. 612.

¹¹¹ *Ibid.*, s. 614

¹¹² *Ibid.*, s. 616

¹¹³ Hurrell, "One World?", s. 141.

etmektedir.¹¹⁴ Bu düşünceye göre, zamanla oluşan G8, G20 gibi gruplar da ABD'nin yönetimin maliyetini tek başına üstlenmemek için sorumluluğu bölüştürmesinden ibarettir. Bölgesel güçlerin sistemin çok boyutlu yönetimi için bir boyut olduğu görüşünü savunan Hurrell, bu karşılıklı kabulde bölgesel güç konumundaki ülkenin yetkilendirildiğinin yanı sıra güvenliği sağlama sorumluluğunu taşıdığını ve karşılıklı teşvik içinde sistemin işlediğini söylemektedir. Burada amaç BM'nin aşırı yüklerini n bir kısmını ve bölgesinde güvenliği sağlamanın maliyetini yüklenmeye hevesli olacağı tahmin edilen bölgesel gücün devreye sokulmasıdır.¹¹⁵ Nolte de bu konumdaki devletlerin bölgesel problemlere el atmaya daha istekli olabileceklerini belirtmektedir.¹¹⁶ Rolün gayrı resmî yükümlülükler olduğu tespitini aktaran Frazier ve Stewart-Ingersoll ise lideri takipçiden ayırmanın *rol* olduğunu ifade ederek bu görüşe destek vermektedir. Onlara göre bölgesel güçlerin bölgesel liderlik, bölgesel koruma ve bölgesel zimmet gibi rolleri vardır.¹¹⁷

Sistem tarafından kabul gören bir bölgesel güç olabilmenin bazı ön şartları vardır. Schoeman bu şartları iç dinamikler, isteklilik, kapasite ve onay şeklinde sıralamaktadır.¹¹⁸ Ona göre bu rolü üstlenebilmek için bir devletin iç siyasî sisteminin ve ekonomik şartlarının bölgesinde istikrarı sağlama ve bölgeyi yönetmeye bir engel teşkil etmeyecek biçimde olması gerekir. Söz konusu aktör bölgesel liderlik, dengeleyicilik, bölgedeki barışı sağlama ve sürdürme gibi görevler üstlenmeyi istediğinin sinyallerini de vermelidir. Diğer iki gereklilik ise istediği bu rolü kaldırabilecek kapasitesinin olması ve çevresinde bölgesel güvenlikten sorumlu bir lider olarak kabul edilebilirliğinin olmasıdır.

Bölgesel güç olabilme kriterleri için benzer bir liste sunan Schirm'e göre ise bunlar iddia, potansiyel, onay, eylem ve etkidir.¹¹⁹ Ona göre, bölgesel güç olma konumundaki bir devletin uluslararası alanda kendisini ve çevresini etkileme iddiası olmadan bu rolü üstlenmesi hiç de gerçekçi değildir. Potansiyelden kastı ise maddi

¹¹⁴ Peter J. Katzenstein, **A World of Regions**, s. ix.

¹¹⁵ Hurrell, "One World?", s. 141.

¹¹⁶ Nolte, "How to compare regional powers", s. 884.

¹¹⁷ Frazier, Stewart-Ingersoll, "Regional powers and security", s. 9-14.

¹¹⁸ Maxi Schoeman, "South Africa as an Emerging Middle Power: 1994-2003",

¹¹⁹ Daniel Flemer, "Conceptualising Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case", **GIGA Working Paper**, No:53, 2007.

ve kurumsal kaynaklara yeterli düzeyde sahip olmaktır. Bu kaynaklar olmadan ne bölgesel ne de küresel bir etki söz konusu olabilir. Yazar söylem ve kapasitenin önemli olduğunu kabul etse dahi eylemlerin de liderliğe dair işaretler veya ikincilik göstergeleri olarak okunabileceği sebebiyle önemli olduğunu belirtir. Onayın da bu rol için bir gereklilik olduğu konusunda Shoeman’la hemfikir olan Schirm, bütün bu potansiyel verilerin neticede ne kadar etkin ve sonuç alıcı olduğunun da sorgulanması gerektiğini ve bölgesel güç konumunda görülen devletlerin gerçekte ne kadar etkin olduklarının da değerlendirilmeye tabi tutulmasının gerektiğini söylemektedir.

Sovyetler Birliği’nin yıkılış yılı ve Soğuk Savaş’ın bitiminin işareti konumunda olan 1991 yılından itibaren bölge, bölgesellik ve bölgesel güç kavramlarının daha sık kullanılır olduğuna değinilmişti. Bunun bir yıl ardından yaptığı çalışmada Øyvind, bölgesel güçlere dört özellik atfetmektedir. Ona göre bölgesel güçler, coğrafi anlamda sınırları çizili bir bölgenin devletidirler; kendi bölgelerindeki diğer devletlerin oluşturmak isteyebilecekleri herhangi bir koalisyonu karşı durmaya kadirdirler ve bölgesel konularda yüksek derecede etkindirler. Ayrıca onun verdiği bir diğer özelliğe göre bu devletler, orta ölçekteki güçlerin aksine, bölgesel itibarlarının yanı sıra küresel ölçekte büyük güç de olabilirler.¹²⁰ Burada değinildiği üzere orta ölçekli güçler için pek de söz konusu olmayan bölgesel sınırların ifade edilmesi önemli bir kriterdir. Ayrıca, ittifaklara karşı durma gibi bir güç potansiyeline yapılan vurgu ilgi çekicidir ve şimdiki Avrupa Birliği ülkelerinin oluşturduğu bölgede tarihte uzun yıllar yaşanan denge politikaları düşünüldüğünde bölgenin hem son asırlarda hem de daha yakın zaman zarflarında birden fazla bölgesel gücü barındırabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Bu özellik yukarıda itiraz ettiğimiz tek kutupluluğu gerekli sayma hatasına düşülmediğine ince bir işaret olarak kabul edilebilir. Ayrıca Øyvind’in genel kabulün aksine orta ölçekli güçleri bölgesel güçlerden bir basamak aşağıda gördüğü de aktarılan son özellik aracılığıyla görülmüş olmaktadır.

Flemes, bölgesel güçler için dört kritere vurgu yapmaktadır: liderlik iddiası, gerekli

¹²⁰ Østerud Øyvind, “Regional Great Powers”, **Regional Great Powers in International Politics**, Ed. by. Iver B. Neumann, Basingstoke, St. Martin’s Press, s. 1-15.

güç kaynaklarına sahip olmak, dış politika enstrümanlarını kullanmak ve üçüncü ülkeler tarafından liderliğin kabul görmesi.¹²¹

Konuya büyük ölçüde iktisadi açıdan yaklaşan Kappel¹²² ise bölgesel güçlerin şu özelliklere sahip olduğunu ifade etmektedir:

- Bölgesel güç, bölgesinde küresel ve bölgesel etkide bulunacak ekonomik güce sahiptir.
- Bölgesel güç nispeten büyük bir nüfusa ve büyük topraklara sahiptir.
- Bölgesel güç uzunca bir süre bölge ortalamasının üstünde bir büyüme oranını gerçekleştirir ve bu yolla bölge için büyüyen bir pazar sağlar.
- Bölgesel güç, bölge içi ticarete baskın rol oynar.
- Bölgesel güç endüstriyel ve teknolojik gelişme sağlar; Ar-Ge harcamalarında OECD ülkelerine yakın veya onları aşkın bir seviye gösterir.
- Bölgesel gücün dünyada ve bölgesinde, gücü artan aktif bir iş hacmi vardır.
- Bölgesel güç, artan oranda istikrarlı para birimi ve güvenilir mali politika gibi kamu yararları sağlar.
- Bölgesel güç, bölgesel işbirliği anlaşmaları başta olmak üzere bölgenin yönetiminde artan oranda rol alır.

Bölgesel güçleri karşılaştırmak amacıyla, bu tarz ülkelerin ayırt edilebilmesi için kriterler belirleme gayretine giren Nolte¹²³ ise bölgesel güçlerin aşağıdaki özelliklere sahip olması gerektiğini sonucuna varmıştır:

- Coğrafi, ekonomik ve siyasi-düşünsel anlamda sınırları belirlenmiş bir bölgede lider pozisyonunu deklare etmek.
- Bölgesel güç projeksiyonu için maddi (askerî, ekonomik, demografik), organizasyonel (siyasi) ve ideolojik kaynaklara sahip olmak.
- Bölgesel aktiviteler ve sonuçlarında sahici anlamda büyük etkiye sahip olmak.
- Bölgeyle ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda karşılıklı bağımlı olmak.
- Bölgenin jeopolitik sınırlandırılmasında ve siyasi-düşünsel anlamda inşa edilmesinde belirgin etkiye sahip olmak.
- Bu etkiyi bölgesel yönetim araçları vasıtasıyla ortaya koymak.
- Ortak bir bölgesel kültür ve proje tanımlayıp ifade etmek.
- Bölge için müşterek çıkar sağlamak veya müşterek çıkar sağlanması sürecinde belirgin katkıda bulunmak.

¹²¹ Flesmes, "Conceptualising Regional Powers", s. 11.

¹²² Kappel, "On the economics of regional powers", s. 86-87.

¹²³ Nolte, "How to compare regional powers", s. 893.

- Belirgin bir şekilde bölgesel güvenlik gündemi tanımlamak.
- Bölgedeki önderlik pozisyonu bölge içinde veya bölge dışında (özellikle de diğer bölgesel güçler tarafından) tanınmak, veya en azından bu konumıyla ilgili saygı görmek.
- Sadece kendi çıkarlarının değil bölgesel çıkarların da sözcüsü ve uygulayıcı olarak davranacağı bölgelerarası ve küresel forum ve kurumlarla bölgeyi temsilen bütünleşmek.

Çalışmada yukarıda farklı yazarlardan aktarılan kriterlerle ilgili keskin itirazlar söz konusu değildir. Aktarılan hemen her kriterin belli bir haklılık yanı vardır. Bu genel kabulün dışında üç küçük ret veya eleştiri ifade edilecektir. Yukarıda da belirtildiği gibi itirazlarımızdan biri bölgenin bazı yazarlarca tek kutuplu olarak görülmesi isteği ve bölgesel güç olacak devletin tartışmasız lider olarak algılanması gereğine idi. Bir diğer itiraz ise konuya sadece süper güç ABD'nin perspektifinden tek taraflı bakan yazarlar için söz konusudur. Yani bölgesel güç için uluslararası siyaseti yönetmekte olan ve bu nedenle güvenliği ve istikrarı sağlama sorumluluğu taşıyan ABD'nin yükünü alma gibi bir rol düşüncesi bölgesel güçleri anlamakta yetersizdir. Bu düşünceye göre bölgesel gücün küresel güçle paralel hareket etmesi mecburiyeti vardır ki bu düşünce bölgesel güç olma düşüncesinin arkasında yatan ana kavramlardan proaktif olma fikriyle çelişmektedir. Bir bölgesel güç, kendi hedefleri olan ve bunları gerçekleştirmek için tamamen kendi bencil çıkarları açısından yer yer küresel ve büyük güçlerle ittifak hâlinde olsa da bazen de farklı bir strateji ortaya koyabilen bir devlet profilinde de olabilmelidir.

Tam olarak bir itiraz olmasa da farklı bir yaklaşımın gerekli olduğu bir diğer konu ise bu bölgesel güç olabilme kriterlerin birbirlerinden ayrı gibi sunulsa da aslında tamamen birbirlerine bağlı oluşudur. Ulus devletlerin daha fazla güç, daha fazla güvenlik ve çıkar sağlama gibi hedeflerin arkasından gittiği belirtilmişti. Bu görüşte genel-geçer bir kabul varken, bölgesel güç olmak için güçlü olmanın yanına liderlik iddiası, bu iddianın kabul görmesi gibi kriterler eklemek anlamsızdır. Bölgesinde askerî, ideoloji, ekonomi, demografi ve benzeri alanlarda karşılaştırmalı olarak ciddi bir güce sahip olan bir devletin bu güç unsurlarından avantaj elde etme gayretine girmemesi düşünülemez. Ayrıca bu gayretin sonucu olarak bölgede güçlü bir devlet olduğu algısının engellenebilmesi de çok zordur. Dolayısıyla tek başına, güçlü olma

özellği yukarıdaki uzun kriterleri özetlemek için büyük ölçüde yeterlidir. Bunun tam bir itiraz olmaması, yukarıdaki kriterlerin bolluğunun gücün alt başlıklarının çokluğu nedeniyle bir açıklayıcılık ihtiyacından doğmasıdır. İleriki bölümlerde inceleneceği gibi bölgesel güçler tek bir şekilde davranmak zorunda olmayan farklı strateji formları uygulamaları mümkün olan devletlerdir. Bu nedenle kamu yararı sağlamak, bölgeyi temsil etmek gibi özellikler tümüyle reddedilemese de her bölgesel güç için geçerli olması mecburi olmayan kriterleri genellemek bir yanılgıdır.

Sonuç olarak yapılan, bölümün girişindeki basit ve yalın tanıma bağlı kalmaktır. Buna göre bölgesel güç demek, kendi bölgesinde güçlü olan devlet demektir. Kavramları ayrı ayrı ve birleştirerek incelemek ise yararsız bir uğraş değil bu yalın tanımın içinde geçen derinlikli kavramlara ve tanım cümlesinin tamamına vakıf olabilmek için kaçınılmaz ve ideal bir yoldur. Zira bölgenin ne demek olduğu ve tarihsel analizi, güç kavramının tahlili ve bölgesel güçlerin sistem içindeki yerinin saptanması tanımın yüzeysel bir şekilde anlaşıldığından çok daha anlamlı kılmıştır.

1.5. BÖLGESEL GÜÇ OLARAK TÜRKİYE

Türkiye sadece 21. yüzyılda değil daha öncesinde de bölgesel güç olarak kabul gören bir devlet oldu. Her ne kadar bölgesel güç kavramı Soğuk Savaş sonrasında önem kazansa da Türkiye, kendini Sovyet tehdidi altında gören Batı dünyası için kaybedilmeyecek önemli bir müttefik idi. Hem jeostratejik konumu hem de Sovyet ve Batı blokunun kesişiminde cephe hattını temsil etmesi 90'lara giden süreçte ona verilen önemin sebeplerindendir. Ayrıca NATO gücü olması ve daha öncesine dayanan ABD müttefikliği de dönem itibarıyla konumunda önemli rol oynamıştır.

Türkiye'nin uluslararası siyasette bölgesel güç olduğuna dair yaygın kanaatler söz konusudur ancak bu konu üzerinde mutabakat söz konusu değildir. Bölgesel güç kavramının içinde bulunduğu bölgenin siyasetini etkileme, otonom hareket etme yeteneğine sahip olma, ve bölge dışı aktörler tarafından kararları hesaba katılma gibi üç kriter olduğunu düşünen Uzgel, Türkiye'nin bölgesel güç olmadığını

savunmaktadır.¹²⁴ Ülkenin bölgesi derken Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasları beraber ele alan Davutoğlu’ndan farklı olarak sadece Ortadoğu’dan bahseden Uzgel, içerde ve dışardaki bölgesel güç kabulünü bir ilüzyon olarak değerlendirmektedir. Ona göre Türkiye 2000’li yıllardan sonra dünya sistemine daha fazla entegre olmuş ve bu yolla da dış politika seçeneklerini azaltmış, bölgesel güç olmaktan da uzaklaşmıştır.¹²⁵

Bölgesel güç kavramının bileşenleri, tarihsel planda oturduğu yer, tanımı ve özellikleri yukarıdaki bölümlerde incelenmişti. Netice olarak karar kılınan özetleyici -bölgesinde güçlü olan devlet- tanımı Türkiye’nin bölgesel güç başlığı altına girip girmediğinin tespitinde temel aracımız konumundadır. Bu durumda karşımıza çıkacak iki güçlükten biri bulunduğu konum itibarıyla Türkiye’ye bir bölge tayin etme sorunu, diğeri ise ilgili başlıkta da işlendiği gibi gücün ölçümünün zorluğudur.

Uluslararası anlamda bölge kabullerine göre, Türkiye’ye bir bölge tahsis etmek zordur. Türkiye hem kıtalar hem bölgeler hem de medeniyetler arası geçiş noktası olması yönüyle arada kalan bir görüntü vermektedir. Huntington da bu nedenle Türkiye’yi Doğu ile Batı arasında parçalanmış ülke¹²⁶ (*torn country*) olarak görmektedir. Türk dış politika geleneğinde de Türkiye sık sık Doğu ile Batı arasında bir köprü şeklinde nitelenmiştir. AB ve ABD çok defa Türkiye’yi Ortadoğu’da Batı’nın güvenliğini sağlayacak askeri bir güç olarak kabul etmiştir. Ayrıca Bosna ve Kosova krizlerinde oynanan rol ve tarihi bağlar da Balkanlar’ın da Türkiye’den tamamen kopuk olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan coğrafi yakınlık Azerbaycan’la yakın ilişkiler ve ırk birliği ülkeyi Kafkaslarla, dil ve ırksal bağlar da Orta Asya ile bağlantılı hâle getirmektedir.

Bu noktada bu tez çalışmasının ikinci bölümünde stratejik derinlik doktrinini, üçüncü bölümünde de dümeninde olduğu Türk dış politikasını değerlendireceğimiz Davutoğlu’nun yaklaşımı esas alınacaktır. Huntington’ın parçalanmış ülke yakıştırmasını reddederek merkez ülke (*pivot country*) konumunu Türkiye’ye layık gören Davutoğlu Stratejik Derinlik isimli kitabında ülkenin etrafında bulunan üç

¹²⁴ İlhan Uzgel, “Türk Dış politikasında Bölgesel Güç İllüzyonu”, **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası: Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, Ed. by. Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacı Ali Necefoğlu, C. 36, USAK Books, 2010, s. 61-66.

¹²⁵ **Ibid.**

¹²⁶ Samuel P. Huntington, **The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order**, Simon, Schuster, 1996, s. 139.

küçük bölgeyi ülkenin yakın kara havzası olarak tanımlamıştır.¹²⁷ Bunlar Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslardır. Bu çalışmanın ana materyalinin Davutoğlu'nun dış politika teorisi ve pratiği olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin bölgesel güç olup olmadığının anlaşılması için bu havzaları ülkenin bölgesi olarak kabul etmekte yarar vardır.

Devletler için gücün incelendiği bölümde toplamda bir güç miktarının hesaplandığı bir formül kullanılmış ve bu süreçte çok sayıda parametrenin etkili olduğu ifade edilmişti. Gücün ölçülmesindeki zorluk, kavramın ilişkisel oluşu üzerinden karşılaştırılmalı bir metotla bir derece aşılabılır. Ancak bu durumda dahi kültür, tarih, coğrafya gibi kavramların ölçülmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin adı geçen bölgelerde bir bölgesel güç olup olmadığını anlamak için realist ekolün merkeze oturttuğu askeri kapasite ve ekonomik büyüklükten yola çıkmak isabetli olacaktır. Ayrıca nüfus da bir diğer somut veri olarak değerlendirmede yerini alacaktır. Tablo-2 son yıllarda bu yakın kara havzası olarak ele alacağımız bölgelerdeki devletlerin son yıllardaki güç parametreleri durumunu sunmaktadır.

Kalın, Türkiye'nin –özellikle de bölgedeki- gücünü ve ağırlığını anlatırken onun dünyanın en büyük 17., Avrupa'nın ise en büyük 6. ekonomisi olduğundan hareket eder.¹²⁸ Ayrıca kara ve deniz komşuları içinde Rusya haricindeki bütün devletlerden daha büyük bir ekonomiye sahip olduğuna ayrıca dikkat çeker.¹²⁹ Tablodaki istatistikler esas alındığında Türkiye'nin birçok zayıf devlet arasında kalmış orta ölçekli bir devlet konumunda olduğu görülecektir. Balkanlar'da yurt içi milli hasılası en yüksek ülke olan Yunanistan'ın yıllık üretimi Türkiye'nin üçte birinden daha azdır. Problemleri coğrafyası nedeniyle öteden beri askeri harcamaları yüksek olan Türkiye yine Balkan ülkelerine kıyasla çok üst düzey bir orduya sahip görünmektedir. Yine aynı ülke ile karşılaştırmak gerekirse Türkiye'nin askeri harcaması Yunanistan'ın hemen hemen üç katı kadardır. Nüfus söz konusu olduğunda da Türkiye'nin Balkanlar'da açık ara önde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin nüfusu bölgenin en kalabalık ülkesi Romanya'nın nüfusunun dört katına

¹²⁷ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**.

¹²⁸ İbrahim Kalın, "Turkish Foreign Policy: Framework, Values, and Mechanisms." *Int'l J.*, C.67, No:7, 2011, s. 16.

¹²⁹ **Ibid.**

yakın, Yunanistan'inkinin ise 7 katından fazladır. Ayrıca Bosna Hersek, Arnavutluk ve Kosova'nın Türkiye'ye bakışı da ülke için bir avantajdır. Burada TİKA'nın faaliyetleriyle hem İslam kimliği hem de Osmanlı tarihi üzerinden bölge ile bağları sıkı tutmaktaki amaç bu bakışı kalıcı hâle getirmek ve daha da güçlendirmektir.

Bu açık üstünlüklere rağmen Balkanlar'da dezavantajlar da söz konusudur. Türkiye coğrafi olarak Balkanlar'da olsa da kendisiyle ilgili Batı'daki Ortadoğu ülkesi algısı ve coğrafi olarak bölgenin kalbinde olmaması nedeniyle bölgeye komşu bir ülke olarak görülmektedir. Bu şekilde bakıldığında Rusya, Almanya ve diğer büyük Avrupa güçleri de bölgeye en az onun kadar müdahildir. Türkiye'nin AB üyesi olmaması da bölgede işini zorlaştıran ve rekabette onu geri bırakan önemli faktörlerdendir. Ayrıca ABD, önderliğini yaptığı NATO aracı ile de birinci derecede bölgeyle ilgilidir. Bu durumda Türkiye somut güç kaynaklarının üstünlüğü ve tarihi kültürel bağları ile bölge içinde rakipsiz iken bölge dışı büyük aktörlerin yanında zayıf kalmaktadır.

Kafkaslar'da üç kutuplu bir bölgeden bahsetmek mümkündür. Bunlar İran, Türkiye ve Rusya'dır. Tablo 2'deki istatistikler de bunu doğrulamaktadır. Ancak burada Rusya'nın ağırlığı muhakkak belirtilmek durumundadır. Ekonomisi, nüfusu ve askeri gücüyle hem İran'ı hem de Türkiye'yi açık bir şekilde geride bırakan Sovyet mirasçısı Rusya Federasyonu, bölgede de bu gücü ölçüsünde etki sahibidir.

Tablo 2- Türkiye'nin Yakın Kara Havzasında Bulunan Ülkeler ve Temel Güç Parametreleri

	Devletler	GSYİH ¹³⁰ (milyar dolar)	Askeri Harcamalar ¹³¹ (milyar dolar)	Nüfus ¹³²
	TÜRKİYE	820,207	18,184	81,619,392
Balkanlar	Arnavutluk	12,904	0,201	3,020,209
	Bosna Hersek	17,828	0,232	3,871,643
	Bulgaristan	53,010	0,698	6,924,716
	Hırvatistan	57,539	0,959	4,470,534
	Karadağ	4,428	0,052	650,036
	Kosova	6,960	--	1,859,203
	Makedonya	10,221	0,145	2,091,719
	Romanya	189,638	2,185	21,729,871
	Sırbistan	42,521	0,826	7,209,764
	Slovenya	45,378	0,788	1,988,292
	Yunanistan	241,721	6,539	10,775,557
Kafkaslar	Azerbaycan	73,560	3,186	9,686,210
	Ermenistan	10,432	0,404	3,060,631
	Gürcistan	16,127 ¹³³	0,457	4,935,880
	İran	368,904	6,297	80,840,713
	Rusya	2,096,777	90,749	142,470,272
Ortadoğu	Bahreyn	32,788	0,731	1,314,089
	BAE	383,799	14,373	5,628,805
	Irak	222,879	6,054	32,585,692
	İran	368,904	6,297	80,840,713
	İsrail	291,357	14,638	7,821,850
	Katar	202,450	--	2,123,160
	Kuveyt	183,219	1,663	2,742,711
	Lübnan	44,352	1,734	5,882,562
	Mısır	271,973	4,42	86,895,099
	Suriye	--	1,871	17,951,639
	Suudi Arabistan	745,273	56,724	27,345,986
	Umman	80,570	6,714	3,219,775
	Ürdün	33,678	1,448	7,930,491
	Yemen	35,955	1,439	26,052,966

¹³⁰ GSYİH: Dünya Bankası'nın 1 Temmuz 2014'te açıkladığı 2013 rakamları

¹³¹ SIPRI 2012 verileri esas alınmıştır

¹³² CIA'nın internet sayfasındaki The World Factbook verileri esas alınmıştır

¹³³ Abhazya ve Güney Osetya hariç tutulmuştur.

Ortadoğu’da da çok kutuplu bir yapıdan söz etmek mümkündür. Nüfus parametresinde Türkiye’ye denk konumda olan ülkeler Mısır ve İran’dır. Ekonomik göstergeler ise Türkiye’nin bölgede lider olduğunu, petrol zengini Suudi Arabistan’ın onu takip ettiğini göstermektedir. Askeri harcamalarda ise dünya sıralamasında dahi üst sıraları zorlayan Suudi Arabistan önde gelmekte, onu Türkiye, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikler izlemektedir. Burada Batı ile yakınlık, demokrasi, G-20 üyeliği, AB üyeliğine adaylığı gibi avantajlarıyla Türkiye, mezhepsel etki ve devlet tecrübesi avantajıyla İran, askeri gücüyle Suudi Arabistan ve ABD ile yakın işbirliğiyle İsrail bölgenin güçlü devletleri olarak sayılabilir. ABD’nin bölgeye ilgisi ve müdahalesi son zamanlarda azalsa da yine de müdahil küresel güç özelliğinin devam ettiği ve bunun bölgesel güçlerin özgürlük alanını daralttığı söylenebilir.

Soğuk Savaş sonrasında iki kutuplu yapının dağıldığı ve zamanla çok kutuplu bir güç dağılımına gidildiği bir konjonktürde ABD, uluslararası siyasetin liderlik maliyetini bölüştürme eğilimindedir. Bu tavır hem alınacak kararlara meşruiyet kazandırması hem de maliyetin tamamen ABD hazinesinden karşılanmamasını sağladığı için ABD tarafından işlevsel bir yol olarak takip edilmektedir. Küresel anlamda yapısal eğilimin bu şekilde geliştiği konjonktürde, G-20 başta olmak üzere uluslararası kurumlara üyelikler Türkiye’nin uluslararası kamuoyunda bölgesel güç olması kabul gören bir ülke olduğunun delili sayılabilir. Türkiye’nin 2009-2010 döneminde BM Güvenlik Kurulu’nda beş daimi üye olan ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin’in yanındaki 10 geçici üye ülkeden biri olması da aynı mesajı veren bir diğer işarettir.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya’nın eski Sovyet devletlerinde etkinlik arayışına benzer bir durum Türkiye için de söz konusudur. Eski Sovyet devletlerinin Rusya karşısında zayıf kaldıkları ve Moskova’nın bu ülkelerde etkinlik arayışı gibi Türkiye’de son zamanlarda eski Osmanlı bölgesinde etkinlik aramaktadır. Görelî olarak kıymet ifade eden demokrasisi, Batılılaşmayla geçen asırların getirileriyle Batı tarafından da zaman zaman model ülke nitelenmesi, çevresinde bir güç vakumu olması gibi nedenler onu bölgesel güç yapmaktadır. Ancak yukarıda da anlatıldığı gibi, Balkanlar’da Avrupa ve NATO gücü, Kafkasya’da Rusya; Ortadoğu’da ise bölgesel rakipler ve ABD’nin rolü nedeniyle Türkiye’nin bölgede bağımsız ve özgür hareket alanının olmadığı da belirtilmelidir.

Bütün bunlar dikkate alındığında geçen kara havzalarında Türkiye'nin orta seviyede bir bölgesel güç olduğu söylenebilir.¹³⁴

1.6. BÖLGESEL GÜÇLERİN STRATEJİ FORMLARI

Bölgesel güç konumundaki bir devlet, büyük ölçüde bölgesinde, konjonktürün izin verdiği ölçüde de küresel sistemde etkin olmak isteyecektir. Bölgesel güçlerin özelliklerinin ifade edildiği bölümde de değinildiği gibi birçok düşünür bu etkinliği elde etme yolunda bölgesel güçlerle ilgili genellemelere gitmiş ve bu statüdeki güçler için bazı genel geçer kriterler üretme arayışına girmiştir. Uluslararası ilişkilerin devletlerin güçle tanımlanan çıkarları ile ilgili olduğu temel düşüncesi¹³⁵ ele alındığında üretilen bu gibi kriterler tamamen gerçek dışı olmasa da muhtemel olanı genellemek hatasına düşülmektedir. Çünkü ister süper güç olsun ister büyük güç olsun ister bölgesel güç olsun, bir devletin tek bir şekilde hareket edeceğini sanmak ve sistemin hiyerarşisi içindeki devletleri bu kadar dar kalıpların içine sokmak onları olduklarından daha öngörülebilir sanma hatasına götürmektedir.

Güç kavramından bahsedilen bölümde gücün çok boyutlu olabildiği ve bir bağlamda güçlü olan bir devletin bambaşka bir bağlamda zayıf kalabileceği belirtilmişti. Buna göre bütün bölgesel güçleri bir kalıba koymak uygun olmaz. Diğer yandan yine güç başlığında vurgulanan bir diğer başlık ise güç formülünde de yer alan stratejik zihniyet (SZ) unsurudur. Bu unsur zamanı ifade eden tarih ve mekânı ifade eden coğrafyanın birleşimiyle açığa çıktığına göre devlet sayısı kadar stratejik zihniyet vardır. Bu durumda da uluslararası ilişkiler hiyerarşisinde bölgesel güç konumunda bulunan bir devletin tek bir strateji şekli olacağı ya da bir liste hâlinde belirlenecek özelliklere sahip olacakları düşüncesinin yanlış olduğu açığa çıkacaktır.

Papayouanou, güçlü devletlerin beş şekilde strateji üretme seçenekleri olduğunu savunmaktadır. Ona göre bunlar; hegemonya, güç dengesi, çoklu uyum, ortak

¹³⁴ Aşağıdaki kısımda bölgesel güçlerle ilgili stratejik formlarını anlatan makalesini kullandığımız Sandra Destradi de kendisiyle elektronik posta yoluyla yapılan yazışmada Türkiye'nin bölgesel güç olduğu görüşüne katılarak, makalesindeki strateji biçimlerinin Türkiye için de geçerli olduğu düşüncesini iletmiştir.

¹³⁵ Hans Morgenthau, **The Struggle for Power and Peace**, New York, Alfred Knopf- McGraw Hill, 1948.

güvenlik ve çoğulcu güvenlik topluluklarıdır.¹³⁶ İşbirlikçi hegemonya kavramını üreten Pedersen ise bu kavramı temellendirdiği makalesinde dört çeşit strateji biçimi öngörmektedir. Bunlar, tek taraflı hegemonya, işbirlikçi hegemonya, imparatorluk ve çoklu uyumdur.¹³⁷ Uluslararası ilişkilerde sıkça kullanılmasına karşın anlamları üzerinde bir mutabakatın bulunmadığı imparatorluk, hegemonya ve liderlik kavramlarını masaya yatıran Destradi¹³⁸ ise bölgesel güçler için bu üç tip strateji formunun mümkün olduğunu söyler. Yazar, bu devletlerin amaçları, amaçlarına ulaşmak için kullandıkları araçları, öztemsil, öztemsille gerçek davranış arasında bulunan fark, meşruiyet düzeyi ve tâbi devletlerin bu stratejilere verdikleri karşılıklar gibi kriterlere dikkati çekmiştir. Tahakkümcü bir anlayıştan işbirlikçi ve şeffaf bir önderliğe uzanan yelpazeye yerleştirdiği stratejileri bu kriterlerle anlamlandırmıştır. (bkz: Tablo 3) Aşağıda verilen tabloya bakıldığında imparatorluğun tek bir şekilde, hegemonyanın üçe ayrılarak, liderliğin ise iki başlık altında incelendiği görülmektedir.

İmparatorluk bölgede ikincil ya da bölgesel güce tâbi konumda olan devletlere karşı son derece tahakkümcü bir stratejik zihniyetin ürünü olarak gündeme gelmektedir. Bu strateji şekli bölgesindeki devletlerle çıkarları çatıştığında onlara askerî müdahalelerde bulunarak bu devleti yaptırmak istediği davranışa zorlar veya yaptırmak istemediği davranıştan caydırmaya çalışır. Daha önce de değinildiği gibi Dahl'ın güç kavramına davranışçı yaklaşımında herhangi bir A devletinin B devleti üzerinde gücü olup olmadığı onun davranışlarında kendisinin normal şartlar altında istemeyeceği değişiklikler oluşturabilme kabiliyeti idi. Tehditkâr ve itaate zorlayıcı bir tutum takınan imparatorluk stratejisi bu tutumunu gizleme ihtiyacı hissetmez. Tâbi devlet konumundaki komşularından istediğini alamadığı durumda ya askeri güce başvuran ya da başvuracağı tehdidini kullanan bu strateji formunun uygulanabilmesi için açık bir güç üstünlüğünün olması gerekliliği anlaşılmaktadır. Diğer yandan bu tip bir uygulamanın uluslararası hukuk açısından bir meşruiyeti

¹³⁶ Paul A. Papayanou, "Great powers and regional orders: possibilities and prospects after the Cold War.", **Regional Orders: Building Security in a New World**, Ed. by. David A. Lake, Patrick M. Morgan, Penn State Press, 1997, s. 132.

¹³⁷ Thomas Pedersen, "Cooperative hegemony: power, ideas and institutions in regional integration.", **Review of International Studies**, C.28, No:04, 2002, s. 682.

¹³⁸ Sandra Destradi, "Empire, Hegemony, and Leadership", 2008.

olmadığı gibi tâbi devlette herhangi bir normatif değişikliğe de sebep olmaz. Kâr zarar hesaplan açısında itaati kendisine yararlı gören bir devlet bu güce itaat eder, zararlı gören ise direnir.

Üzerindeki anlaşmazlık imparatorluktan kat kat fazla olan hegemonyayı ele alan Destradi, bu stratejiyi tahakküm ile şeffaf önderlik yelpazesindeki sıralamalarına göre üçe ayırmıştır: sert hegemonya, orta dereceli hegemonya, yumuşak hegemonya. Öncelikle hegemonyayı imparatorluktan ayıran askeri müdahale seçeneğinin devrede olmamasıdır. Yine davranışçı perspektifte değinildiği üzere, diğer devletin davranışını değiştirmek isteyen bölgesel gücün buradaki yolu ise baskı ve kurnaz diplomatik yollardır. Bencil olduğunu saklamaya ihtiyaç duymayan imparatorluğun aksine hegemonya stratejisinde eylem bazında bencil çıkarların peşinden gidilirken, söylem bazında ortak çıkarlardan bahsedilir ve bölge ülkelerinin buna ikna edilmesi için elden gelen politikalar uygulanır.

Sert hegemonyada tâbi devletin davranışlarını etkilemek askeri müdahale dışında negatif bir yaptırım uygulanır. Buna göre, bölgesel gücün isteğine direnen devlete nota vermek, resmi ziyareti ertelemek veya iptal etmek, dış yardımı kesmek, ticari ilişkileri askıya almak veya kapsamını azaltmak, seyahat özgürlüğünü kısıtlamak, askerî ambargo uygulamak, uluslararası bir örgütten ihracını sağlamak gibi önlemlerdir.¹³⁹ Bu maddelerin ortak özelliği askerî müdahaleye yer verilmemesi ve negatif müeyyidelerden oluşmasıdır. Bu durumda tâbi olan devletlerde herhangi bir normatif değişiklik olmadığı gibi kamu yararı söylemiyle oluşturulmaya çalışılan öztemsille gerçeklik arasındaki makasın açıklığı nedeniyle aldatıcı bir meşruiyet söz konusudur.

Orta dereceli hegemonyada ise yine bencil amaçlar söz konusudur ancak bu politikada bu amaçlar ödül gibi araçlar kullanılarak elde edilmek istenir. Bu ödüller; borç ve kredi verme, ekonomik kolaylıklar sağlama, kurumsal güç paylaşımı, askerî destek sağlama gibi seçenekler olabilmektedir. Diğer yandan ceza yerine ödül uygulaması yolundan gidildiği için de kısmi bir meşruiyet kazanılmaktadır.

Yumuşak hegemonyada da değişmeyen şey bölgesel güç konumundaki devletin yine

¹³⁹ Sandra Destradi, "Empire, Hegemony, and Leadership", s. 16.

bencil çıkarlarının kovalayıcısı olmasıdır. Farklı olan ise bu durumda ödül veya ceza gibi rüşvet ya da zorbalık olarak algılanacak araçlar yerine normatif yollardan bir sadakat tesis etme girişiminin bulunmasıdır. Bu durumda normatif ikna ve diplomatik kanallar, kültürel alışveriş ile öğrenci değişimi gibi yollarla bir tür sosyalleştirme süreci yaşanmakta ve ikincil durumdaki devlette yaşanan normatif değişiklik sonucu sadece rasyonel hesaplara dayanan bir itaat ya da direnç değil stratejik zihniyette değişimi yaşanır. Maddi imkânlarla teşvik veya ceza söz konusu olmadığı için direnç veya boyun eğme işlemi zihniyet değişimine paralel yürür ve bu da stratejinin meşru olması için yeterli bir kriterdir.

Strateji biçimleri skalasında şeffaf önderlik anlayışı ucunda bulunan tür ise liderliktir. Liderliği imparatorluk ve hegemonyadan ayıran en önemli özellik liderin bencil amaçlar güden değil bölgenin ortak çıkarını kovalayan bir strateji peşinde olmasıdır. Bahsi geçen yelpazenin hemen bütün yazarların devletler için varlığını kabul ettiği bencillik özelliğinden uzak bulunan bu devletlerin liderliği ya kendi inisiyatifleriyle ya da bölge devletlerinin güvenlik arayışı ve benzeri etkenler sebebiyle ön ayak oldukları iki alt kola ayrılır. Her iki biçimde de maddi kaynaklara dayanan ceza ve ödül sitemleri bulunmamakta, eylemler normatif değerler üzerinden yürümektedir. Liderin çıkarını bencilce öne çıkarmaması, rüşvet ile caydırma yollarına gitmemesi ve eylem-söylem paralelliği içinde bulunması bu yolun meşruiyetini sağlar. Destradi, teorik bir skala sunma gayretiyle anlam kattığı strateji formlarında, birçok siyaset bilimcinin ittifak halinde olduğu devletlerin bencilliği görüşünü reddeden liderlik strateji biçiminin yaygın olduğu gibi bir iddiasının olmadığını da vurgulamaktadır.¹⁴⁰

¹⁴⁰ *Ibid.*, s. 21-23.

	İmparatorluk	Hegemonya			Liderlik	
		Sert	Orta	Yumuşak	Lider desteğiyle kurulan	Takipçi inisiyatifiyle kurulan
Kısa tanım	Askerî müdahaleye veya tehdidine dayanan hâkimiyet sistemi	Hegemon devletin amaçlarını baskı uygulayarak fakat askerî güce başvurmadan gerçekleştirdiği bir düzenin kurulması	Hegemon devletin amaçlarını maddi çıkar sağlamak yoluyla gerçekleştirdiği bir düzenin kurulması	Hegemon devletin amaçlarını normatif ikna ve sosyalleştirme yoluyla gerçekleştirdiği bir düzenin kurulması	Lider tarafından başlatılan sosyalleştirme süreciyle ortak amaçları kovalayan bir düzenin kurulması	Hali hazırda mevcut olan ortak amaçları kovalayan ve bölgesel güç liderliğe teşvik eden düzen
Amaçlar	Bencil	Bencil	Bencil	Bencil	Müşterek	Müşterek
Araçlar	Askerî müdahale, müdahale tehdidi	Yaptırım, tehdit, siyasi baskı	Maddî çıkar/Teşvik: Ekonomik yan ödemeler, askerî destek	Normatif ikna, sosyalleştirme (diplomatik kanallar, kültürel alışveriş, öğrenci değişimi gibi yollarla)	Normatif ikna, sosyalleştirme süreci	Yönlendirici veya yönetsel işlevin kabulü
Öz-temsili	Agresif, tehditkâr, itaate zorlayıcı	İşbirlikçi	İşbirlikçi	İşbirlikçi	İşbirlikçi	İşbirlikçi
Öz-temsille gerçek davranış arasındaki çelişki	Düşük	Yüksek	Orta	Düşük	Düşük	Düşük
Meşruiyet	Yok	Aldatıcı	Kısmî meşruiyet	Meşruiyet	Meşruiyet	Meşruiyet
Tâbi devletlerin stratejileri	Direnç veya boyun eğme	Karşı çıkma maliyetinin rasyonel hesaplamalarının temel alan sadakat	Kâr zararın rasyonel hesaplarını temel alan dayanan sadakat	Norm ve değerlerin yeniden tanımlanmasını temel alan dayanan sadakat	Rızaya dayanan takipçilik	Koordinasyon eksikliği nedeniyle veya bir tehdit/krize karşı reaksiyon göstererek liderliği başlatmak
Tâbi devletlerin normatif yönelimlerinde hâkim devletlerin politikasına bağlı değişim	Yok	Yok	Yok	Var	Var	(Yok)

Tablo 3- Bölgesel Güçlerin Strateji Formları

2. DAVUTOĞLU'NUN TEORİK VİZYONU VE STRATEJİK DERİNLİK

Davutoğlu, Stratejik Derinlik'te Türkiye'nin yakın ve uzak coğrafyalarla ilgili politikasının nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini paylaşmıştır. Bunu yaparken güç odaklarıyla ilişkilerin nasıl bir dengeye oturtulması gerektiğine dair fikirlere de önem verilmiştir.

Onun temelde zaman ve mekân kavramlarına yüklediği anlam dış politikada ülke için tarih ve coğrafya şeklinde kendini bulmuştur. Davutoğlu, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki değerinin tarihinden ve coğrafyasından kaynaklandığını düşünmektedir.¹ Coğrafyanın derin incelenmesi daha somut ve rasyonel bir stratejinin temellerini atarken; tarih ve kültüre biçilen anlam daha öznel sonuçları beraberinde getirmiştir. Hatta yazar tarih ve coğrafyaya nesnel birer sabit olarak değil, yorumlanması gereken potansiyel hazineler gözüyle bakmıştır.²

Birçok yazar, stratejik derinlik düşüncesinin rasyonel bir jeostrateji ile tarihin yeniden yorumlanması yoluyla ülkenin bölgesiyle ortak bir kimlikte buluşması sentezinden meydana geldiğini ve Davutoğlu'nun temelde realizm ile inşacılıktan etkilendiğini düşünmektedir.³ Davutoğlu'nun bu iki ekolden de unsurlar olarak bir sentez ortaya koyduğu açıkken, Sadık, Stratejik Derinlik'te yer alan, tarih ve kültürler ülkenin coğrafyasının yeniden yorumlanması gerektiği fikrinden hareketle, yazar için ideolojinin etkisinin jeopolitik kısıtlamaların ötesinde bir anlam taşıdığı yorumunu getirmektedir.⁴

Davutoğlu'ndan sonra onun gibi danışmanlık görevi yapan İbrahim Kalın, bu çalışmanın ikinci bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınan stratejik derinlik doktrinini şöyle özetlemektedir: "Davutoğlu, bir milletin uluslararası ilişkilerin karmaşık ağındaki stratejik derinliğinin bir taraftan onun jeostratejik konumunu,

¹ Martina Warning, Şaban Kardaş, "The Impact of Changing Islamic Identity on Turkey's New Foreign Policy", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, C.10, No:2-3, s. 147.

² Faruk Yalvaç, "Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey's Position in the World System.", **International Relations** C:26, No:2, 2012, s.168

³ **Ibid.**

⁴ Giray Sadık, "Magic Blend or Dangerous Mix? Exploring the Role of Religion in Transforming Turkish Foreign Policy from a Theoretical Perspective.", **Turkish Studies**, C:13, No:3, 2012, s. 301-302.

diğer taraftan da tarihsel ve kültürel mirasını kullanabilme kabiliyetine dayandığını savunmaktadır.”⁵

2.1. DAVUTOĞLU’NUN MEDENİYET KAVRAMINA BAKIŞI

Medeniyet, insan topluluklarının din, dil, tarih, kültür, ırk gibi ortak değerlerinin etkileşim ve kesişiminin sonucu olarak meydana gelen ortak bir mirastır. Bir kimlik ve buna bağlı olarak aidiyet hissini de doğuran bu ortak miras, tıpkı canlı bir organizma gibi doğar, büyür ve gelişir. Sistem içinde bir boşluğu doldurup zirveye ulaştıktan sonra da zamanla düşüşe geçerek ölür. İnsan hayatına benzeyen bu döngüsel süreçte medeniyetler ticaret ve göç gibi faaliyetlerle birbirleriyle etkileşim hâlinde oldukları kadar, zaman zaman aralarında bir savaş ve mücadele hâli de söz konusudur.

Tonybee, insanlık tarihinde kayda değer 26 medeniyetten 16’sının öldüğünü ve 10 tanesinin hayatını sürdürdüğünü düşünmektedir.⁶ Ona göre, geriye kalan on medeniyetten dokuzu da Batı medeniyetinin tartışılmaz üstünlüğü karşısında can çekişmektedir.⁷ “Medeniyetler Çatışması” tezinin teorisyeni Samuel Huntington ise İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra özellikle İslam ve Batı medeniyetlerinin kaçınılmaz bir şekilde çatışma içine girecekleri görüşünü savunmaktadır.⁸ Medeniyet incelemeleri literatürüne Batı/Diğerleri(*West/Rest*) ayrımını sokan ve dışlayıcı ve çatışmacı bir medeniyet tasavvuruna sahip olan Huntington’ın tezi hâlen zaman zaman Washington çevrelerinde gündeme gelmektedir.

Medeniyet kavramı Davutoğlu’nun çalışmalarında merkezi bir yer tutmaktadır. O, Türkiye’yi İslam medeniyetinin son büyük şubesi olarak gördüğü Osmanlı’nın devamı olarak kabul eder. Davutoğlu’na göre Türkiye, hem jeopolitik olarak hem de medeniyet mensubiyeti nedeniyle benzeri olmayan bir ülkedir ve onun basit anlamda Doğu ile Batı arası bir köprü olarak görülmesi yanlıştır. Çünkü ona göre, Türkiye

⁵ İbrahim Kalın, "Turkish Foreign Policy: Framework, Values, and Mechanisms." *Int'l J.*, C.67, No:7, 2011, s. 12.

⁶ Ahmet Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-idraki”, *Divan: İlmi Araştırma Dergisi* 1, 1997, s. 1.

⁷ *Ibid.*

⁸ Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order*, New York: Simon, Schuster, 1996.

merkez ülkedir.⁹ Aras, Erdoğan'ın şu sözlerini stratejik derinlik perspektifinin Türkiye'ye merkez ülke tanımına bir örnek olduğunu savunur: "İstanbul, sadece kıtaları bağlayan bir merkez değildir. O aynı zamanda medeniyetlerin buluşmasının ve kaynaşmasının da merkezidir."¹⁰

Medeniyetler çatışması yaklaşımının bir tezi ortak dini mirasın aynı norm ve değerlere sahip olunması nedeniyle uluslararası anlaşmalara varan siyasi yakınlaşmaları sağlayacağıdır.¹¹ Davutoğlu Stratejik Derinlik'te, Türk dış politikasında kültürün ve dinin ayak bağı olarak görüldüğünü ancak bunun aksine onun avantaj olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır.¹² Daha çok "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu" isimli kitabıyla bilinse de onun akademik vizyonunun altyapısını anlamak için başvurulacak en temel iki kaynak olan "Medeniyetlerin Ben-İdraki"¹³ adlı makale ve "Alternative Paradigms"¹⁴ isimli kitabın, özünde Batı medeniyeti ile İslam medeniyetinin karşılaştırmalı olarak özerleri ve dünya görüşleri üzerine olması söz konusu kavrama verdiği temel değeri ortaya koymaktadır.

Fukuyama'nın dünyanın tarihin sonuna geldiği tezine karşı çıkan Davutoğlu, bu konu üzerinde derinlemesine durmaktadır. Bu tez, Batı medeniyetinin mutlak manada üstün olduğunu kabul etmesinin yanı sıra geriye kalan mağlup medeniyetlerin de zamanla bu medeniyete dâhil olacaklarını öne sürmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok düşünür modernleşmeyi bütün dünya milletleri için kaçınılmaz bir son olarak görmenin yanında bunu bir dönme (ihtida)(*conversion*) olarak da algılamıştır. Huntington, bir medeniyetin tasfiye olarak bir başka üst medeniyet tarafından kabul edilmesinin 3 şarta bağlı olduğunu belirtmekteydi: Alt medeniyetin siyasi ve ekonomik elitlerinin bu dönüşümü desteklemesi, halkın bu yeni duruma razı olması ve son olarak da üst medeniyetin bu alt medeniyeti kabul etmeye hazır

⁹ Ziya Öniş, "Multiple Faces of the 'New' Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique.", **Insight Turkey**, C.13, No:1, 2011, s. 53

¹⁰ Bülent Aras, "The Davutoğlu era in Turkish foreign policy.", **Insight Turkey**, C.11, No:3 2009, s. 130.

¹¹ Sadık, "Magic Blend or Dangerous Mix?", s. 300.

¹² Yalvaç, "Strategic Depth or Hegemonic Depth?", s. 168-169.

¹³ Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-idraki", **Divan: İlmi Araştırma Dergisi** 1, 1997.

¹⁴ Ahmet Davutoğlu, **Alternative paradigms: The impact of Islamic and Western weltanschauungs on political theory**, New York, University Press of America, 1994.

olması.¹⁵ Ona göre, Meksika, bu üç şartı da sağlarken, Türkiye üçüncü şartın yerine gelmemesi nedeniyle bu sürece henüz hazır değildir. Bu nedenle Huntington, Türkiye için parçalanmış ülke (*torn country*) tabirini kullanmaktadır.¹⁶

Davutoğlu, tarihte bütün medeniyetlerin zirveye çıkışının ardından düşüş yaşadığını ifade etmektedir. Ona göre, Osmanlı döneminde “devlet-i ebed müddet” düşüncesi bu medeniyetin zirveye ulaştığı görüşünü temsil eder. Bu yanlış, ulaşılan noktanın söz konusu medeniyet için o güne dek ulaşılmış zirve olmasının yanı sıra düşüş sürecinin başlamasıyla da kendi kendini doğrulayan bir kehanet gibidir. Davutoğlu bütün medeniyetlerin başına gelen zirve yanlışlığının bir illüzyondan ibaret olduğu görüşündedir.¹⁷ Bu illüzyonun daha önceki asırlarda yaşanmış bir örneğine daha değinen yazar, Mekke ve Medine’de doğan İslam medeniyetinin Halife Ömer zamanında gerçekleşen büyük çaplı fetihler yoluyla birçok medeniyet merkeziyle yüz yüze geldiğini hatırlatır. Bu sürecin İslam medeniyeti için kendini tanımlama ve ifade etme ihtiyacı doğurduğuna işaret eden Davutoğlu, bu sürede Ebu Hanife mektebinin bu boşluğu doldurduğunu söylemektedir. Ancak Davutoğlu, devam eden yıllarda gelen nesillerin orijinal bir ilerleme ortaya koyamadığını ve dönemin çalışmalarının ulemanın takip eden dönemlerdeki eserlerinin eskiyi tekrar ve şerh etmekten ibaret kaldığı eleştirisini yapmaktadır. Davutoğlu’na göre bu da bir medeniyet için mümkün olan en yüksek zirveye çıkıldığı yanlışlığının İslam medeniyetindeki bir başka örneğidir.¹⁸

Davutoğlu, bu yanılsamanın bir benzerini bugün Batı medeniyetinin yaşadığını söylemektedir. Bu görüşüne kanıt olarak birçok eserinde üzerinde durduğu argüman ise Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” tezidir. Zirve illüzyonuna sadece Batı medeniyeti adına değil bütün insanlık adına kapılan Fukuyama’ya göre insanlık artık ulaşabileceği zirveye ulaşmış ve Batı medeniyeti kaçınılmaz olan modernleşme sürecinde diğer medeniyetlere üstünlük sağlayarak son yüksekliğe herkesten evvel ulaşmıştır. Bu düşünceye göre, artık diğer medeniyetlerin mensuplarına düşen bu

¹⁵ Ahmet Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-idraki”, s. 3.

¹⁶ **Ibid.**

¹⁷ Kerim Balcı, “Philosophical depth: A scholarly talk with the Turkish foreign minister”, **Turkish Review**, C.1, No:1, 2010.

¹⁸ **Ibid.**

kaçınılmaz mecraya doğru yol almaktan ibarettir. Böylece tarihin akış yönü belli olmuş ve son durağa da ulaşıldığı için tarihin sonu gelmiş demektir. Bu düşünceye sert bir şekilde karşı çıkan Davutoğlu, bu tezi Batı medeniyetinin doğurganlık ve verimliliğini yitirdiğinin kanıtı olarak sunmaktadır. Ona göre Ebu Hanife mektebinin zamanla verimliliğini yitirip eskiyi tekrar etme hatasına düşmesinin bir benzerini bugün Batı medeniyeti yaşamaktadır. Bu medeniyet, ben-idrakini 12. ve 15. yüzyıllardaki entelektüel krizlerde oluşturmuş ve süreç Spinoza ve Hobbes gibi sıradışı düşünürlerin katkısıyla gerçekleştirmiştir. Hegel de temelleri atılan medeniyet paradigmasını sağlamlaştırmıştır. Davutoğlu'na göre, Osmanlı'nın mükemmel devlet düzenine ulaştığı zannına kapıldığı zaman düşüşe geçişi gibi Batı medeniyeti de Fukuyama'nın zirve yanılsamasının kanıtladığı üzere düşüş yaşamaktadır. İslam medeniyetinin Gazzali'nin ardından eskiyi tekrara saplandığı gibi Batı da Kant ve Hegeller yetiştirmekten uzaktır. Zamanın Neo-Kantçıları ve Neo-Hegelcileri eskinin tekrarıyla meşguldür.¹⁹

Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-İdraki” adlı makalesinde modernleşme süreciyle ilgili temel önemde olan şu soruyu sormaktadır:

”Modernleşme, Batı-dışı toplumlardaki modernleştirici elitin öngördüğü şekilde objektif, geri dönülemez ve evrensel bir süreç midir? Yoksa, Huntington’ın deyimiyle alıcı medeniyetin temsilcilerinin gördüğü şekliyle modernleşme ile batıllaşmayı nihai kertede aynı gören bir medeniyet ihtidası mıdır?”²⁰

Birçok Şarkiyatçı (Doğu bilimci) tarafından 1930’lu ve 40’lı yıllarda Batı medeniyeti karşısında can çektiği düşünülen İslam medeniyeti Soğuk Savaş yıllarında Sovyet tehdidine odaklanan ve buna bağlı olarak komünizmi tehlike olarak tanımlayan akademik dünya için geri planda kalarak unutulmuştur. Ancak Sovyetler’in dağılmasının ardından devam eden 90’lı yıllarda oluşan düşman açığını İslam medeniyeti dolduracaktır. Bu yeni tehdit algılaması, odağı tekrar İslam’a yöneltmesinin yanı sıra birçok düşünür için de İslam medeniyetinin henüz ölmediğinin kabul edilmesi anlamına gelecektir. Sömürge döneminin ardından diğer birçok otantik medeniyet gibi kendi özüne yönelerek yaşadığı hareketlenmeyi modernizme verilen temelsiz bir tepki veya petrol geliri nedeniyle yaşanan suni bir

¹⁹ Ibid.

²⁰ Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-İdraki”, s. 3.

gelişme gibi görüşler de zamanla etkisini yitirdi.²¹ İslam medeniyetini inceleyen birçok yazar bu medeniyetin düşüş ya da yıkılışı sürecinde olduğu görüşünü paylaşmaya devam etse de bu görüş alternatifsiz değildir.

Davutoğlu İslam dünyasında kurumsal ve formel değişikliklerin yaşandığını ve tüketim alışkanlıklarının dönüşerek Batı medeniyeti mensuplarınıninkine benzediğini kabul etmektedir. Bunun yanı sıra İslam medeniyetine mensup bölgelerde bir canlanma ve özüne dönme sürecinin gözlemlendiğini ve bu durumun İslam medeniyetine has olmadığını düşünür. Tarihin sonu tezine sonuna kadar karşı çıktığını defalarca belirten yazar, birçok otantik medeniyet gibi Uzakdoğu medeniyetinin de tekrar özüne döndüğünü ve bu gibi sebeplerle Fukuyama'nın aksine tarihin tüm hızıyla akmaya devam edeceğini söylemektedir. Ona göre, kurumsal ve formel değişiklikleri Batı-dışı medeniyetlerinin bittiği şeklinde yorumlamak yanlıştır. Çünkü medeniyetlerin hayatîyetlerini sürdürmelerini sağlayan ve kurumsal/formel yapıları aşan bir özü vardır. Batı-dışı medeniyetlerin yaşadığı canlanmanın temel unsuru olarak gördüğü bu özü “medeniyetlerin ben-idraki” olarak isimlendiren yazar, bu harekete geçirici gücün medeniyetlerin oluşum sürecindeki temel ve vazgeçilmez yapıtaşı olduğu düşüncesini dile getirmiştir. Davutoğlu, her medeniyetin farklı bir ben-idraki üzerinde yükseldiğine işaret etmenin yanında bu kavramın kimlik kavramıyla aynı içeriğe sahip olmadığını belirtmektedir. Kimlik toplumsal hayat içinde kişinin ya da grupların ikinci bir tarafça bilinmesinin aracı iken, ben-idraki “bireysel bir şuur hâlini yansıtır.”²² Kimlik bir dış otorite tarafından tanımlanabilir bir olgu iken, ben-idrakinin başkaları tarafından empoze edilmesinin imkânsızlığının yanı sıra formel/kurumsal müdahalelerle tasfiyesine imkân yoktur.²³ Daha öncede belirtildiği gibi ben-idraki medeniyetlerin dış kabuğunun içindeki öz konumundadır. Davutoğlu kendi kavramsallaştırmasının ürünü olan ben-idrakini Şerif Mardin'in “kültürün kişilik yaratıcı katında yeni bir anlam yaratması”²⁴ ifadesine denk düştüğü tespitinde de bulunmuştur.²⁵ Diğer yandan ben-idrakinin İbn-i Haldun'un “asabiye” kavramından farklı olduğunu belirten Davutoğlu, burada söz

²¹ **Ibid.** s. 8-10.

²² **Ibid.** s. 11.

²³ **Ibid.** s.11.

²⁴ Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji**, İletişim, İstanbul, 7. Bas., 1995, s. 148-149.

²⁵ Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-İdraki”, s. 12.

konusu edilenin kabile ya da toplum bağları değil bireysel düzlemdeki bir varoluş idraki olduğunu söylemektedir.²⁶ Bu nedenle de genel kanaatin aksine İslam medeniyetini incelemek için ideal disiplinin sosyoloji değil, psikoloji olduğunu savunmaktadır.²⁷ Ona göre, ben-idraki, asabiye kavramının alternatifi değil tamamlayıcısı konumundadır. Davutoğlu yine de ben-idrakinin bireyin kendisinden ibaret olmadığını hatırlatmaktadır. O, konuyla ilgili temel tezinin “insanın ben-idrakini dokuyan temel unsurların kişinin kendi zatıyla (ego) bu zatın varoluşunu idrak ettiği hayat dünyası (*lebensraum*) ve bu ikisinin de kaynağı olan Mutlak Varlık-Tanrı (ya da Tanrı’nın panteizm ya da materyalizm şeklinde bu unsurlarla özdeşleştirilmesi) arasındaki varoluş idraki olduğunu belirtmektedir.²⁸ Dolayısıyla bahsedilen ben-idraki kavramı, ontolojik anlamda bir var olma, kendini tanıma ve tanımlama sürecinin meyvesi olarak görülebilir.

Medeniyetlerin ben-idraklerini beş temel prototip şeklinde inceleyen Davutoğlu Batı medeniyet için “güçlü ve sert ben-idrakine sahip” olduğu tespitini getirmektedir.²⁹ İyi tanımlanmış ve tutarlı olması nedeniyle güçlü olduğunu belirttiği Batı medeniyetinin metafizik açıdan da köklü bir temele oturduğunu görüşündedir. Ancak ona göre diğer medeniyetleri kategorik olarak dışlayan Batı medeniyeti nüfuz edilmesinin zorluğu nedeniyle de serttir. Davutoğlu Batı medeniyetinin dışlayıcılığına en çarpıcı örnek olarak Huntington’ın kullandığı Batı-Diğerleri (*West/Rest*) ayrımını örnek verir. Bu kategorik ayrım Batı’yı mutlak ve etken görürken geriye kalanları muğlak ve edilgen birer nesne olarak tasavvur etmektedir. Bu nedenle de “diğerleri”nin “öteki” kavramından farklı olduğu ve daha kökten bir dışlamayı işaret ettiği görüşüne yer verilmiştir.³⁰ Batı medeniyetinin asırlardan beri devam eden genel karakteristiği bu olduğuna göre eserlerini 20. yüzyılda veren Huntington’ın bunu ifade edişi sadece var olanın dikkatlere sunulmasından ibarettir. Bu bağlamda, Sanskritçe’de Arî ırktan olmayanlar için kullanılan *barbara* sözcüğü Yunan diline “yabancı” anlamında

²⁶ Kerim Balcı, “Philosophical depth”

²⁷ **Ibid.**

²⁸ Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-İdraki”, s. 13.

²⁹ **Ibid.** s. 15.

³⁰ **Ibid.** s. 16.

barbaros olarak geçmesi ve “barbar” tanımlaması da bu medeniyetin ben-idrakindeki dışlayıcılığın tarihteki bir örneğidir.³¹

İyi tanımlanmış ve tutarlı bir diğer ben-idraki prototipini de “güçlü ve esnek ben-idraki” şeklinde ifade eden Davutoğlu, İslam medeniyetinin bu tipe uygun düştüğünü belirtmektedir. Bu medeniyeti esnek olarak görmesinin iki sebebi, herhangi bir ırk ayırımına dayanmaması ve farklı inanç gruplarının kendilerine özel hukukî statülerde sistemin içinde kendi yaşam biçimlerini yeniden üretme imkânı elde edebilmeleridir. Toplumla barışık bir gayrimüslimin hayatının Müslüman’ınkiyle eşdeğer tutulmasının diğer inançlar için telkin ettiği emniyet duygusuna vurgu yapan yazar, Osmanlı sultanlarının halife, padişah, hakan ve kayser-i Rum unvanlarını aynı anda kullanmalarını da geçmiş medeniyetlerin birikimlerini içselleştirmenin örneği olarak takdim etmektedir.³² Diğer üç medeniyet prototipleri ve eşleşen örnekler yazar tarafından şöyle sıralanmaktadır: güçlü ve yerel medeniyet ben-idraki (Çin medeniyeti), zayıf ve sert medeniyet ben-idraki (Moğol medeniyeti) ve zayıf ve esnek medeniyet ben-idrakleri (Amerika yerlileri ve aborijinler).

Davutoğlu, İslam’ın insan-Tanrı ilişkisini ontolojik yaklaşımının, ona Batı ve diğer bütün medeniyetlerin ben-idraklerinden farklı ve kendine has bir ben-idraki sağladığı görüşündedir. İslam’daki Tanrı-insan ilişkisini “ontolojik hiyerarşi” şeklinde kavramsallaştıran yazar, bu iki taraf arasında aracı bir kişi ya da kilise benzeri kurumun olmamasına ayrı bir önem atfetmektedir. Ontolojik anlamda kulun Allah’tan farklı bir düzlemde olması klasik İslam ilimlerinde Hâlık-mahlûk (Yaratıcı-yaratılan) ayrımı şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre, İslam dininin tanrısı olan Allah her şeyin yaratıcısı iken, geriye kalan her şey (*masivaullah*) ise yaratılmış olma düzleminde. Dolayısıyla bu ortak paydada bütün mahlûklar eşittir. Bu inançta ne Hristiyanlıktaki Hz İsa gibi bir tanrısal bir başka varlık ne de tanrıyla kul arasında kilise benzeri aracı bir kurum vardır.

Galtung’un “*On the Dialectic between Crisis and Crises Perception*” adlı makalesindeki Batı insanının bilinçaltının eleştirel bir yöntemle kodlanmasını inceleyen Davutoğlu, benzer bir yöntemi İslam medeniyeti ben-idrakiyle ilgili

³¹ *Ibid.* s. 15.

³² *Ibid.* s. 19.

kullanmıştır. Batılı zihin ile İslam ben-idrakinin karşılaştırılmasının da sunulduğu çalışmada Davutoğlu için bu 6 kriterin en önemlisi yukarıda açıklanan insan-Tanrı ilişkisidir. Davutoğlu'na göre ciddi bir düşüş yaşayan İslam medeniyetinin, Batı'nın gücü ve sömürgeciliği karşısındaki direnişi, ben-idrakindeki insan-Tanrı ilişkisinin özgürlük-güvenlik ontolojik sorunlarını çözmüş olmasının sonucudur. Makro planda her şeyin yaratıcısı olan Tanrı-Allah mikro planda da insana şahdamarından daha yakındır ve yazar bu anlayışın bu medeniyetin bireylerinde iyi tanımlanmış bir şahsiyet oluşumunu tesis ettiği görüşündedir.

Batılı ben-idrakinde ise önce Tanrı/din daha sonraları ise onun yerine geçen devlet/ideolojinin insan üzerindeki hâkimiyeti söz konusudur. Devlet veya ideolojinin zamanla Tanrı'nın yerini almasındaki iki faktörden biri âtıl ulûhiyet (olaylara müdahil olmayan tanrı) anlayışı iken bir diğeri ise Tanrı ile insan arasında ara ontolojik kategorinin varlığı ve gelişen sekülerleşme sürecidir.³³

İki medeniyetin Tanrı-insan ilişkisine bakışındaki temel fark ben-idraklerini oluşturan diğer beş unsura da yansımış gibidir. Bu kategorilerden biri insan-tabiat ilişkisidir. Batılı zihinde, insanın tabiata hâkim olduğu şeklinde iken, İslam idraki mahlûk olma düzleminde eşit olan tabiat ve insanın ilahi iradenin mutlak özneliği karşısında birer nesne olduklarını gösterir. Bunun sonucu olarak bu medeniyetin anlayışında insan-tabiat ilişkisi aktif olan özne ile pasif ve edilgen bir nesnenin değil, Allah'ın halifesi olan insan ile onun yaşam alanı olan ve Allah'ın işaretlerini içeren tabiat ilişkisi şeklindedir.³⁴ Davutoğlu bu anlayış farkı nedeniyle Batı insanının tabiatı hâkim olunan bir meta şeklinde tükenmez bir yetki verdiği düşüncesinin zamanla ekolojinin dengesini bozmaya kadar götürdüğünü söylemektedir.

Davutoğlu, bu iki medeniyetin insanların birbiriyle ilişkisine bakışında da ciddi farklılıklar olduğu görüşündedir. Galtung'un Batılı prototipin bu ilişkiye bakışının "bazı insanlar diğerlerinden daha eşittir"³⁵ şeklinde ifade ettiğini aktaran yazar, bu zihniyetin eşitlik anlayışının önceden tanımlanmış bir grup insanın eşitliği olduğunu belirtmektedir. Bu durumda Yahudi ve Almanların seçilmiş millet doktrinleri, Arî ırk

³³ Ibid. s. 31.

³⁴ Ibid. s. 43.

³⁵ Ibid. s. 32

üzerinden oluşan kast sistemi ve yakın zamanda medeniyetler çatışması tezini üreten Huntington'ın *West/Rest* (Batı/Diğerleri) ayrımı hep aynı “daha eşitler” düşüncesinin birer yansımasıdır. İnsan topluluklarının bir piramidin basamakları hâlinde yukarı basamaktakilerin aşağıdakileri ezdiği bir sistem algısı daha önce de ifade edilen sert, nüfuz edilemez bir kimlik anlayışının ortaya çıkışıdır. Huntington da Batı medeniyetinin evrensellik gibi bir amacının olmadığını belirtmekte ve bunun bir sonucu olarak Batılı liderlerin görevinin bu medeniyetin eşsiz değerlerini korumak ve yenilemek olduğunu söylemektedir.³⁶

Esnek ve nüfuz edilebilir bir ben-idrakine sahip olan İslam medeniyetinde ise insan ilişkileri kültürel çoğulculuk üzerinden tanımlanmaktadır. Davutoğlu, ara ontolojik bir kategoriye yer vermeyen bu medeniyet ırk ve renk ayrımı gütmemenin yanında gayrimüslimlerle aynı yaşam alanını paylaşmakta bir sakınca görmediğini belirtir. Yazar önemli bir konuyu gözden kaçırmış gibidir. Müslüman toplumlar içinde de Huntington'ın tasnifine benzer bir Müslim/gayrimüslim (gâvur) ayrımı söz konusudur. Bu algının Batılı tasavvurdaki kadar dışlayıcı olup olmadığı ise tartışmalı bir konudur.

Davutoğlu, ileriki bir bölümde incelenecek olan Stratejik Derinlik kitabı başta olmak üzere birçok çalışmasında zaman-mekân olgularına derinlemesine önem vermektedir. Devlet bazında sırasıyla tarih ve coğrafyaya tekabül eden bu ikili olgu ontolojik anlamda kimlik belirleyici bir konumda olabilmektedir. Bu iki olgu da karşılaştırılan iki medeniyetin paradigmalarından çok farklı görülmektedir. Galtung Batının mekân idrakinin Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'nın dünyanın merkezi olduğu ve diğer bütün bölgelerin bu merkeze göre çevre konumunda olduğunu belirtmektedir. Davutoğlu Stratejik Derinlik'te Asya'nın batısına tekabül eden bölgenin Ortadoğu, doğusunun ise Uzakdoğu olarak isimlendirilmesinin objektif değil subjektif bir konumlandırma olduğunu ifade ederek Batı'nın ben merkezli mekân algısının bir örneğini sunmaktadır.³⁷

³⁶ *Ibid.* s. 33.

³⁷ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s. 121.

Davutoğlu, Batının merkezden çevreye yayılma stratejisini iki ana yöntemle resmetmektedir. Bunların birincisi çevre olarak görülen bir bölgeye yoğun göçlerle orayı merkezin bir uzantısı hâline getirmek ve hedef alandaki yerel medeniyeti tasfiye etmek şeklindedir.³⁸ İkinci yol ise çevrenin kaynaklarını merkeze aktarmak şeklinde açığa çıkan sömürgecilik yöntemidir.³⁹ Yazara göre bu merkez-çevre ayrımının günümüzdeki en önemli sonucu ise farklı mekânlarda farklı değer ve normların uygulanması durumudur. Uluslararası hukukta büyük ölçekli çifte standartların altında hep bu merkez-çevre ayrımı yatmaktadır.⁴⁰ İslam medeniyetinin algısında ise Doğunun ve Batının sahibi Allah'tır ve bu yönüyle herhangi bir merkez ve çevre algısı söz konusu değildir. Yazar bu sayede fethedilen toprakların içselleştirilebildiğini ve merkez olarak görülen herhangi bir alana kaynak aktarımının da olmaması sonucu sömürgecilik geçmişi olmadığı görüşünü aktarır. O, Tarık bin Ziyad'ın İspanya'yı fethetmeden önce "gemileri yakmasının" da bu bir mekân idrakinin bir sonucu olduğu görüşündedir.

Galtung, Batılı zaman idrakinin alçaktan yükseğe, basitten gelişmişe doğru bir gelişim seyrettiğini ve bu ilerlemenin mutlaka olumlu bir sonla neticeleneceğine olan inanca dayandığını vurgular. Bu düşünce, çoğu zaman moderniteyi de insanlığın tamamının kaçınılmaz olarak gelip varacağı bir durak olarak görmektedir. Ayrıca burada bilim-akıl-ilerleme üçlüsünün getirdiği anlayış insanoğlunun ilerledikçe yeni normlar ve değerler ürettiği algısı da söz konusudur. Davutoğlu, Fukuyama'nın 'Tarihin Sonu' tezine de bu açıdan yaklaşarak bu düşünceyi reddetmektedir. Ona göre, ilerlemeci zaman algısı Batı medeniyetine Batı-dışı toplumlar üzerinde üstünlük sağlamasının yanında ona mecburi bir tarih çizgisi de tayin etmektedir. Tonybee ise bu anlayışın Batı-dışı medeniyetleri yok sayan ve muğlaklaştıran "ben-merkezci tarih yanılsaması"ndan kaynaklandığını ifade etmektedir. Davutoğlu sıklıkla üzerinde durarak reddettiği bu anlayışın kabul edilemez bir yönünün de ilerlemiş olanın (Batının) ulaştığı norm ve değerleri 'diğer' olan Batı-dışı medeniyetlere üstün değer ve normlar olarak takdim etmesi olduğunu açıklar. İslam medeniyetinin ilerlemeci zaman algısına bakışının negatif olduğunu söylerken,

³⁸ Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-İdraki", s. 24.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

zulüm ve haksızlığı içeren *bâtıl*ın ve adaleti ifade eden *hak*kın zamanla gelişen değil mutlak ve sabit hakikatler olduğu görüşünü savunur.⁴¹ İslam siyasi görüşünde ütopya yazarlığının da pek yer bulamadığını söyleyerek, Müslümanlar için ulaşılmış olan zirvenin Hz. Muhammed'in yaşadığı dönem olarak kabul edildiğini belirtir.

Bu iki ben-idrakinin epistemolojileri de farklıdır. Galtung'a göre Batı medeniyeti ben-idraki dünyanın tek boyutlu bir bakış açısıyla anlaşılabilirliğini söylemektedir. Tarihten bu yana Batıda bilgi ya İncil yoluyla kilisede ve din adamındadır, ya da akıl-bilim-ilerleme üçlüsünü elinde tutan bilim adamındadır.⁴² Davutoğlu'na göre ise İslam medeniyetinde ruhban sınıfı ve kutsal tanımlama yetkisine sahip bir kilise benzeri kurum olmamasının yanında dinin kutsal kitabı Kuran bilgi tekeli oluşmasına izin vermemektedir. Ayrıca birçok kelim kitabında da bilgi sadece kutsal kitapla sınırlı görülmeyle, bilginin kaynağı vahiy, 5 duyu organı ve akıl olarak sayılmış, böylece de tek boyutlu bir bakış açısı söz konusu olmamıştır. Yazar bunların ardından bu medeniyette geleneksel olarak din ve bilim ayrımının söz konusu olmadığı bir *âlim* prototipi çizmiştir.⁴³

Davutoğlu, ortaya koyduğu karşılaştırmalı ben-idraki metoduyla, Batı-dışı medeniyetlerde görülen canlanmaları, modernleşmeye karşı verilen reaksiyonlar bir tavır olmaktan ziyade, özüne geri dönme hamlesi olarak görmektedir. Medeniyetlerinin özünün bireyde inşa ettiği ben-idraki olduğunu düşünen yazar, yerel medeniyetlerin akıl-bilim-ilerleme üçlüsüyle iddialı vaatlerde bulunan Batı medeniyetinin sözlerini tutamadığını gördükleri iddiasındadır. Ona göre, hızla evrenselleşme kavramının yerini alan küreselleşme, insan ırkı için bir hedef küçültme ve yüzeyselleşmedir.⁴⁴

Artık bilim, evrensel gerçeklik arayışından ve iddialarından vazgeçmiş, hayatı kolaylaştırıcı pratik araçlar ve tüketim maddeleri üretme arayışına girmiştir. 1997 gibi eski sayılabilecek bir tarihte yayımlanan makalesinde Davutoğlu, ABD'nin uluslararası etkinliğini felsefi ideallerini gerçekleştirmek değil, basit tüketim

⁴¹ *Ibid.* s.40.

⁴² Johan Galtung, "On the Dialectic between Crisis and Crises Perception", **Europe at the Crossroads**, Ed. by. S. Musto, J. F. Finkle, Praeger, Newyork, 1995, s. 11.

⁴³ Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-İdraki", s. 42.

⁴⁴ *Ibid.* s. 49.

kalıplarını yerleştirmekte aramasını bu yüzeyselleşmeye ve hedef küçültmeye delil olarak göstermektedir.⁴⁵ Küreselleşme üzerinden yaşanan bu yüzeyselleşmeyi aşmanın yolunu otantik medeniyetlerin kendi ben-idraklerinin yeni ve daha kapsamlı bir şekilde yorumlaması şeklinde tarif etmektedir. Galtung'un makalesindeki eleştirel tona dikkat çeken yazar, Batının temel bir iç sorgulamaya geçmesinden yanadır. Davutoğlu, benzer bir çağırıcı İslam medeniyetine de yapmaktadır. Yazar, şu an yaşanan hâli hâkim dönemde inşa edilen ben-idraki ile modernleşmeye karşı takınılan reaktif tavır arasında yaşanan gerilim şeklinde nitelemekte ve çareyi ise "...kendi geleneğinin zihinsel özünü yeniden keşfetmek ve bu geleneği küreselleşme ve yerelliğin hesaplaştığı bir zeminde evrensel iddia taşıyan bir bütünlüğe tekrar kavuşturmak"ta bulmaktadır.⁴⁶

Davutoğlu, "Medeniyetler Çatışması" tezine verilecek reaksiyonu uluslararası siyasetin gidişatı açısından temel önemde görmektedir. Ona göre, medeniyetlerarası etkileşimin kaçınılmaz olarak çatışmaya gittiği görüşü yanlıştır ve bunu akademik olarak ifade edebilmenin yanında hayata geçirmek son derece önemlidir.

Yazar, etkileşim hâlindeki medeniyetlerin dönüşümünün de kaçınılmaz olduğu görüşündedir. Bu düzlemdeki etkileşim süreci bir aşılama gibidir.⁴⁷ Bu süreçlere tarihten örnekler getiren yazar, İslam medeniyeti biri Moğol istilas zamanında diğeri de Bizans'la olmak üzere iki büyük dönüşüm tecrübesi yaşadığını belirtir. Birincisinde İran medeniyeti ile tanışan Türk birliklerinin bu etkileşimi Selçuklu kültürünü doğururken, Selçuklu'dan kalan Osmanlı Beyliği'nin Bizans'la etkileşimi ve bu yolla Doğu-Roma kurumlarıyla tanışması da Osmanlı medeniyetini doğurmuştur.

Yukarıda detaylı bir şekilde incelendiği gibi, Batı medeniyeti ile İslam medeniyeti arasındaki ontolojik bakışın çok temel bir fark olduğunu kabul eden Davutoğlu, bu farklılıkların alternatif birer paradigma olarak görülmesi gerektiğini söylemektedir. Huntington'ın çatışma tezine karşı çıkan yazar, bu farklılıkları muhakkak bir rakip paradigma algısına yol açmasının yanlış olduğunu vurgulamaktadır.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 50

⁴⁶ *Ibid.*, s. 51.

⁴⁷ Kerim Balcı, "Philosophical depth..."

Sömürge çağındaki medeniyet yüzleşmesi İslam toplumları için reaktif bir Batı düşmanlığı ve terörü sonuç verdi. Bu durumda bu yüzleşmenin olumlu bir sonuç verdiğinden bahsetmek mümkün değildir. Yazar ise yine de günümüzde kaçınılmaz gördüğü bu yüzleşmenin zamanla olumlu bir etkileşim doğuracağı görüşündedir. Bu görüşünü ise medeniyetlerin döngüsel yükselişleri gel-gitleri perspektifinden değerlendirerek, Batı medeniyetinin verimliliğinin limitine ulaştığını söyleyerek temellendirir. Batının karşısında ise üç asırdır modernleşme ile hesaplaşmaya çalışan bir Türkiye mevcuttur. Davutoğlu'na göre bu ikili etkileşimin başarısının turnusol kâğıdı da Türkiye olacaktır.⁴⁸

Davutoğlu, Huntington'ın Türkiye için de kullandığı parçalanmış ülke (*torn country*) tabirini “bölünmüş ülke” şeklinde düzeltirken, büyük düşünürlerin her zaman bölünmüş ülkelerden doğduğunu ve yaşanan krizlerin bu kişilerin fikirleriyle aşıldığını söylemektedir. Yazar, Batı medeniyetinin entelektüel sıçramalarının kriz dönemlerinin ardından geldiğini söyler ve Weber'in bölünen İtalya'nın, Hobbes'un İngiliz iç savaşının ve Hegel'in de bölünmüş Almanya'nın şartlarında yetişmiş olmasını bu düşüncesine kanıt olarak gösterir. Çünkü ona göre, ancak huzuru kaçmış olan ruhlar yeni düşüncelerle gelecektir.⁴⁹

Buna göre, Osmanlı medeniyetinin mirasçısı konumunda olan Türkiye ontolojik anlamda bir iç sorgulamaya giderek süreklilik ifade eden bir İslam medeniyeti ruhuna dönmesi durumunda entelektüel bir sıçrama yaşamış olacaktır. Bu etkileşim sürecindeki iki tehlikeden biri her iki medeniyetin iyi tanımlanmış köklerinin benzersizliğine zarar gelmesidir. Bir diğer tehlike de Avrupa'nın sert ve nüfuz edilemez hâlini devam ettirerek kendini bu etkileşime kapatması ihtimalidir. Davutoğlu, uzun asırlar devam eden gücünün yanı sıra esnek ve nüfuz edilebilir bir yapıya sahip olan Osmanlı'nın kendini dışa kapattığı zaman çöktüğünü söylerken, aynı hatanın Avrupa için de söz konusu olabileceği söylemektedir.⁵⁰ Ona göre, böyle bir durumda -Fukuyama'nın tarihin sonu tezinin aksine- tarih akmaya devam edecek ancak Avrupa üstünlüğünü kaybedecektir. Davutoğlu'na göre, Türkiye'yi bünyesine kabul edecek bir Avrupa, Türkiye'nin içinden geçtiği yüzleşme sürecini daha

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

kapsamlı bir şekilde yaşayacaktır.⁵¹ Türkiye'nin öncülüğünde yaşanacak etkileşim ve yüzleşmeyle, İslam medeniyeti Batılı düşünce ve aydınlanma felsefesiyle daha yakından tanışırken, Batı da kendi medeniyetinin temel öncüllerini yeniden sorgulamaya gidecektir. Bu etkileşim ve yüzleşmenin akacağı mecra noktasında Davutoğlu'nun öngörüsü, Hristiyanlığın monoteist dallarının gelişerek güç kazanacağı yönündedir.⁵²

2.2. DAVUTOĞLU VE ÜÇ TARZ-I SİYASET

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, bir taraftan devlet hızlı bir dönüşüm süreci yaşarken, toplum da hızlı bir değişim sürecinden geçti. Cumhuriyet'in ilânının ardından sürat kazanan Batılılaşma süreci esasen Tanzimat döneminden bu yana yaşanan bir olgunun hız kazanmış hâliydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzun yüzyılı olarak kabul edilen 19. yüzyılın bitişine doğru, Batı karşısında Doğu'nun son kalesi olarak görülen⁵³ hasta adam Osmanlı yıkılmanın eşiğindeydi. Dönemin aydınları gelişen konjonktür içinde çökmek üzere olduğunu gördükleri devlet için uluslararası arenada temelleri sağlam bir yer ararken, Yusuf Akçura da Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesiyle eldeki seçenekleri analiz etme gayreti göstermişti.⁵⁴ Makalesinde dönem itibarıyla devletin ayakları üzerinde kalabilmesinin çareleri olarak zihinlerde dolaşan üç farklı politika Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğü tek tek ele alan Akçura, bu yolların takip edilmesi durumunda elde edilecek faydalara ve karşılaşılabilecek tehlike ve engellere temas etmiştir.

2.2.1. Üç Tarz-ı Siyasete Stratejik Derinlik Yaklaşımı

Bir ülkenin tarihi mirasını bilmeden ve iç siyasi kültürünü tanımadan dış politika tercihlerinin anlaşılamayacağını ve o ülkede etkili ve tutarlı bir dış politika üretilmeyeceği görüşündeki Davutoğlu, Stratejik Derinlik'te Soğuk Savaş dönemini takip eden yıllarda, "tarihi mirasın ana damarları" şeklinde nitelendirdiği bu fikir akımlarının yeniden canlandığını söylemektedir.⁵⁵ Her bir tarz-ı siyaset, dönemin

⁵¹ Ibid.

⁵² Kerim Balcı, "Philosophical depth..."

⁵³ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s. 85.

⁵⁴ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Yay. haz. Mehmet Ali Erdem, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005.

⁵⁵ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 83-84.

siyasi konjonktürünün yakın zamanlı özellikleri nedeniyle yeniden canlanarak tarih içinde akacak mecrasını bulmuştur. Dönem özellikleri nedeniyle değişim ve dönüşümler kaçınılmaz olarak yaşanırken, fikir akımlarının ana karakteristik özellikleri büyük ölçüde devamlılığın tezahürü olarak aynen durmaktadır. Özal yeni Osmanlıcı bir çizgiyi temsil ederken, Erbakan'ın liderliğindeki Refah Partisi de yeni İslamcılığın dışavurumuydu. PKK terörünün sebep olduğu toplumsal tepki, DSP ve MHP'nin milliyetçi reaksiyonla yükselişi şeklinde kendini göstermiş ve 1999 seçimlerinde de bu reaksiyon açıkça görünmüştür.⁵⁶ Murinson stratejik derinlik perspektifinin izlerinin Özal'ın Neo-Osmanlıcılığı, Erbakan hükümetinin çok boyutlu dış politikası ile Davutoğlu'nun katkılarında aranması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁷

Yükselen ulusçuluk akımının kendi geleceğini tehdit ettiğini gören Osmanlı, dönemin yükselen değeri olan "ulus kimliği"ne alternatif bir Osmanlılık kimliği tesis ederek devleti bir arada tutmanın çaresini aramıştır. Davutoğlu, Tanzimat Dönemi Osmanlıcılık akımının bir diğer özelliğinin de 1815 Viyana Kongresi'yle oluşan yeni sisteme dâhil olma çabası olarak maddelemektedir. Ona göre, Soğuk Savaş sonrası yıllarında Özal da bir taraftan AB'ye entegre olmaya çalışırken, diğer yandan da dönemin tek süper gücü konumundaki ABD ile uyumlu politikalar geliştirme gayreti içinde olmuştur. Bu çaba yeni-Osmanlıcılık ile Osmanlıcılık arasındaki önemli bir paralelliktir. Özal döneminde ayrıca, devletin yapısı dış şartlarla uyumlu olacak şekilde yenilenirken, yükselen mikro milliyetçiliğe karşı da yeni bir siyasi kültür ve kimlik oluşturma amacı gütmüştür. Özal'ın politikalarında eklektizm ve pragmatizmin öne çıktığı görüşünde olan Davutoğlu, teorik yanını eksik bulduğu dönem siyaseti için "jurnalistik düzeyde" kaldığı eleştirisini getirmiştir.⁵⁸ Eleştirinin teorik altyapıyla ilgili olması Davutoğlu'nun bu ideolojiye olumlu bakışı açısından bir ipucu olarak görülebilir. Uzgel de bu durumu Davutoğlu'nun yeni Osmanlıcı eğilimler taşıdığının bir kanıtı olarak görmektedir.⁵⁹ Larrabee de stratejik derinlik

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Alexander Murinson, "The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy.", **Middle Eastern Studies** C.42, No:6 2006, s. s. 947.

⁵⁸ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 85-90

⁵⁹ İlhan Uzgel, "Türk Dış politikasında Bölgesel Güç İllüzyonu", **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası**, s. 61-66.

perspektifinin Osmanlı mirasıyla ilgili bir tartışmanın parçası olduğunu belirtmektedir.⁶⁰

Hilafet I. Selim döneminde Osmanlı hanedanına geçse de, bu unvanın siyaseten kullanılması II. Abdülhamid döneminde olmuştur. Yükselen Rus gücünün karşısında 93 Harbi hezimetini yaşayan Osmanlı, II. Abdülhamid zamanında Panislamizm siyasetini takip etmiştir. Batılı güçlerin imparatorluk tebaasından olan gayrimüslim unsurları kullanarak, ülkenin iç siyasetine müdahalesini engellemek isteyen Osmanlı'nın yıkılışı sürecinden itibaren gayrimüslimlerin haklarında iyileştirmeye gitmiş, ancak sunulan avantajlar zamanla Müslüman halkta küskünlük ve tepkiye sebep olmuştur. Osmanlılık siyasetinin imparatorluklar yıkan ulusçuluk karşısında direnemeyeceğinin anlaşılmasının ardından yeni politika olarak kabul gören İslamcılık, bütün tebaayı değil, bütün “ümme”i merkeze alıyordu. Bu siyaset bir taraftan imparatorluk topraklarında küstürülen Müslüman nüfusu güçlendirmeyi hedeflerken, ülke dışındaki dindaşlarla da ortak kimlik bilinci inşa etme gayesinde idi.

Davutoğlu, Stratejik Derinlik'te dönemin bir diğer özelliğinin ise sömürge politikalarıyla imparatorluk için bir denge unsuru olmaktan çıkarak tehdide dönüşen İngiltere'ye karşı Avrupa'nın iç dengelerinin takip edilmesine dayalı bir reel diplomasinin takibi olduğunu söylemektedir.⁶¹ Sömürgecilik dalgası içinde bulunmayan Almanya ile o dönem gerçekleşen yakınlaşma, İngiltere karşıtı bu siyasete yönelik bir adımdır.⁶² Yazara göre, Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından dünyanın tek süper gücü ABD komünizmin ardında yeni öteki olarak İslam medeniyetini belirlemiş, Bosna savaşında sergilenen çifte standart dünya Müslümanlarında şoka sebep olmuştur. Ayrıca daha önce de vurgulandığı gibi Fukuyama'nın Tarihin Sonu, ve Huntington'ın Medeniyetlerin Çatışması tezleri bu dışlamanın akademik boyutunu teşkil etmiştir. Dönemin Refahyol hükümeti de, dış güçlerce desteklenen etnik milliyetçiliğe karşı II. Abdülhamid dönemi benzeri ortak din bağı kurmayı amaçlamıştır. Milli bütünlüğün din bağıyla anlamlı kazandığı düşüncesinin güdüldüğü dönemde, gündeme gelen Asya ve Afrika açılımları ile Kürt

⁶⁰ F. Stephen Larrabee, Turkey's New Geopolitics, *Survival*, C.52, No:2, 2010, s. 159.

⁶¹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 86

⁶² *Ibid.*, s. 87

sorununa bakış da bu perspektiften değerlendirilmiştir.⁶³ Medeniyet kavramına verdiği temel değerle de ele aldığımız Davutoğlu, Erbakan’la öne çıkan yeni İslamcılığa eleştiriler getirmiştir. Ona göre dönemin politikasını temsil eden Refah Partisi, “...siyasi platforma tutarlı bir siyasi, sosyal ve ekonomik programa dönüşemeyen anti-Batı bir söylem ile...” girmiş ve yaşadığı iktidar tecrübesinin ardından Batı’nın bir versiyonunu temel alan bir söyleme kaymıştır.⁶⁴

Balkanlar coğrafyasında Arnavut unsurların, Ortadoğu’da ise Arap nüfusunun imparatorluktan ayrılmasının Sultan II. Abdülhamid’in hallinin ardından İslamcılık politikası da Osmanlı’nın gündemindeki yerini kaybetti. Akçura’nın da işaret ettiği Orta Asya’daki Türk ile birleşme Enver Paşa’nın da idealleri arasında bulunması, Türkçülük politikasına güç vermiştir. Romantik söylemlerle ifade edilen homojen bir millet ve güçlü bir devlet temellerine dayanan bu ideoloji, günümüzde hedef küçültse de⁶⁵, aynı damarın devamı niteliğindedir. Davutoğlu, bu fikir akımında güçlü devlet motifinin yanında içte bütünlük-dışta etkinlik refleksinin görüldüğünü belirtmektedir.⁶⁶ 90’lı yıllarda PKK’nın ülke içinde Kürt nüfusu etnik milliyetçiliğe sürüklemesinin yanında, girdiği terör eylemleri de Türk milliyetçiliğinde reaksiyoner bir sıçramaya neden oldu. Yine 1991’de Sovyetler’in dağılmasıyla Orta Asya’daki Türk nüfusun egemen devletler kurmaları da romantik Türkçülüğe güç veren faktörlerden oldu. Davutoğlu, Stratejik Derinlik’te bunun 1999 seçimlerinde tarihi süreklilik unsurlarını barındıran milliyetçiliğin temsilcisi MHP ile Batılılaşma yanlısı ulusçu DSP’nin yükselişi şeklinde gösterir. Öcalan’ın yakalanmasının ardından her iki partinin oylarında da yaşanan büyük artış da bu anlamda dikkat çekicidir.

Stratejik Derinlik’te Davutoğlu, Osmanlı’nın son dönemlerinden kitabının yazıldığı döneme dek yoğun etkisini gösteren Batıcılık politikasını da diğer üç tarz-ı siyaset gibi incelemiştir. Bu fikir akımını “...tarih ve metafizikten kopuşu beraberinde getiren...” bir süreç olarak niteleyen yazar, dönemin aydınlarının bir medeniyet

⁶³ *Ibid.*, s. 87-88

⁶⁴ *Ibid.*, s. 90

⁶⁵ Ahmet Özer, “Türkçülükten Türk milliyetçiliğine uzanan süreç”, *Taraf*, 18, Mart, 2013.

⁶⁶ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 89

dönüşümünü kaçınılmaz gördüğünü belirtmektedir.⁶⁷ Medeniyet kavramına bakışının incelendiği bölümde de belirtildiği gibi, Davutoğlu bu tarz bir yaklaşımı, Türkiye'nin derin medeniyet ve tarihi birikiminin reddedilerek Batı medeniyeti karşısında yenilginin kabul edilmesi gibi görmektedir. Ona göre metafizikten ve geçmişten kopuşu beraberinde getiren bu tavır, Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezinin içselleştiren sömürge aydınının ürünüdür. 28 Şubat sürecinde tekrar ülke gündemine sert bir şekilde giren Batılılaşma akımı, Davutoğlu'na göre dış politikada İsrail ile çok daha yakın bir görüntü verildiği dönemle eş zamanlı olarak gelişmiştir. Sık sık iç siyasi kültürün ve iç siyasetin dış politikayla yakından ilgili olduğunu vurgulayan yazar, 28 Şubat sürecini de bu anlamda düşüncesine örnek olarak göstermektedir.⁶⁸

Davutoğlu, iç siyasi kültürü tanıma ve tanıtmaya amacıyla irdelediği fikir akımlarını bitirirken, tek yönlü ve tek eksenli iç siyasi kültürün ve bu kültüre bağlı kalınarak oluşturulan dış politikanın Türkiye'nin çok yönlü tarihsel birikim ve tecrübesi için eksik kaldığı görüşünü aktarmaktadır. Rasyonalitenin bu yön bağımlılığını ve kimlik zorlamasını reddettiği düşüncesini paylaşan Davutoğlu, Türkiye'nin coğrafyasının getirdiği çok yönlülüğü aşağıdaki gibi izah etmektedir:

"...Türkiye hem Avrupa hem Asya, hem Balkanlar hem Kafkasya, hem Ortadoğu hem de Akdeniz ülkesidir. Bu çok yönlü bileşkenin Türkiye'nin alternatiflerini arttırması gerekirken stratejik yaklaşımlar dolayısıyla Türkiye yakın bölgesiyle ilgili birçok konuda bile edilgen bir tavır içine sürüklenmiştir."⁶⁹

Türkiye için sık sık Doğu ile Batı arasında köprü olduğu yakıştırması yapılmaktadır. Jeopolitik bir gerçeği değiştirmek mümkün olmadığından bunu reddetmekte herhangi bir yarar da söz konusu değildir. Ancak Davutoğlu, medeniyetler arası köprü rolünü üstlenmenin iki değişik türü olduğunu söylemektedir. Bunlardan biri İtalya, Endülüs ve Osmanlı gibi güçlü bir kimlik üzerine kurulan tür iken diğeri, sadece pragmatik bir yüzeyselliğe bağlı kalınmış zayıf roldür. Ona göre bu ikisi arasındaki fark özgüven, kimlik ve psikolojik unsurlara dayalıdır ve bu nedenle de Türkiye güçlü bir

⁶⁷ Ibid., s. 88

⁶⁸ Ibid., s. 89

⁶⁹ Ibid., s. 92

köprü türünü temsil edebilmek için siyasi kültürünü, kimliğini ve psikolojisini yeniden ele almalıdır.⁷⁰

Bu yaklaşım Davutoğlu'nun her ne kadar dış politikaya jeopolitik yaklaşıma önem verse de kültür ve kimlik kavramlarına merkezî bir değer atfeden yoğun bir inşacılıkla yoğrulduğunu göstermektedir. Medeniyet, din, kimlik, psikoloji, özgüven, ontoloji kavramlarına derinden eğilmesi bu inşacılık etkisinin yansımasıdır. Siyasi akımlarla ilgili yaklaşımına gelince, her ne kadar Özal'ın söylem ve eylemlerini eklektik ve pragmatik bulduğunu söylese de Davutoğlu da Stratejik Derinlik'te ortaya koyduğu netice de benzer eklektik unsurlar içermektedir. Tek boyutlu yaklaşımlardan birini esas almanın Türkiye'nin siyasi tecrübe birikimi için eksik ve stratejik imkânlar açısından da esnekliğe engel olacak bir tercih olarak görmesi bu düşünceyi desteklemektedir. Türkiye için Osmanlı bakiyesi unsurları işaret ederek bir taraftan jeopolitik gerçeklerin neticesini belirtirken, bir yandan da Osmanlıcı eğilimler göstermektedir. Aynı şekilde Türkiye'nin yakın kara havzalarından biri diyerek tanımladığı Balkanlar politikasında da Osmanlı bakiyesi Müslüman unsurlara yaslanması da bir taraftan eldeki imkânlar ölçüsünde bir alan açmaktayken diğer taraftan hem Osmanlıcı hem İslamcı unsurlar barındırmaktadır. Geçtiğimiz günlerde yayımlanan bir makalede ise Davutoğlu'nun 1986 ve 2002 yılları arasındaki bütün akademik çalışmalarının onun yeni Osmanlıcı değil, pan-İslamist olduğu ifade edilmiştir.⁷¹ Onun Türkçülükle ilgili görüşlerinin ikinci planda kalıyor olması, iç siyasette milliyetçiliği dini kaygılarla reddetmeye bağlanabileceği gibi Orta Asya toplumlarıyla Anadolu toprakları arasındaki coğrafi gerçekliğin koyduğu mesafede de aranabilir.

Yazarın Türk dış politikasına getirdiği en temel eleştirilerden biri Ortadoğu'dan yüz çevirerek Batı'nın ekseninde edilgen politikaların esiri olmaktır. Ortadoğu'ya yaklaşımı ise ortak din, ortak tarih ve ortak kültür temelinde kurulmuştur. Ona göre Batı ile olan ilişkiler Doğu ilişkileri ile dengelenmelidir.⁷² İleriki bölümlerde de işleneceği gibi İran ve İsrail'le ilgili yaklaşımlar İslamcılıkla ve Osmanlıcılıkla yakından ilişkilidir. Medeniyet tartışmasında da görüldüğü gibi, Davutoğlu

⁷⁰ *Ibid.*, s. 92-93

⁷¹ Behlül Özkan, "Turkey, Davutoğlu and the Idea of Pan-Islamism", *Survival*, C.56, No:4, 2014.

⁷² Larrabee, "Turkey's New Geopolitics", s. 159

Osmanlı'nın İslam medeniyetinin tarihte ortaya çıkmış son güçlü kolu olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle Osmanlıcılık ve İslamcılığa yaklaşımı birbirinden tamamen ayrı iki kol şeklinde değildir.

2.3. DAVUTOĞLU VE STRATEJİK DERİNLİK

2.3.1. Yakın Kara Havzası

Çalışmanın birinci kısmında da vurgulandığı gibi, Davutoğlu, Stratejik Derinlik'te Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'nun "Türkiye'nin yakın kara havzası" olduğunu söylemektedir. Dışa açılmak isteyen bir Türkiye'nin hem coğrafi gereklilikler hem de tarihi ve kültürel bağlar nedeniyle birinci planda bu coğrafyalarla yüz yüze olduğu açıktır. Osmanlı'yı muhatap olduğu topraklarla ilgili mutlak hâkimiyet ve mutlak terk arasında hiçbir gri tonu ele almamakla eleştiren Davutoğlu da bu bölgelerde etki alanları oluşturma, uluslararası arenada saygın bir yer isteyen Türkiye için kaçınılmaz yol olduğunu düşünmektedir. Ona göre, ülkenin önümüzdeki yüzyıldaki dış politikasının bir ayağı bu bölgelerde kültürel, ekonomik ve siyasi bağları sağlamlaştırmak yoluyla *hinterland* oluşturmak olmalıdır.⁷³

2.3.1.1. Balkanlar'da Stratejik Derinlik

Türk-İslam kimliğinin getirdiği esnek ve kapsamlı etno-kültürel altyapıya yaslanan Davutoğlu'nun Balkanlar'a bakışı öncelikle Türkiye'nin üç yakın kara havzasından biri oluşuyla temellendirilir. Kitabında Türk dış politika yapıcılarının sık sık bu havzalara yabancılaştıkları eleştirilerinde bulunurken, bu bölgelerdeki etki alanının ülke için hayati önemde olduğuna değinir. Ona göre, Osmanlı döneminde düşülen mutlak hâkimiyet-mutlak terk politikasına devam edilirse, Türkiye'nin Anadolu'da tutunması dahi zamanla zorlaşacaktır.⁷⁴ Ona göre, bu stratejinin aksine sınırlarımızın dışında da etki alanları oluşturmak gerekmektedir.

Stratejik Derinlik'te Balkanlar üzerine konuşulduğunda Türk dış politikası en temelde Osmanlı bakiyesi iki Müslüman unsur olan Arnavutlar ve Boşnaklar üzerine kuruludur. Bu durumda Arnavutluk ve Bosna-Hersek temel dayanaklar konumunda

⁷³ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 118.

⁷⁴ **Ibid.**, s. 53-55.

olacaktır.⁷⁵ Davutoğlu'na göre, Türkiye eğer Balkanlar'da kısa ve orta vadede etkin olmak istiyorsa bu iki ülkeyi istikrarlı hâle getirmek için elinden geleni yapmalı ve kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlamalıdır.⁷⁶ Böylece bu siyasi yapıların tasfiye olmaları ve buna bağlı olarak Müslüman kimliğin bölgeden silinmesi de engellenmiş olacaktır. Bu sayede Müslümanlarla ilgili bir kriz çıktığında Türkiye duruma müdahil olabilecek hukuki bir zemin elde çabasına girmelidir. Bu ise ancak tarihi ve kültürel bağları süreklilik unsurlarını da gözeterek güçlendirmekle mümkün olabilir.

Stratejik Derinlik'te Balkanlar'la ilgili önemli tespitlerden biri tarihin akış içerisinde bölgede etkin olan temel güç merkezlerindeki değişkenlik ve süreklilik süreçleridir. Kitapta Osmanlı ve Rus ve Alman etkisinin tarihten bu yana bir denge oluşturduğu ifade edilirken, Türkiye günümüz ölçüleri içinde etkisi düşük seyreden bir aktör olarak ifade edilmiştir. Denkleme çok sonradan dâhil olan ABD'nin Rus ve Almanlardan boşta kalan Boşnak ve Arnavut unsurlara yakın durduğunu ifade eden yazar, Türkiye'ye Almanya ve Rusya'yı açıktan karşısına almadan bölgede etkinliğini artırma yollarını aramasını işaret etmektedir. Bunu yapmanın yolu ise ulusal çıkarları mümkün olduğu kadar küresel aktör ABD ile uyumlu hâle getirmekten geçer.⁷⁷

Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan arası bir bölge-içi bloklaşmanın Türkiye için negatif bir etkisi olacağına işaret eden Davutoğlu, Bulgaristan'la yakın ilişkiler kurarak bu bloku kırmanın yollarına bakılması gerektiğini söylemektedir.⁷⁸ Bir yandan bu şekilde bölge içi dengeleri gözetmenin gerekliliğini vurgularken, diğer yandan da bölgeyi kuşatan politikalar geliştirilmesinden yana olan yazar, bir taraftan Balkan Zirvesi ve Güneydoğu Avrupa Platformu'nda aktif rol alan bir Türkiye imajı çizerken, diğer yandan da iletişim ve ulaşım yapılacak yatırımlarla bölgeyle irtibatı yüksek seviyede tutmanın hesabındadır. Ayrıca Osmanlı ağırlıklı olmak üzere tarihi

⁷⁵ Kosova, kitabın basıldığı 2001 yılında henüz bağımsız bir devlet değildi.

⁷⁶ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 123.

⁷⁷ **Ibid.**, s. 316.

⁷⁸ **Ibid.**, s. 320

eserlerin korunmasının İslam kültürünü korumak yönüyle Türkiye'ye faydası olacağı görüşünü savunur ve bunun üzerinden bir Balkan UNESCO'su önerisi getirir.⁷⁹

Kitapta, uluslararası kurumlar bazında düşünüldüğünde ise Türkiye'nin elinde biri NATO diğeri de İKÖ olmak üzere iki araç bulunduğu hatırlatılmaktadır.⁸⁰ Avrupa coğrafyasındaki meselelerde Türkiye, nüfuzunun az olduğu BM ya da üyesi olmaması yönüyle dışında kaldığı AB yerine etkin üyesi olduğumuz NATO'nun devrede olmasından yana olmalıdır. NATO üyeliğimizin, Ortadoğu'da ekonomik ve askeri anlamda yük maliyetli projelerde hatırlanıp, siyasi ve ekonomik getirileri olacak Avrupa gündemiyle ilgili konularda unutturulmak istenmesi eleştiren Davutoğlu, mümkün olduğu kadar bunun tam tersine çalışılması gerektiğini söylemektedir.⁸¹ İKÖ üyeliği ise Balkan politikasını büyük ölçüde dini ve tarihi temeller üzerine kuracak olan Türkiye'nin Batı medeniyetine karşı yalnız kalmamasını sağlama potansiyeli açısından rasyonel bir tercihtir.

Görüldüğü gibi, Stratejik Derinlik'te önerilen Balkan politikası açık bir şekilde Neo-Osmanlıcı unsurlar barındırmaktadır. Tarih ve kültür temelli olarak bölgeyi canlandırma hedefleri ve Soğuk Savaş sonrası dönemde ben-idraklerini Türkiye ile beraber gören, Arnavut ve Boşnak unsurlar temelinde strateji geliştirilmesi bunun başlıca kanıtıdır. Osmanlı bakiyesi diğer unsurlar olan gayrimüslim milletlerin rakip ya da ikincil dost konumunda oluşu, ilk bakışta orta ve uzun vadede Neo-Osmanlıcı hedefler güdüldüğünü çürütür gibi görünse de, bu durum Türkiye'nin gücünün sınırlarından ve bu unsurların sözü geçen tarihi geçmişe bakışlarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, İKÖ'nün de devrede tutulmak istenmesi diğer bu örgüte üye ülkelerle tamamen eşit ve ortak paydada Balkanlar politikası güdüldüğünü göstermez. Burada yapılmak istenen örgütün de desteğini alarak Türkiye'nin çıkarlarını korumaktır.

Neo-Osmanlıcı ya da Türk-İslam sentezine dayanan dış politika yönelimleri Destradı'nın terminolojisindeki “yumuşak hegemonya” kavramı ile birebir

⁷⁹ *Ibid.*, s. 321.

⁸⁰ Örgütün ismi 2011 Haziran ayında Astana'da düzenlenen 38. Dışişleri Bakanları Konseyi'nde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir.

⁸¹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 417.

örtüşmektedir.⁸² Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik'te önerdiği politikalar bağlamında bölgeye askerî bir operasyonla bir eylem dayatması ya da yerine getirilmeyen bir isteği cezalandırma söz konusu değildir. Ayrıca herhangi bir ceza verme ya da mahrumiyet yaşattırma yöntemiyle iş görmeyi hedeflediği de yoktur. Büyük ölçüde teori, Türkiye'nin çıkarlarını önceleyen politikalara ulaşmayı hedeflemekle ve bunu ortak çıkar gibi sunmakla hegemonya karakteristiği gösterirken, kültürel ve tarihsel bağlar üzerinden ortak bir kimlik inşası ile norm ve değerlerde paralellik oluşturma çabası da söz konusudur. Diğer yandan unutulmaması gereken bir diğer husus da, Stratejik Derinlik kitabının yazımından evvel yaşanan Kosova ve Bosna savaşlarında tarihten ve belki de ortak bir ben-idrakinin devam edişinden ötürü Boşnak ve Arnavut unsurların Türkiye'den yardım beklmeleri. Bu durum Destradi'nin sözlüğünde "takipçi inisiyatifli liderlik" örneği olarak görülebilir.⁸³ Zira görünürde Türkiye'den beklenen bireysel çıkar gözetilmeden hamilik yapmasıdır ve istek bölgesel güçten değil takipçi konumunda olan unsurlardan gelmiştir. Davutoğlu ise bu iki olayı, tarihsel dinamiklerin reelpolitik içinde kendini dayatması şeklinde görmektedir.

2.3.1.2. Kafkasya'da Stratejik Derinlik

Davutoğlu, küçük bir alanda son derece çeşitli etnik ve dilsel yapıya sahip bulunduğunu vurguladığı⁸⁴ Kafkaslar bölgesi ile Türkiye arasında Soğuk Savaş döneminde suni bir duvar örüldüğünü hatırlatır. Bu dönemde Türkiye ile Rusya sınırını aynı zamanda bir NATO-Varşova sınırı da olduğuna dikkatleri çekerek, 50 yıl devam eden bir süreçte bölgeye yabancılaştığımız yargısında bulunur. Bu süreçte Rusya'nın ideolojik bir meşruiyet zemini oluşturma avantajını kullandığını söyledikten sonra, Sovyetlerin dağılmasının ardından bir derece geri plana itilan etnik ve dini çeşitliliklerin su yüzüne çıktığını belirtir.⁸⁵

Davutoğlu'na göre, Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgeyle ilgili aktörler iç içe üç düzlemde incelenmelidir. ABD, İngiltere, Japonya ve Çin gibi bölgeye uzak büyük

⁸² Destradi, "Empire, Hegemony, and Leadership", s. 16-17.

⁸³ *Ibid.*, 22.

⁸⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 124.

⁸⁵ *Ibid.*, s. 125.

güçlerin yanında çokuluslu şirketler de devreye girerek küresel düzlemi teşkil etmekte ve bu düzlem büyük ölçüde doğal kaynakların aktarımına odaklanmaktadır. Bölge içinde ise Rusya ile Ermenistan; Türkiye ile Azerbaycan; İran ile de Gürcistan'ın teşkil ettiği ikili ilişkiler bir denge oluştururken, kurulan çapraz ilişkiler de bölgede girift hesapların oluşmasına sebep olmuştur. Bölge-içi dengeler ise Azeri-Ermeni, Gürcü-Abaza, Rus-Çeçen çatışmaları üzerinden yer yer Türkiye, Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı karşı karşıya getirmektedir.

Stratejik Derinlik, Balkanlar'da Arnavutluk'un kilit ülke olmasına benzer bir düşünceyle, Kafkasya'da da Azerbaycan'ın en önemli müttefikimiz olduğu görüşünü içerir. Ayrıca bu ülkenin topraklarının beşte birine tekabül eden bir bölgenin Ermenistan tarafından işgal edilmesi⁸⁶ de Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin yaşadığı en büyük stratejik kayıp olarak tanımlanmaktadır.⁸⁷ Bu değerlendirme, yazarın Azerbaycan'a verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Davutoğlu'na göre, Soğuk Savaş'ın ardından gelen süreçte Türkiye, Kafkasya'ya sadece Azeri-Ermeni gerginliği perspektifinden bakarak ölçek daraltmış ve bölgeye bütüncül bakışı kaçırmıştır. Oysa o, bir yandan Kuzey Irak ve Bakü petroleri, diğer yandan Doğu Anadolu'nun su kaynaklarının birbirinden ayrılmaz bir anlam bütünlüğü taşıdığını düşünmektedir.⁸⁸ Ayrıca bölge politikaları, İran ile ilişkiler nedeniyle Ortadoğu, Rusya ilişkileri üzerinden de Balkanlar'la birbirinden bağımsız ele almayı zorlaştıran bölgeler arası bağımlılıklar denkleminde oturmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin önemli bağlara sahip olduğu Orta Asya'ya ulaşımında bölgenin önemli aktörü İran'ın jeostratejik konumu meseleyi daha da karmaşıktırmaktadır.

Bu iç içe geçen denklemler bağlamında Davutoğlu'nun önerisi barışçıl yollarla küresel, bölgesel ve bölge-içi dengeleri gözetmek ve bölgelerarası bağımlılık ilişkilerini de unutmamak üzerine kuruludur. Azerbaycan ile ilişkileri her ne kadar Balkanlar'da Arnavutluk benzerliği gösterse de burada bölgeye bütüncül bakışa yapılan vurgu daha baskındır. Ermenistan ile ilişkilerde soykırım tartışmalarına

⁸⁶ Bu dönemde işgal edilen toprakların Azerilerce terk edilmesi üzerine Bakü bir milyonluk bir mülteci sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Atilla Sandıklı, Elnur İsmayilov, Orhan Gafarlı, **Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye**, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No: 60, Bilgesam, İstanbul, 2014, s. 20.

⁸⁷ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 127.

⁸⁸ **Ibid.**, s. 129.

vurgu yapılmazken ikili ilişkilerin iyileştirilmek istenmesi doğal kaynaklar ve bütüncül bakış odağından okunabileceği gibi uygulama döneminde çeşitli girişimlerle kendini gösterecektir.

Kafkaslar söz konusu olduğunda Türkiye'nin önemli bir bölgesel güç olduğu inkâr edilemese de, bölgede cari çok kutuplu yapı Ankara'nın etki alanını daraltmaktadır. Moskova ve Ankara arasında bir denge ilişkisi kurmak zorunluluğu hisseden Azerbaycan ile ilişkilerde dahi Türkiye başat aktör konumunda değildir. Bölgesel liderlikten ya da güçten bahsedebilmek için eldeki tek aktör Azerbaycan iken, sadece ikili ilişkiler bağlamında düşünüldüğünde dahi Türkiye'nin üstün bir konumda olduğu net değildir. Ulus devlet sisteminin normatif olarak ürettiği eşitler arası ilişkiye yakın olan Ankara-Bakü ilişkilerini Destradı'nın şablonunda bir yere oturtmak zor olsa da, bu ilişki için eşit (ya da yakın) çıkarların güdüldüğü bir işbirliği demek mümkündür. Hangi tarafın inisiyatifiyle başlatıldığı açık olmayan bu ilişki için muhakkak bir taraf üstün konumunda olacaksa ibrenin Türkiye'den yana olduğu söylenebilir. Türkiye, bütün bütün Rusya ve İran etkisinde kalmak istemeyen Azerbaycan için bir denge unsuruyken, enerji konusunda büyük ölçüde dışa bağımlı olan Türkiye'nin de yüzü bir ölçüde Bakü'ye dönüktür.

Davutoğlu bu bölgede Balkanlar'ın aksine Osmanlı, tarih, kültür ve din vurgusu yapmayarak aradaki farkı belli etmiştir. Ayrıca seküler endişeler taşıyan Azerbaycan'la bu tarz bir ilişkinin kurulmasının getirisinin mi götürüsünün mü daha çok olacağı tartışmaya açıktır. Bu nedenle Bakü söz konusu olduğunda son derece kullanışlı olan Türk-İslam kimliğinin Türk unsuru ağır basmaktadır. İki ülke arasında büyük ölçüde reel bir temel olmaksızın romantik bir edayla olsa da söylem bazında dile getirilen “bir millet iki devlet” sloganik sözü bu manayı ifade etmektedir.

2.3.1.3. Ortadoğu'da Stratejik Derinlik

Davutoğlu'nun 20. yüzyıl Türk dış politikasına yaptığı en temel eleştirilerden biri yüzünü Batıya dönerken bölgesine yabancılaşmak şeklindedir. Stratejik derinlik perspektifi ise Batı ile ilişkileri Doğu ile dengelemeyi önermektedir.⁸⁹ Davutoğlu'nun her ne kadar kitabında öncelikli etki alanı kurulması gereken üç

⁸⁹ Warning, Kardaş, “The Impact of Changing Islamic Identity”, s. 147.

bölgeyi Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar şeklinde aynı sınıf içinde gördüğünü söylese de bunlar içinden Ortadoğu'ya verdiği ekstra önem yadsınamaz. Göreve geldiğinde de sık sık eksen kayması tartışmalarını doğuran etken bu üç bölgeden ne Balkanlar ne de Kafkaslarla ilgilidir. Ayrıca Neo-Osmanlıcılık ve Neo-İslamcılıkla ilgili söylemlerin merkezi de daha çok onun Ortadoğu perspektifi ile ilgilidir. Stratejik Derinlik'te de bu üç coğrafyadan en derince üzerinde durulanı açık ara Ortadoğu'dur.

Medeniyet kavramına verdiği önemde de değinildiği üzere, Davutoğlu'nun medeniyetler buluşması hedefinde İslam medeniyeti ve Batı medeniyetinin etkileşimi vardır. Bunun için de öncelikle İslam medeniyetinin bir uzantısı olarak gördüğü Osmanlı'nın mirasçısı olan Türkiye'nin Ortadoğu ile barışması gerekmektedir. Davutoğlu'nun Türkiye'yi merkez ülke şeklinde nitelemesi, her iki yöne de açılmayı gerektirmekte olan bir isimlendirmedir. Zaten o da bunu ok-yay analojisi üzerinden ifade ederek açmaktadır. Ona göre Türkiye Doğuya doğru yayını ne kadar gererse okunu Batıya doğru o denli uzağa atabilecektir.⁹⁰

Davutoğlu, Stratejik Derinlik'te Türkiye'nin dış politikası için kaçınılmaz bir *hinterland*⁹¹ şeklinde nitelediği Ortadoğu'yu kitabında beş temel başlık altında incelemiştir. Bunlar; Kuzey Ortadoğu, Türk-Arap ilişkileri, İsrail, İran ve Kürt meselesidir. Kuzey Ortadoğu politikası ile kastedilen büyük ölçüde Suriye ve Irak'la olan ilişkilerdir. Türk-Arap ilişkileri Ortadoğu dış politikamız açısından daha genel ve özet bir yaklaşımın anlatılmasını içermektedir. Bölgenin Türkiye'den başka Arap unsurlara dayanmayan diğer iki devleti olan İran ve İsrail ile ilgili ilişkilere ayrı birer bölümün ayrılmış, hem bölge dengeleri açısından Arap olmamaları hem de devletlerin güçleri açısından ayrı bir öneme sahip olmaları nedeniyle böyle bir tercihe gidilmiştir. İran, Irak, Suriye ve Türkiye'ye yayılan Kürt yerel nüfusunun ve PKK sorunu ile de kronikleşen ve sınırı aşan özellikler gösteren Kürt meselesi de bölge ile ilişkilerden bağımsız ele alınamayacağı düşüncesiyle bir dış politika parametresi olarak değerlendirilmiştir.

⁹⁰ Burak Bilgehan Özpek, Yelda Demirağ, "The Davutoglu Effect in Turkish Foreign Policy: What if the Bowstring is Broken?", *Iran and the Caucasus*, C.16, No:1, 2012, s. 118-119.

⁹¹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 129.

Avrupa'nın büyük güçleri olan İngiltere, Almanya ve Fransa Ortadoğu'yla yakından ilgilenirken, Rusya da Avrasya stratejisinin Ortadoğu ayağı nedeniyle bölgeye ilgisiz kalmamıştır. Hem bölgenin jeoekonomik unsurları, hem İsrail'in güvenliği, hem de bölgedeki hâkimiyetin Asya ve Uzakdoğu politikasına pozitif unsurlar katacağı gerekçesiyle ABD de Ortadoğu'ya hususi bir önem vermiş ve bölgenin tek hegemon gücü olmaya gayret etmiştir. Küresel güçlerin yanı sıra bölgesel güçler olan İran, İsrail, Irak ve Mısır'dan her biri bölge dengelerini ulusal çıkarları perspektifinden değerlendirme yolundadır. Bölgeyle uzun süreli bir yabancılaşma ve kopma süreci yaşayan Türkiye ise özellikle Soğuk Savaş sonrası yıllarında bölgeyle etkileşime müdahil olmaya başlamıştır. Türk dış politikasıyla ilgili edilgenlik ve eksen siyasetini eleştiren Davutoğlu, bölge siyasetinde de Türkiye'nin bağımsız hareket eden değil, küresel işbirlikleri olan AB ve NATO üzerinden belirlenmiş gündemin esiri olduğu düşüncesini aktarır.⁹²

Türkiye'nin en uzun sınıra sahip olduğu Suriye ile gergin ilişkiler yaşamasını bir zaaf olarak değerlendiren Davutoğlu, her iki ülkenin de birbirleri için önemine değinerek ilişkilerin muhakkak işbirliğine vardırılması görüşündedir. Bu kronikleşmiş problemin Türkiye zor durumda kaldığında alternatifsizliğinden istifa eden İsrail'in ve aynı şekilde Suriye zor durumda kaldığında onun aynı durumundan yararlanan Yunanistan'ın çıkarlarına hizmet ettiğini söylemektedir.⁹³ İki ülke arasında su kaynakları nedeniyle yaşanan gerginliğin büyütülmesi Stratejik Derinlik'te yanlış bulunur.⁹⁴ Askeri dengelerin ve coğrafi durumun açık ara Türkiye'yi avantajlı kıldığı belirtilerek bir sıcak çatışma ihtimalinden çekinilmemesi gerektiğini ve Fırat-Dicle su havzalarının böyle bir çatışmayla elden çıkmasına imkân olmadığını belirtir.⁹⁵ Bu nedenle Suriye ile ikili ilişkilerde Türkiye, kendine güvenen taraf olarak inisiyatif almalı, güvenliği tesis etmenin en garanti yolu olarak ekonomik ilişkiler hak ettiği seviyeye taşınmalıdır. Böylece suni siyasi sebeplerle kopukluk yaşayan Halep ve

⁹² *Ibid.*, s. 397.

⁹³ *Ibid.*, s. 403.

⁹⁴ Davutoğlu, Suriye ile ilişkiler için tarafların sürekli birbirini tarttığı bir boks maçı benzetmesi yapmıştır. Bkz: Birgül Demirtaş, "Turkish-Syrian Relations: From Friend 'Esad' to Enemy 'Esed'", *Middle East Policy*, C.20, No:1, 2013, s. 114.

⁹⁵ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 403-404.

Gaziantep arasında kurulacak köprüler, ülke halklarının kaynaşması da mümkün olacaktır.

Bölgenin ekonomik ve siyasi dengelerinde etkin iki hattı Mezopotamya-Basra ve Doğu Akdeniz hatları şeklinde ifade eden Davutoğlu, birinci hattın belirleyici bölgesel güçlerini Türkiye, İran, Irak olarak sıralarken, ikinci hattın aktörlerini ise Türkiye, Mısır ve Suriye olarak belirtmektedir. Bu iki hatta da etkin kalabilmek için Türkiye'nin her iki üçgende de asla dışlanan taraf olmaması gerektiği görüşündedir. Bu dengelerin gözetilmesinin Türkiye'nin bölgedeki esnekliği açısından da gerekli olduğu belirtilirken bu politikanın önemini şöyle ifade etmektedir: “Ne kadar güçlü olursa olsun, hiçbir ülke Ortadoğu'daki bu hassas üçlü dengelerde yalnız kalmanın yükünü kaldıramaz.”⁹⁶ İsrail'in bu dengeleri çok dikkatli takip edebilme becerisine sahip olduğunu belirten Davutoğlu, Irak'ın İran'la girdiği savaşın ardından çok ciddi bir silah stoku bulundurmasına rağmen Kuveyt'i işgal etmesindeki başarısızlığını da bu politikayı gözetmemeye bağlamaktadır.

Türk dış politikasının temel bir özelliğinin Doğu'dan kopuş olduğu değerlendirilmesinde bulunan Davutoğlu, Arap halklarının da Türklerin yönetimi altında kalmış olmaları nedeniyle geri kaldıkları görüşünü savunduklarını belirtirken, sömürge dönemi Arap aydınlarının bu görüşe daha sıkı sarıldıklarını söylemektedir.⁹⁷ Aynı kopuş Türk aydını tarafından da desteklenmektedir. Bu düşünceye göre, bu kopuşun asıl nedeni geri kalmış olmanın sorumluluğunu bir diğerinde arama refleksi olmuştur. Ayrıca Osmanlı'nın sonunu getiren etkenlerden ulusçuluk bu konuda daha belirleyici ve diğer sebepleri tetikleyici bir faktördür.

Elitler düzeyinde keskin önyargılar, siyasi konjonktürün de getirdiği suni bariyerlerle desteklenerek kısmen halka da yansıdı. Ancak ortak tarih ve benzer kültürel özelliklerin varlığından hareket eden Stratejik Derinlik doktrini, suni engellerin kaldırılması durumunda halkların kısa sürede tekrar ilişkileri geliştirip kaynaşacakları yönünde bir görüşü içerir. Bölgeyi dış kaynaklardan takip edecek kadar Ortadoğu'ya yabancılaşıldığını söyleyen Davutoğlu, kadim bir devlet geleneğine sahip olmayan genç Arap devletlerinin karşılıklı kopuştaki hatasının

⁹⁶ *Ibid.*, s. 405.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 407.

mazur görülebileceğini, ancak Türkiye için bu hâlin devamının affedilmez bir hata olacağını savunur.⁹⁸

Verdiği bağımsızlık mücadelesiyle diğer Batı-dışı ülkelere de örnek olan Türkiye, Soğuk Savaş yıllarında Sovyet tehdidi nedeniyle Batı eksenine fazla yakınlaşmış ve edilgenleşerek daha önce elde ettiği prestijine zarar vermiştir. Davutoğlu o dönemki bazı dış politika hamlelerinin Türkiye'nin sömürgeci devletlerin ortağı olduğu algısına bürünmesine yol açtığını belirterek, bu eylemleri şöyle sıralamıştır: “İsrail’i ilk tanıyan ülkeler arasında yer alınması, Süveyş bunalımı karşısında takınılan tavır, Bağdat Paktı’nın kurulması ve Suriye ile savaşın eşiğine geline gerilim.”⁹⁹ Yer yer başarılı politikalarla bölgeye yeniden dönüldüğünü kabul eden Davutoğlu, inişli çıkışlı ilişkilerde İran-Irak savaşının bitişinin, Körfez Savaşı’nı ve Ortadoğu Barış Süreci’yle küresel dengeleri takip etmek zorunda olan Türkiye’nin ABD ve İsrail’le yakın temas kurması nedeniyle bölgedeki Türk antipatisinin yeniden hortladığını hatırlatmaktadır.

Arap ülkeleri, birbirlerinden farklı stratejileri olan devletler olsa da tepkisel düzeyde aynı refleksleri verdikleri konular da mevcuttur. Filistin sorununa ve ABD’nin bölgeye düzenlediği askerî operasyonlara bakış buna örnek reflekslerdir. Stratejik Derinlik’teki Ortadoğu politikalarından biri de bu tarz bir Arap blokunu karşısına almamak üzerine kuruludur. Bunun için de bu ülkelerle ikili ilişkiler geliştirmek, tek bir Arap unsurunun farklı siyasi yapılarıymış gibi bir yüzeysellik hatasına düşmemek ve bu ülkeler arasındaki farklılıkların altı çizilmektir.¹⁰⁰ Bölgede muhtemel her milliyetçilik dalgasının Türkiye’nin Ortadoğu politikasını zaafa uğratacağını söyleyen Davutoğlu, İsrail ile kurulan yakın işbirliğinin de bu zaafı tetiklediği görüşündedir.¹⁰¹ Camp David anlaşmasıyla Mısır’ın Ortadoğu’da yalnızlaşmanın bedelini ödediğini belirterek, her şeye rağmen yaşanması muhtemel bir milliyetçilik dalgasına karşı bölgenin Arap olmayan bir önemli aktörü olan İran’la iyi ilişkiler kurulması tavsiye edilmektedir. Her coğrafi bölge analizinde olduğu gibi Ortadoğu’da da alternatiflerin çok tutulmasından yana olan Davutoğlu, kalıcı ve

⁹⁸ *Ibid.*, s. 409-410.

⁹⁹ *Ibid.*, s. 410.

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 415.

derin işbirlikleri yerine dinamik ve değişken dengeleri gözetmekten yanadır. Bir yandan da Batı ile yakın eksen algısının Türkiye'nin imajına zarar verdiğini belirtmektedir. Ona göre, güvenlik gibi askeri ve mali yükler getiren gündemlerde NATO üyeliği üzerinden Türkiye'nin hatırlandığını, ancak ekonomi gündemlerinde fikrinin dahi sorulmadığı bir siyasi ilişkiler ağında Türkiye, Batıya bu kadar yakın olmasının faydasını neden göremediğini de sorgulamalıdır.¹⁰²

2.3.1.3.1. İsrail ile ilişkilerde Stratejik Derinlik

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kuruluşunun ardından yakın zamana dek Türkiye-İsrail ilişkileri stratejik işbirliği düzeyinde ilerlemiştir. Türkiye'nin İsrail'i ilk tanıyan devletler arasında olması, iki ülkenin dünyayı iki kutba bölen Soğuk Savaş yıllarında aynı kutupta yer almaları ve ABD ile stratejik ortaklık içinde olmaları bu ikili ilişkiyi derinleştiren etkenlerdendir. Batılı ülkelerin siyasetinde etkin olup Türkiye aleyhine çalışan Rum ve Ermeni lobilerine karşı, ikili işbirliği karşılığında Yahudi lobisinin de Türkiye'den yana çalışmalarda bulunması da bu etkenlere eklenebilir.

Stratejik derinlik bakışı, bu işbirliğinin yararlarının yanında zararlarının da olduğu düşüncesine dayanır. Ortadoğu gibi bir coğrafyada Araplarca düşman kabul edilen bir devletin, varlığını devam ettirebilmek için güvenlik üzerine kurulu iç dengelerinin ve ABD gibi bir gücü yanın almasının yanı sıra bölgede Arap olmayan ortaklara da ihtiyaç duyması normaldir. Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmek, bu anlamda İsrail açısından oldukça yerinde bir tercihtir. Ancak Türkiye açısından bakıldığında bu işbirliği Arap dünyasında Türkiye aleyhtarı bir dalgaya da kolaylıkla sebep olabilmektedir. Önceki kısımlarda da ifade edildiği gibi tepkisel konularda kolaylıkla bloklaşabilen Arap ülkeleri, Türkiye'nin bölgeye yabancı kabul edilen bir ülkeyle dirsek temasına girmesi üzerine dini ve milliyetçi tepkilerle birleşebilmektedirler. Davutoğlu'na göre, dış politika geleneği icabı bölgeye zaten yabancılaşan Türkiye'nin ABD haricinde İsrail ile de yakın ilişki içinde olması bu rahatsızlığı gün yüzüne çıkarmaktadır.

Ortadoğu'ya verdiği önemde dini ve kültürel eğilimlerinin reelpolitik gerçeklere ağır basan Davutoğlu, İsrail ile ilişkileri ulusal çıkarlar açısından da asimetrik

¹⁰² Ibid.

bulmaktadır. Bakan olduğu dönemde özellikle de Mavi Marmara vakasından sonra sık sık vurguladığı gibi Davutoğlu, İsrail'in Türkiye'ye olan ihtiyacının Türkiye'nin İsrail'e olan ihtiyacından daha fazla olduğunu düşünmektedir.¹⁰³ Genel bir prensip olarak dış politikada alternatifleri azaltmamaktan yana olan Davutoğlu, ABD-İsrail ekseninin uzantısı olmanın bölge politikalarında Türkiye'nin esnekliğini azaltma sonucunu vererek zararlı olduğu görüşündedir. Zira ona göre bu tercihle hem Türkiye ile bölge arasındaki psikolojik engeller arttırmakta hem de eksen siyasetinde edilgenleşen Türkiye, bu işbirliğinden gereken verimi alamamaktadır.¹⁰⁴ Stratejik Derinlik'te ABD-İsrail-Türkiye zincirinin güçlendiği ölçüde Türkiye'nin AB, Çin ve Rusya ilişkilerini gevşettiğini ve bu eksenin İKÖ'nün yanı sıra Asya ve Afrika ilişkilerimizde de esneklik azaltıcı yanları olduğu savunulmaktadır.¹⁰⁵ Davutoğlu'nun bu eleştirilerini bölge siyasetinde kalıcı ortaklıklardan ziyade esnek dengelerle götürmek gerektiği tavsiyesiyle beraber okumak gerekmektedir.

Ekonomi zirvelerinden uzak tutulan, Ortadoğu barış sürecinde ancak güvenlik gündemlerindeki maliyeti sırtlaması beklendiğinde fikri sorulan Türkiye, Davutoğlu'na göre ilişkilerdeki küresel boyutun dışında ikili ilişkilerde de edilgenlik konusunu dikkate alarak bu ülkeyle etkileşimini yeniden değerlendirmek durumundadır.¹⁰⁶ Bu noktada Davutoğlu ikili ilişkilerde İsrail'in usta diplomasisini överken, Türk dış politikasına yaptığı genel eleştirileri yinelemektedir. İsrail, Türkiye ile askeri veya bir başka alandaki yakınlaşmalarının üçüncü taraflara bir tehdit ifade etmediğini Türkiye'nin de tasdiğiyle ilân etmiş ve bunu uygulamaya geçirmiştir. Stratejik Derinlik'te buna örnek olarak İsrail'in Güney Kıbrıs ve Yunanistan'la yakınlaşmasını ve bununla beraber yukarıdaki beyanını tekraren deklare etmesi hatırlatılmıştır. Stratejik Derinlik'te sık sık örneklenmesi nedeniyle Davutoğlu'nu son derece etkilediği anlaşılan bir diğer olay ise, İsrail'in su ihtiyacını karşıladığı Golan Tepeleri'ni Suriye'ye vermeyi reddetmesi ve Şam'ın bu karar sonucunda doğan su açığına Türkiye'nin kaynaklarından telafi edebilecekleri yönündeki beyan

¹⁰³ Davutoğlu İsrail'e karşı duruşunda kararlı, **Hürriyet**, 8 Temmuz 2010.

¹⁰⁴ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 420.

¹⁰⁵ **Ibid.**, s. 420.

¹⁰⁶ **Ibid.**, s. 423.

olmuştur.¹⁰⁷ Bu iki örnek ilişkilerde Türkiye’ye getirinin minimize edilerek ülkenin edilgenleştirildiğini ve İsrail’in ise Türkiye ile ilişkilerinin kendi dış politikasında esnekliğine engel olmasına izin vermediğini göstermeleri açısından önemlidir.

İkili ilişkilerde Türkiye’nin bir eksenin uzantısı olarak edilgen ve reaktif hareket ettiğini düşünen Davutoğlu, idealindeki ilişkileri şu şekilde özetlemektedir:

“Türkiye artık İsrail ile yürütegeldiği ilişkilerin pasif ve edilgen tarafı görüntüsünden sıyrılarak bu ilişkileri genel Ortadoğu politikası ve bu politikanın bölgelerarası etkileşim alanları ile ilgili sonuçları çerçevesinde yeni bir değerlendirmeye tabi tutma ihtiyacı ile karşı karşıyadır. Bölgenin bütününe yönelik kapsayıcı stratejiler geliştirilmeden ortaya konan ikili taktik ilişkilerin stratejik mihver hâline dönüşmesi, dinamik uluslararası konjonktürde kısıtlayıcı sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Ortadoğu’daki gelişmeler bugün Türkiye’ye her dönemdekinden fazla etkinlik kazandırabilecek özellikler taşımaktadır.”¹⁰⁸

Davutoğlu’nun Türk dış politikasını jeopolitik ele alışında, kişisel bir yorum olarak, her ülkeyi, bölgeyi ya da uluslararası kurumu Türk dış politikasının tek unsuruymuşçasına derinlemesine önem vererek incelediği bir gerçektir. Hatta yazarın bu abartılı sayılabilecek yaklaşımının sonucu olarak her bölgede aşırı iddialı söylemler ve eylemler ortaya koymasının Türkiye’nin gücünü aştığına dair Türk basınında da sık sık yer alan yorumlar da yerindedir.¹⁰⁹ Ancak İsrail söz konusu olduğunda bu ikili ilişkilere aşırı önem verme yaklaşımında bir farklılık gözlenmektedir. Küresel bağlantıları ve bölgedeki etkinliği düşünüldüğünde, İsrail’in bölgesel bir güç olduğu şüphe götürmez. Önceki bölümlerde İslam merkezli medeniyet kavramının Davutoğlu için merkezi önemine değinilmişti. Buna bağlı olarak, İsrail ile ilgili yaklaşım farkının da bu ülkeyle aynı medeniyetin parçası olunmadığı görüşü etkilidir. Bu durum sadece reel politikalar düşünüldüğünde ikili ilişkilerin kapsamını daraltabilecek iken İslamcı ve ya Neo-Osmanlıcı anlamda idealizm perspektifinden bakıldığına veya ideolojik rezervler dikkate alındığında daha anlaşılabilir bir tercih şeklinde görünmektedir.

¹⁰⁷ *Ibid.*, s. 425.

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 426.

¹⁰⁹ Akif Beki, “Davutoğlu’nun ‘ben’ idraki”, *Radikal*, 15 Haziran 2010

2.3.1.3.2. İran'la İlişkiler Stratejik Derinlik

Osmanlı'nın Ortadoğu milletlerinden idaresi altına alamadığı tek ırk Farslardır. Kürtlerin hâlen önemli bir kısmı Türkiye topraklarında yaşarken, bütün Ortadoğu'nun Osmanlı toprağı olduğu dönemde Araplar da Osmanlı'nın siyasi kontrolü altına alınmışlardır. İran, kadim tarihleri ve kültürlerine olan derin güven duyguları¹¹⁰ (İbn-i Haldun'un terminolojisiyle *asabiyeti*) güçlü bir ırk/devletle karşı karşıya olunduğunu açıklayan bir faktörlerdir. Bu nedenle Ortadoğu'nun Arap ve Yahudi devletleri genç ve devlet geleneğinden yoksun iken, Türkiye ve İran'ın bu birikimleri hep bin yıllarla ifade edilegelmiştir. Türklerin tarihteki teşkilatçı yapısı yıkılanı yeniden değişik bir formda kurmaya müsaitken, İran'ın medeniyet tecrübesi devamlılığın daha belirgin olduğu bir örnektir. Bu iki milletin asırlardır rekabet hâlinde oldukları da tarihi bir realitedir.

Aralarında Davutoğlu'nun da bulunduğu birçok akademisyen, yer yer ikili ilişkilerdeki istikrara işaret ederken 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşması'ndan bu yana İran'la sınırların değişmediğine vurgu yapsa da bu eksik bir bilgidir. Diğer yandan şimdiki sınırların bu anlaşmanın sonucuyla hemen hemen aynı durumda olduğu ve aradan geçen uzun asırlardaki değişimlerde diğer sınırlara kıyasla yaşanan değişikliklerin ihmal edilebilir düzeyde olduğu konunun bir başka yönüdür.¹¹¹

Stratejik Derinlik adlı çalışma, bu ikili ilişkiyi Türkiye ile İran'ın farklı mezhep tercihleri ve jeopolitik rekabet nedeniyle kalıcı bir rekabet dengesi yaşasalar da ilişkileri koparma lüksüne sahip olmadıklarından hareketle ele alır. Bu iki ülkenin savaşılar dahi kaderlerinin birbirinden ayrılamayacağını söyleyen Davutoğlu, analizini şöyle örneklendirir: “Almanya ve Fransa örneğinde olduğu gibi Türkiye ve İran da kimi zaman anlaşmazlığa düşseler bile birbirlerini asla ihmal edemezler.”¹¹² Ona göre bu iki devlet jeostratejik olarak karşılıklı bağımlı bir konumda bulunmaktadır.

İlişkinin küresel boyutunu tartışan Davutoğlu, küresel güç ABD'nin, bölgeye yakın ilgi duyan AB'nin ve yakın komşuluğu ve gücüyle Rusya'nın denklemde etkili

¹¹⁰ Bülent Keneş, **Hasan Sabbah'tan Bugüne: İran ve Terör**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 307.

¹¹¹ Bülent Keneş, **İran: tehdit mi, fırsat mı?**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 14

¹¹² Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 429.

olduğu sonucuna varır.¹¹³ ABD ile İsrail'in çok yakın ilişkileri ile İran'ı sistem dışına iten hamleleri Türkiye'yi küresel ve bölgesel mıknatıs etkisi altında bırakmaktadır. Soğuk Savaş'tan bu yana Türkiye ABD'nin yakın müttefikidir ve büyük ölçüde bu tercihle ilgili olarak İsrail ile de iyi ilişki içinde olmuştur. Bu durum Türkiye'yi iki bölgesel güç arasında tercihte bulunmaya zorlamaktadır ve bu ikilemde baskın ABD etkisi İran'ı dışlamaktan yanadır. Rusya ve AB İran'la rasyonel ilişkiler kurarken Türkiye, zaman zaman bu imkândan kendini mahrum kalmakta, ya da diğer bir deyişle kendini mahrum bırakmaktadır. Ortadoğu politikasında din, kültür, medeniyet kimliği ve bölgeye yeniden dönüş kavramlarının belirleyici olduğu stratejik derinlik doktrini, bu ikileme teorik planda aşağıdaki gibi bir çözüm önermektedir: "Bölge ötesi büyük güçlerin bu ilişkilerin belirleyici unsuru hâlinde tutulması [İran ve Türkiye arasındaki] tarihi birikime de reel politik gerçeklere de aykırıdır."¹¹⁴

Stratejik Derinlik isimli çalışma, İran ile Türkiye ilişkilerinin bölgesel boyutunu ele alırken Orta Asya, Ortadoğu ve Kafkaslar olmak üzere üç bölgeyle ilgili Türk politikasının bu ilişkiyle çok yakından bağlantılı olduğunu anlatır.¹¹⁵ Kafkaslarla ilgili bölümde Rus, Türk ve İran temel bölgesel belirleyicilerin Ermeni-Azeri-Gürcü bölge içi aktörlerle ikili çapraz yakın ilişkilerinin durumu ifade edilmişti. Orta Asya söz konusu olduğunda da Soğuk Savaş sonrası bölgeye ulaşımın Sovyet dönemine göre çok daha mümkün hâle gelse de İran bağlantısı yönüyle engelleyici yönüne de değinilmiştir. Diğer yandan da Türkiye Orta Asya siyasetinde ne kadar İran'a bağımlıysa, İran'ın da Avrupa bağlantısı için o derece Türkiye'ye muhtaç olduğu hatırlatılmıştır.

Davutoğlu Ortadoğu'nun dış üçgen konumundaki Türkiye-İran-Mısır üçlüsü dengesine göre şekillendiğini ifade etmektedir.¹¹⁶ Bu üçgen ve bölgede Arap olmayan iki kadim devletin Türkiye ve İran olduğu düşünüldüğünde bağımlılık ilişkisi daha da güç kazanmaktadır. Dünyanın en büyük petrol rezervlerinin geleceğinde bölgesel bazda Türkiye-İran rekabetinin hassas olduğunu yazan

¹¹³ *Ibid.*, s. 433.

¹¹⁴ *Ibid.*, s. 434.

¹¹⁵ *Ibid.*, s. 433.

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 435.

Davutoğlu, düşüncelerine şöyle devam eder: “Bütün boyutlar ortaya koymaktadır ki, Türk-İran ilişkileri, Ortadoğu dengelerinin en temel belirleyici faktörlerinden birisidir.”¹¹⁷

Davutoğlu, Stratejik Derinlik’te Ortadoğu siyaseti açısından en çok değer atfettiği ülkenin İran olduğunu söylemek yanlış olmaz. Suriye ve Irak politikalarına da büyük önem verildiği doğru olsa da bu ülkeler, üzerinde etkin olunacak eski Osmanlı toprakları şeklinde nitelenecek bir başlangıçla ele alınmış, İran ise denk bir rakip ve karşılıklı bağımlılık ilişkisinde olunan bir devlet olarak değerlendirilmiştir. Bu ülkenin gücü ve Türkiye gibi Arap-dışı bir ırka dayanışı bunda önemli rol oynamıştır. Davutoğlu İran’ı öylesine temel bir unsur olarak görmektedir ki, Türkiye-İran ilişkisinin Avrasya dengelerinin en önemli parametrelerinden biri olduğunu söyler.¹¹⁸ Davutoğlu bir taraftan Ortadoğu politikasında kalıcı ve esneklik azaltıcı işbirliklerini dışlarken, İran’la ilişkilerin küresel güçlerce dahi engellenmesine müsaade edilmemesini savunur.¹¹⁹

İsrail ile İran’ın dini kimlik ve bunun siyasi yansımaları açısından karşıt kutup oluşları ve Davutoğlu’nun Türkiye’yi İslam medeniyetinin bir uzantısı olan Osmanlı’nın mirasçısı şeklinde değerlendirmesi beraber ele alınmalıdır. Bu durumda Davutoğlu’nun İran’a verdiği ekstra önemle, İsrail çekincesi ideolojik bir görünüm kazanmakla beraber, kendi içinde tutarlı bir görüntü vermektedir.

2.3.1.3.3. Kürt Sorununda Stratejik Derinlik

Yusuf Akçura’nın Üç Tarz-ı Siyaseti’nde anlatılan üç siyasi alternatiften biri olan Türkçülük politikasında yurt içindeki hedef imparatorluk çatısı altındaki Türklere ulusal bilinç kazandırmanın yanı sıra, Türkleştirilmesi mümkün olan nüfusun da asimile edilmesi idi.¹²⁰ Cumhuriyetin kurulmasıyla gayrimüslimlerin bir kısmı azınlık statüsü kazanırken, Türk olmak anayasal olarak Cumhuriyet’e vatandaşlık bağıyla bağlı olmak şeklinde tanımlanmıştı. Bu Türk olma kimliğinin içi ise nüfus mübadelesinin de kolaylaştırdığı şekilde Türkçe konuşan, Sünni Müslüman nüfus

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 436.

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 433.

¹¹⁹ *Ibid.*, s. 434.

¹²⁰ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 58-62

anlayışıyla dolduruldu. Akçura'nın Türkleştirme önerisi büyük ölçüde gerçekleşmezken, zamanla etnik haklar kapsamındaki taleplerde artış yaşandı, konjonktürün de müsaadesiyle on yıllardır devam eden bir terör problemi doğmuş oldu.

Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi odaklı olarak tartışılan bu konu kimi zaman Doğu meselesi, kimi zaman terör sorunu, bazen de Kürt sorunu olarak isimlendirilegeldi. Problemin adlandırılması problemi algılama ve önerilen çözüm yollarıyla ilgili ipuçları vermektedir. Kronik bir hâl alan bu problemin bazen PKK'nın imhasıyla, bazen ekonomik tedbirlerle, bazen de sivil halk üzerinde baskı kurarak çözülebileceğine dair fikirler hayata geçti, Türk aydını ve devlet adamları tarafından da savunuldu.

Stratejik Derinlik'te Kürt sorunu, yurt içine hapsedilmiş bir problem olarak görülmemiştir. Kürt nüfusun Suriye, İran, Irak ve Türkiye'ye dağılmış olduğuna işaret eden Davutoğlu, jeopolitik geçiş bölgesi olarak gördüğü coğrafi alanın Rusya, AB ve ABD tarafından yakından takip edildiğini belirterek sorunun bölge üstü yanlarının da olduğunu dikkat çekmiştir.¹²¹ Yazar, Ortadoğu'da bağımsız devlet kurabilmiş Arap, Acem ve Türk milletleri arasında sıkışmış olan nüfusun bu etniklerin bölge dengelerine etki etmek isteyen devletlerce kullanılmak istendiğini söylemektedir. Ona göre, Kürtlerin bağımsız bir devletlerinin olmaması ve mikro bölünmelere yol açabilen aşiret yapısının dış aktörler tarafından istismar edilebilir durumu arttırmakta ve bu nüfusu edilgenleştirmektedir,¹²² başkaları tarafından belirlenmiş gündemlerin esiri kılmaktadır.

20. yüzyılda Ortadoğu'da etnik-jeoekonomik ihtilaf dinamiğinin Arap-Yahudi-petrol şeklinde yaşandığını belirten Davutoğlu, 21. yüzyılda ise bu odağın Kürt-su ihtilafı şeklinde ortaya çıkacağı öngörüsünde bulunmuştur.¹²³ AB Kürt sorununu Türkiye merkezli görme eğiliminde iken, ABD'nin ise konuya zengin petrol kaynaklarına sahip olan Irak penceresinden bakmaya meyilli olduğunu söyleyen yazar, ABD'nin Irak üzerinden Ortadoğu'ya bakışını da şu şekilde ifade etmektedir: “Bölgeyi

¹²¹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 437-438

¹²² **Ibid.**, s. 439-440.

¹²³ **Ibid.**, s. 440-441.

mümkün olduğunca daha küçük ölçekli birimlere indirerek bölgesel güç temerküzünü gerçekleştirebilecek ülkelerin sayısını azaltmak ve bu küçük ölçekli birimlerin iç çekişmelerini ve ittifaklarını kullanarak müdahil pozisyonunu sürdürebilmek.”¹²⁴ Bu politikanın ABD’nin yakın müttefiki İsrail’in stratejik hesapları ile de uyumlu olduğu belirtilmelidir.

Türkiye, AB’nin de ABD’nin de yaklaşımını kendi çıkarları açısından sorunlu görmektedir. Üyelik sürecinde olan Türkiye, AB’nin Kürt sorununa yaklaşımıyla bölünme endişeleri yaşarken, ABD’nin Irak merkezli bakışını da bu ülkenin kuzeyinde muhtemel bir bölünmeye yol açarak bu etkinin Türkiye’ye de sıçrayabileceği tehlikesi nedeniyle sorunlu görür.^{125 126}

Davutoğlu’nun terörle ilgili çözüm perspektifi sivrisinekleri hedef almak yerine bataklığı kurutmak şeklinde özetlenebilir. Yazar sorunun temel kaynağı olan siyasi ve toplumsal nedenlere yönelmeyi esas almıştır. Ona göre, ekonomik ve askerî tedbirler çözümün bir yönü olarak kabul edilse de, bizzat tamamı olarak algılanmamalıdır.¹²⁷ Askerî tedbirler problemin sadece teröre bakan yönüyle mücadeleyi ifade ederken, dağa çıkışların önünü alacak bir çare üretmemesi nedeniyle kendi hedefine dahi hizmet etmemektedir. Davutoğlu’na göre sadece ekonomik kalkınmayı hedefleyen projelerin ise beklenenin aksine bölünmeyi hızlandırıcı etki yapmaları muhtemeldir.¹²⁸ Yugoslavya’nın bölünmesini ekonomik açıdan daha güçlü olan Sırp unsurlar tarafından tetiklendiğini hatırlatan yazar, Birinci Dünya Savaşı yıllarında çok daha yoksul durumda olan Kürtlerin Rus, Yunan ve Ermeni güçlerine karşı Osmanlı ile beraber mücadele verdiklerine işaret ederek tek boyutlu ekonomik çözümlere neden sıcak bakmadığını temellendirmiştir. Yazara göre Öcalan’ın ABD tarafından Türkiye’ye teslim edilmesi avantaj gibi sunulsa da dezavantajları daha çoktur. Diğer yandan avantajların da varlığını kabul eden yazar bunları değerlendirme yolları önermektedir. Davutoğlu’na göre, Türkiye’nin terör

¹²⁴ *Ibid.*, s. 443.

¹²⁵ *Ibid.*, s. 444-445.

¹²⁶ Bu hesaplar kitabın yazıldığı döneme ait olup, günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Irak’ı işgalinin ardından bu ülkenin bütünlüğünü koruyabilmesini prestij meselesi olarak gören ABD, Irak’ın bütünlüğünü savunurken, Bağdat’taki merkezi hükümetle kötü ikili ilişkiler yaşayan Türkiye, Irak anayasasına aykırı olmasına rağmen petrol ticaretinde doğrudan Erbil’i muhatap alma eğilimindedir.

¹²⁷ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 447.

¹²⁸ *Ibid.*, s. 447.

baskısından kurtulmak isteyen ABD, Öcalan'ın hapsedilmesini netice veren operasyonla Irak'ta daha rahat hareket etmeyi hedeflemiştir. Sonuç olarak, sorunun kaynağı olarak gösterilen Öcalan Türkiye'nin kontrolünde olduğuna göre, Ankara Washington tarafından alınan operasyon kararlarına müdahil olmamalıdır.¹²⁹ Daha önce Kürtlerin etnik taleplerini dile getirirken terörle aynı safta görünmeme kaygısıyla daha temkinli davranan AB'nin Öcalan operasyonunda sonra daha pervasız ve talepkar davranabildiği de bir gerçektir.¹³⁰ Diğer yandan, Öcalan'ın hapsedilmiş olması terör gündemine boğulan sosyolojik problemin daha soğukkanlı ele alınarak kalıcı çözümler üzerine konuşulmasına imkân verebileceği de yazarın düşüncelerindendir. Örgüt liderinin hapiste olmasının sorunun çözümü gibi algılanmaması uyarısında bulunan Davutoğlu, bu durumun sadece stratejik olarak yeni bir safha olduğunu söyleyerek¹³¹ isabetli bir öngöründe de bulunmuştur.

Stratejik Derinlik'te Kürt sorununa çözüm en temelde söz konusu nüfusta aidiyet hissi tesis edebilmek şeklinde ifade edilmiştir. Bu hissi oluşturmada alınabilecek tedbirlerin ancak geçici sonuçlar getireceğini söyleyen Davutoğlu, bu durumda uygun zemini bulduğunda sorunun yeniden patlak vereceği görüşündedir. Davutoğlu yerel coğrafyasında denize bağlantısı bulunmayan nüfusun önümüzdeki yıllarda ayakta kalabilmesi için küresel işbirliklerine girmesinin dahi yeterli olmayacağını ve bu nedenle bölgesel bir ortak ihtiyacı içinde olduklarını belirtmiş¹³², dört ülke arasında bölünmüş görünen Kürt jeopolitiğinin etnik olarak nereye ait hissederse uzun dönemde o ülkeyle bütünleşeceği öngörüsünde bulunmuştur. Bu durumda uzun vadede Türkiye'ye düşen öncelikli politika hiçbir dış müdahaleye ihtiyaç bırakmaksızın kucaklayıcı olmak ve bu yolla aidiyet hissinin yaşanmasını sağlayacak projeler üretmektir. Aidiyet hissinin tesis edilememesinin PKK'dan daha tehlikeli sonuçlara gebe olduğu düşüncesinde olan Davutoğlu, eşit haklar temelinde bir vatandaşlık bilinci ve hukuku geliştirilmesinden yanadır. Sorunun çözülmesi için ayrıca ortak din, kültür, tarih ve coğrafi unsurlar da desteklenmelidir. Yazar eşit haklardan bahsederken detaya inmezken burada kastın örneğin günümüzde artan bir

¹²⁹ *Ibid.*, s. 446.

¹³⁰ *Ibid.*, s. 446.

¹³¹ *Ibid.*, s. 442.

¹³² *Ibid.*, s. 438.

talep olarak hükümetin önüne konan anadilde eğitimi savunduğu tahmin edilebilir. Kürt nüfusu ilerde beraber hareket etmesi muhtemel devletler içinde en avantajlı durumda olanın Türkiye olduğunu söyleyen Davutoğlu, ortak tarih ve Türkiye'nin demokrasi tecrübesinin bunda ana belirleyici faktörler olduğunu düşünmektedir. Hem iç hem dış unsurları olan bu problem, bölgesel bazda çözüme kavuşturulmadan sadece ülke içindeki tedbirlerle ortadan kalkmayacaktır.¹³³

2.3.2. Yakın Kıta Havzası

2.3.2.1. Orta Asya'da Stratejik Derinlik

Yusuf Akçura'nın, Üç Tarz-ı Siyaset'inde Osmanlı'nın varlığını devam ettirebilmesi için sunduğu üç siyasi yoldan biri Türkçülük'tür.¹³⁴ Bu yolun ilk adımı Osmanlı bünyesi içindeki Türk unsura ulusal bilinç aşılamanın yanında Türkleştirilmesi mümkün olan nüfusu da bu kimlik içinde asimile etmeyi içerirken, ikinci adımı ise Orta Asya Türkleri ile ortak bir kimlik inşa etmeye işaret etmekteydi.¹³⁵ Günümüz şartları içinde düşünüldüğünde artık Orta Asya cumhuriyetleri Sovyet çatısı altında olmasalar dahi, bu idealin kısa ve orta vadede gerçekleşmesi romantik bir hayalden ibarettir. Sovyet dönemi etkinliğini devam ettirmek isteyen Rusya, bölgedeki bütün güvenlik problemlerinin kendisine yarayacağı kadar bölgeyle yakından ilgilidir.¹³⁶ Ancak her şeye rağmen bu çalışmanın birinci kısmında alıntılanan güç formülündeki kültür parametresinin bir alt başlığı olabilecek ırk ve din birliğinin Türkiye için bölgede bir yumuşak güç unsuru olarak değerlendirilebilecek bir imkân olarak kabulü de mümkündür.

Diğer yandan, sert güç unsurlarıyla desteklenmediği takdirde bu bölgedeki yumuşak gücün tek başına ciddi bir getirisi olmayacaktır. Davutoğlu Stratejik Derinlik kitabından bu noktada Türkiye'nin "NATO'nun Asya derinliği olan tek ülkesi"¹³⁷ olduğunu söyleyerek Orta Asya siyaseti için önemli bir avantaja sahip olduğuna öne sürmektedir. Bu durumun Türkiye'yi bölgede ABD için kaçınılmaz bir ortak

¹³³ *Ibid.*, s. 438-442.

¹³⁴ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 58-62

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ Hakan Fidan, "Turkish foreign policy towards Central Asia", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, C.12, No:1, 2010, s. 120.

¹³⁷ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 492.

yaptığını söyleyen yazar, bölgeye olan coğrafi uzaklık ve bölgenin güç yapısı nedeniyle Türkiye'nin küresel bir ortağa ihtiyaç duyduğunu belirterek bu konuda beklentilerin çakıştığı Ankara-Washington arası bir karşılıklı bağımlılığa vurgu yapmış olmaktadır.¹³⁸ Bu durumda Washington'la Türkiye arasındaki güç asimetrisine değinilmemesi Türkiye'nin potansiyelinin abartıldığını düşündürmektedir.

Türkiye, Soğuk Savaş yıllarında Batı blokuna eklenmiş ve ideolojik kaygılarla Sovyetlerden alabildiğine uzak durmuştur. Dönem itibarıyla Sovyet toprağı olan Orta Asya dış politika gündeminde yer teşkil etmezken bölgeye yabancılaşma da hat safhadadır. Sovyetlerin dağılmasının ardından bağımsızlık elde eden Türki cumhuriyetler, kısa sürede dış politikanın en önemli parametrelerinden biri hâline gelmiştir. Ancak Davutoğlu'na göre bu dönemde rasyonel altyapısı hazırlanmamış romantik söylemler hem üzerlerindeki Rus baskısının azalmasını isteyen muhataplarında aşırı beklentiler oluşturmakla, hem de bölgesel güçlerde yersiz bir tedirginlik oluşturmak yoluyla ülke çıkarlarına zarar vermiştir.¹³⁹

Davutoğlu, aynı dönemde Rusya'nın siyasi elitler aracılığıyla ideolojik unsurları devreye sokarak eski nüfuzunu yeniden kurma gayretine girdiğini, uluslararası sistemden dışlanan İran'ın ise bu durumu telafi edebilmek adına rasyonel bölgesel taktiklerle etki alanı kurduğunu söyler.¹⁴⁰ Temelsiz ve zarar veren söylemlerinin yanı sıra Türkiye bölgeye, ABD ile işbirliği kapsamında yaklaşmaktadır. Denize bağlantısı olmayan bölge ülkelerinin bu ulaşımı Batı yönünde ancak Türkiye, İran ve Rusya üzerinden sağlayabilecekleri anlatılırken, ABD-İsrail ekseninin uzantısı olarak hareket etmekle eleştirilen Türkiye, hem Rusya hem de İran'la ilişkilerini cömertçe harcayarak ulaşım yollarında bulunmasının avantajını da yeterince kullanamamıştır. Ayrıca bu durum nedeniyle tek bir eksene bağlı kalmak durumunda olan Türkiye seçeneklerini kendi eliyle azaltarak manevra alanını daraltmıştır. Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin bölgede nüfuz oluşturma açısından elindeki imkânları kullanamaması nedeniyle, Putin Rus etkisini bölgeye bir ölçüde geri getirebilmiştir. Ona göre, Türkiye bölgeye uzak bir diğer küresel aktör olan AB'nin de denklemde yer

¹³⁸ *Ibid.*, s. 492-493.

¹³⁹ *Ibid.*, s. 487.

¹⁴⁰ *Ibid.*, s. 496.

almasında olumlu yaklaşmanın yanında Rus-Çin-Japon dengelerini de çok iyi takip etmek durumundadır.¹⁴¹

Güçlü küresel ve bölgesel birçok aktörün oluşturduğu çapraz ilişki dengelerinin hepsini uzaktan belli belirsiz bir yumuşak güçle takip etmek konumunda olan Türkiye'nin Orta Asya'da bölgesel bir güç olduğunu iddia etmek güçtür. Başka aktörler tarafından oluşturulan bu dengelere ayrıntılı bir şekilde değinen yazar, dengelerin takip edilememesi durumunda en büyük zararı Türkiye'nin göreceğini söylerken, herhangi bir dengenin kurulmasını engelleme ya da karşı dengeler kurma gücünün mevcut olmadığını da ifade etmiş olmaktadır.

Yazar diğer yandan, denge takibinin getirilerinin kısa vadeli olacağını belirterek uzun vadeli getiriler sağlayacak öneriler de sunmaktadır. Bölgenin kültür ve tarihine yabancı olunduğu eleştirisiyle gelen Davutoğlu, bu bölgenin ülkelerinin din, kültür ve psikolojilerinin dış politika yapımında son derece etkili olduğunu düşünmektedir. Bakanlığın Rusça ve Çince bilen uzman sayısının kıtlığı¹⁴² tespitinin yanında bölge kültürünü iyi bilme ve bu bilgiyi aktif bir şekilde kullanma, hatta yönlendirici eylemlerde bulunmak tavsiye edilmektedir.¹⁴³

Ortak bir Türk kimliği üzerinden birliktelik inşa etme planı, ticaretin geliştirilmesi, öğrenci değişim programları gibi yollarla zahmetli ancak orta ve uzun vadede kalıcı getirileri olabilecek bir metottur. Bölge ülkelerinin Soğuk Savaş bitiminde Türkiye'nin romantik söylemleri ve Rus baskısının azalması adına Türkiye'nin adım atması beklentisi içine girmeleri -düşük yoğunluklu olsa da- "lider inisiyatifiyle kurulan liderlik" unsurları taşımaktadır. Diğer yandan Stratejik Derinlik'te önerilen bölgenin yapısını bilme, bilgiyi kullanma ve etkileme yönündeki tavsiyeleri ise değer ve norm inşa etme manasını içermesi açısından "yumuşak hegemonya"¹⁴⁴ politikalarına yakındır. Bir taraftan çok sayıda güçlü aktörün bölgede etkin olduğunun kabul edilmesinin yanında, kimlik birlikteliği ya da normatif etkinin daha az sayıda devletin enstrümanı olabildiği ve Türkiye'nin de bunlardan biri olduğu görüşüne yer verilmiştir.

¹⁴¹ *Ibid.*, s. 493-494.

¹⁴² *Ibid.*, s. 489.

¹⁴³ *Ibid.*, s. 498-499.

¹⁴⁴ Destradi, "Empire, Hegemony, and Leadership", s. 22.

2.3.2.2. Avrupa Birliği'yle İlişkilerde Stratejik Derinlik

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra uzun yıllar dış politika, parametrelerinin biri Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh." cümlesiyle özetlenen büyük ölçüde barıştan yana bir atmosferde devam etmiştir. Bir yandan bu yolla uluslararası toplumu Misak-ı Milli sınırları dışında kalan Osmanlı bakiyesi topraklar üzerinde hak talebinin olmadığına ikna etme gayreti gösterirken diğer yandan da muasır medeniyetleri yakalama şeklinde ifade edilen hızlı bir Batılılaşma süreci yaşanmıştır. Daha önce, kendi kendini tanımlaması açısından Batı kavramının içinin büyük ölçüde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'yı merkeze alan coğrafyayla doldurulduğundan bahsedilmişti. Atatürk'ün "muasır medeniyetler"ten kastı Batı medeniyeti olduğu için Batılılaşma yönelimi gösteren Türkiye, bir yandan ABD ile aynı ekseninde yer almış, diğer yandan da on yıllar süren AB üyeliği sürecinden vazgeçilmemiştir.

Davutoğlu'nun Batı ile ilişkilere iki farklı medeniyetin etkileşimi şeklinde yaklaştığı belirtilmişti. Ona göre, Selçuklu ve Osmanlı'nın mirasçısı olarak görülmesi yönüyle Türkiye, tarihinde bir medeniyet merkezi olmanın tecrübesini yaşamış olmanın yanı sıra, komşusu durumunda olan Batı medeniyetiyle dokuz asırlık bir etkileşim yaşamış¹⁴⁵ ve son iki asırlık ilişkisi de büyük oranda Batılılaşma üzerinden gerçekleşmiştir. Türkiye'nin AB üyeliğine de temelde medeniyet perspektifinden yaklaşan yazar, Avrupalı lider ve aydınların da aynı bilinçaltını taşıdıkları düşüncesindedir.¹⁴⁶ Ona göre birliğe üye olmanın doğasının ulusal egemenlikten fedakârlık gerektirmesi, Sevr psikozu, Avrupa ülkelerinin zaman zaman PKK'ya verdikleri destek, Türkiye'de AB'nin ülkeyi bölmek istediği korkularını körüklemektedir. Diğer yandan her fırsatta evrensel, çoğulcu ve ilkesel temellere dayandığını iddia eden Avrupalı siyasiler ve aydınların Türkiye'nin üyeliği söz konusu olduğunda Avrupalı olma kimliği ve Hristiyanlığa vurgu yapmaları ulusal kimliğin bile derininde iki farklı kimlikle¹⁴⁷ karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.¹⁴⁸ Dokuz asırdır bu iki medeniyetin yakın etkileşim ve mücadele hâlinde olduğunu belirten yazar, coğrafi ve tarihi açıdan Türkiye'nin Avrupa'nın bir

¹⁴⁵ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 537-539.

¹⁴⁶ **Ibid.**, s. 549.

¹⁴⁷ Davutoğlu, bu karşılaştırmalarda kimlik yerine kendi ürettiği "ben-idraki" sözcüğünü kullanır.

¹⁴⁸ **Ibid.**, s. 542.

parçası olduğunu ancak tarihi şuuraltılar nedeniyle ilişkilerin büyük bir güvensizlik temelinde yürütüldüğünü de söylemektedir.¹⁴⁹

Stratejik Derinlik kitabında Davutoğlu, sık sık Türkiye'nin dış politikada ABD-İsrail ekseninin uzantısı gibi davranmasının yanlış olduğunu ve dış politika alternatiflerinin daraltılmaması açısından gösterdiği yaklaşımı AB üyeliği süreciyle ilgili de sergilemektedir. Ona göre, Türkiye ne AB'nin ekseni olmalıdır, ne de onu yok sayma lüksüne sahiptir. Yazar kitabında, Huntington'ın iki medeniyet arasından kalmış yırtık ülke (*torn country*) dediği Türkiye'yi "...farklı medeniyet birikimlerine beşiklik etmiş, Batı-dışı son büyük medeniyet tecrübesinin [Osmanlı'nın] merkezi olmuş ve canlanmakta olan medeniyet havzaları arasında tam bir jeokültürel geçiş niteliği taşıyan..." bir ülke şeklinde nitelemektedir.¹⁵⁰

Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından Avrupa Birliği'nin üye sayısının artmasına karşılık, AB'nin kimlik olarak Avrupa kıtasıyla sınırlı kalma açısından içe kapanma refleksi gösterdiğini söyleyen yazar, Soğuk Savaş yıllarında doğuya ve Kuzey Afrika'ya yapılması planlanan açılımların gündemden düştüğünü hatırlatmaktadır. AB'nin dönem itibarıyla bir ikilem içinde olduğu görüşünde olan Davutoğlu¹⁵¹, birliğin iki farklı kimlik tanımından birisi üzerinde tercih yapma durumunda olduğunu söylemektedir: AB ya Kutsal Roma-Cermen kimliğine sıkı sıkıya bağlı kalarak bu kimliğe uymayan toplumları dışlayacak, ya da post-kolonyal dönemin getirdiği çoğulcu Avrupa düşüncesiyle dışa açılacaktır.¹⁵² Yazar, sömürgeci dönemin ve ekonomik gücün sebep olduğu göç dalgası nedeniyle önceki asırlardaki gibi homojen bir yapı sergilemeyen Avrupa birinci yolu seçmesi durumunda ırkçı bir görüntü sergileyerek küresel güç olma imkânını tepeceği görüşünü ifade eder. Bu tercihin Türkiye'nin üyeliğini ihtimal dışı bırakacağı da açıktır.

Türk siyasi elitlerinin Batı karşısında kendi ülkelerine bakışını Neo-oryantalist bulan Davutoğlu, Huntington'ın medeniyetler çatışması tezinin turnusol kâğıdının Türkiye olacağı görüşündedir.¹⁵³ Yazar ayrıca, Osmanlı geçmişi, dini aidiyet ve yakın kara

¹⁴⁹ *Ibid.*, s. 539.

¹⁵⁰ *Ibid.*, s. 541.

¹⁵¹ *Ibid.*, s. 533-534.

¹⁵² *Ibid.*, s. 543.

¹⁵³ *Ibid.*, s. 545.

havzasında etkinlik oluşturma gibi hedefler olmaksızın Türkiye'nin Avrupa'da bir siyasi bir ağırlığı olmayacağı görüşündedir. Bu bağlamda jeokültürel derinliğin önemini ise şu satırlarla ifade etmektedir:

“Türkiye’de çoğu zaman varsayılan görüşün aksine Türkiye, AB ile onurlu bir ilişki kendi jeokültürel aidiyet derinliğini reddederek sağlayamaz. Aksine, bu derinlik tahkim edildikçe ve yeni açılımlar için uygun bir zemin hâline dönüştükçe hem AB ile ilişkilerde hem de uluslararası zeminde saygın bir konum elde edebilir.”¹⁵⁴

Uzun süreli AB üyeliği sürecini çok boyutlu ve çok düzlemli bir ilişki şeklinde niteleyen yazar, Stratejik Derinlik’te yukarıda özetlenen medeniyetler arası etkileşim boyutu dışında hukuki boyut, ekonomik boyut ve stratejik boyutu analiz etmektedir. Hukuki boyut söz konusu olduğunda yukarıda da ifade edildiği gibi, katı bir ulus-devlet anlayışının üyelikle bir arada olamayacağını ifade etmiştir. Her ne kadar İngiltere gibi daha bağımsız hareket etmek isteyen ülkeler tarafından da ulusal egemenlik konusu sık sık gündeme getirilse de uluslararası bu siyasi kurumun üyeleri genel olarak AB’yi bir üst egemenlik unsuru olarak kabulde zorlanmamışlardır.¹⁵⁵ Ancak kimlik farklılıkları, Sevr psikozu, azınlık haklarının gündeme getiriliş biçimi gibi faktörler Türkiye’de daha hassas etkilere neden olmaktayken, yazar bu durumun bir realite olarak kabul edilerek üyeliği istemek ve istememek arasında tercihte bulunulması gerektiği yönünde görüş bildirmektedir.¹⁵⁶

AB’nin askerî bir güç davranışı göstermediği ve ABD’nin bu açığı NATO ile doldurarak Avrupa’daki nüfuzunu arttırdığı bilinen hususlardandır. AB için sık sık kullanılan “siyasi cüce, ekonomik dev”¹⁵⁷ tabiri de bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Türkiye’nin üye olmayı ısrarla istemesindeki en büyük etken üyeliğin muhtemel ekonomik getirileridir. Tarihten gelen ekonomik ilişki sürecinde AB ile Türkiye arasında kurulan dengenin 80 darbesinin ardından ithalatçı-kalkınmacı ekonomiye geçilerek AB lehine bozulduğunu söyleyen Davutoğlu, Gümrük

¹⁵⁴ *Ibid.*, s. 546.

¹⁵⁵ *Ibid.*, s. 514.

¹⁵⁶ *Ibid.*, s. 516.

¹⁵⁷ Sophie Meunier, *Trading voices: the European Union in international commercial negotiations*, Princeton University Press, 2005, s. 3.

Birliği'nin imzalanmasıyla birlikte de AB'nin avantajının mutlak bir nitelik kazandığı görüşünü ifade eder. Gelişen süreçte Türkiye kendi iktisadi sistemini AB'ye entegre ederek bu yapının ekonomik havzasının çevresi konumuna gelirken göç yoluyla insan unsurunun baskısını hissetmek istemeyen AB, serbest dolaşıma getirdiği kısıtlamalarla da ikili ilişkilerdeki avantajına bir boyut daha katmıştır.¹⁵⁸ Stratejik Derinlik'te bu noktada getirilen tavsiye Maastrich Kriterleri'nden uzak seyreden ekonomik verileri ele alarak yetişmiş insan gücüyle kişi başına düşen mili geliri arttırmak ve enflasyon rakamlarını kabul edilebilir seviyelere düşürmektir. Ayrıca Türkiye bu süreçte iktisadi yapısında başlatması gereken iç reform tedbirlerinde, sadece AB'ye bağlı kalmamalı, yakın kara havzasıyla uyumlu politikalar geliştirerek edilgen ve alternatifsiz konumdan alabildiğine uzak durmalıdır.¹⁵⁹

AB ile ilişkilerin stratejik analizi Stratejik Derinlik'te üç ayrı boyutta incelenmiştir: küresel boyut, kıtasal boyut ve bölgesel boyut.¹⁶⁰ Bölgesel politikalarda ABD ile işbirliği içinde bulunduğunu belirterek temelde bu politikaya karşı olmadığını ifade eden Davutoğlu, küresel düzeydeki işbirliği boyutunda bu ölçeğe uyan ABD ile AB ilişkilerinin birbiriyle ilişkilerine de dikkat edilmesi gerektiğini söylemektedir. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin kötü seyrettiği dönemlerde ABD ile ilişkilere daha sıkı sarıldığı gözlemini aktaran yazar, tam tersi durumlarda da ABD ile ilişkilerin bir yeniden tanımlama süreciyle karşılaşacağını söyler. Örneğin ilerde muhtemel bir AB üyeliği söz konusu olduğuunda Türkiye'nin ABD ile geçmişindeki kadar yakın bir ilişki de olması AB içinde tepkiye yol açacağı gibi, ABD'nin AB'deki Truva atı¹⁶¹ yakıştırmalarına yol açacağı için Türkiye açısından hem etik olarak doğru değildir, hem de Türkiye'nin önceliklerini belirlememiş olmasını işaret ederek AB üyeliğinin getirilerini düşürecektir.

Soğuk Savaş yıllarında Doğu yönüne ve Kuzey Afrika'ya kadar açılım projelerine sahip olan AB, Sovyetlerin dağılmasının ardından başlayan yeni konjonktürde bu

¹⁵⁸ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 516.

¹⁵⁹ **Ibid.**, s. 513-514.

¹⁶⁰ **Ibid.**, s. 518-527.

¹⁶¹ Kemal Kirişçi, "Between Europe and the Middle East: the transformation of Turkish policy." **Middle East Review of International Affairs**, C.8, No:1, 2004, s.42.

açılımdan vazgeçmiştir. Her ne kadar eski Sovyet toprağı olan Doğı Avrupa ülkelerinin zamanla üyelik elde etmesiyle AB genişlese de hedefleri açısından küresellikten kıtasallığa düşüş söz konusu olmuştur. Bu kıta içi genişleme süreci de AB üyesi olmakla Avrupalı olmak arasındaki ayrımın epey azalmasına neden olmuştur.¹⁶² Osmanlı'yı göz önünde bulundurmadan Avrupa tarihi yazmanın mümkün olamayacağını söyleyen Davutoğı, Türkiye'nin de Avrupa'dan ayrı düşünölemeyeceğini düşüncesini savunmaktadır.

Türk ve Müslüman olmak Türkiye için Asyalı bir kökeni ifade ederken, Osmanlı'nın siyasi ve jeostratejik yönelimleri ve son asırlarda yaşanan Batılılaşma da Avrupa ile derin irtibat ve etkileşimin izleridir. Bu iki farklı kimlik aidiyeti Huntington tarafından Türkiye'nin iki medeniyet arasında *yırtık ülke* olduğu yorumunun yapılmasına sebep olurken, Davutoğı da bu ikilemin çıkış noktasını aşağıdaki gibi formöleze etmektedir: "Türkiye tarih ve coğrafyasıyla Asyalı, stratejik tercihleriyle Avrupalı olmak arasında anlamlı bir ilişki kurmak zorundadır."¹⁶³ Objektif bir isimlendirmeye Doğı Asya denecek bölgenin ABD'nin dilinde Asya-Pasifik siyasi çatısının altına alınmak istenirken, Avrupalı stratejistler Asya ile Avrupa kıtasının karasal bağlantısını da kullanarak Avrasyalılık kimliğine daha sıcak bakmaktadır. Davutoğı da Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasındaki ikilemi birliktelik düzleminde çözmek gerektiğini söylerken, dönem itibarıyla gündemde tutulmak istenen Avrasya kavramının Türkiye'nin de yararına olduğunu belirtmektedir. Ona göre Türkiye, hem AB ile ilişkilerine önem vermeli hem de Asya derinliğini kaybetmemelidir.¹⁶⁴

Davutoğı'nun stratejik derinlik doktrininin bir ayağı yakın kara havzasında etkinlik oluşturmak şeklinde ifade edilirse, kitabın birçok yerinde tekrarlanan küresel, kıtasal ve bölgesel işbirlikleri alternatiflerini arttırarak esnek bir manevra alanı açabilmek de bu politikanın diğeri ayağı olarak görölebilir. Türkiye'nin birçok bölge ile ilgili dış politikasını ABD-İsrail eksenin uzantısı olması yönüyle kendi dışında belirlendiğini söyleyen yazar, bu politik duruşa genel olarak karşıdır. Ona göre, Türkiye'nin komşuları olan Suriye ve İran'la ilişkilerin dönem itibarıyla kötü olması bu eksen politikasında Ankara'daki karar alma mekanizmalarının pasifleşmesinden

¹⁶² Davutoğı, **Stratejik Derinlik**, s. 521.

¹⁶³ **Ibid.**, s. 522.

¹⁶⁴ **Ibid.**, s. 522.

kaynaklanmaktadır.¹⁶⁵ Davutoğlu, AB'nin aynı ülkelerle ilişkide bu hataya düşmediğine dikkat çekerek bu ilişkilerin kendileri açısından getirilerinin tercihlerin sonuçlarını belirlediğini söylemektedir. AB ile Türkiye arasındaki politika farklılıkları nedeniyle derin bir çatlak haline gelen Bosna ve Kosova krizleri, Türkiye'yi ister istemez ABD'ye yönlendirmiş ve AB'nin de etki alanı içinde olan bölgede Türkiye, NATO'nun aktif rol almasından yana tavır koymak durumunda kalmıştır. AB ile ilişkilerin en sorunlu yanının Türkiye'nin yakın kara havzalarıyla olan ilişkilerine farklı bakış olduğunu söyleyen Davutoğlu, bu ikilemi şu şekilde ifade eder:

“Türkiye bir taraftan kendi jeopolitik konumunu merkez alan, diğer taraftan da bu unsurları tutarlı bir çerçeve içinde uzlaştırabilen yeni bir stratejik bakış açısı geliştirmek zorundadır. Aksi hâlde AB ile girilen entegrasyon süreci bölgesel çıkarları karşı karşıya getiren bir çatışma alanı hâline dönüşebilir.”¹⁶⁶

¹⁶⁵ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 526-527.

¹⁶⁶ **Ibid.**, s. 527.

3. 2002-2009 YILLARI ARASI DAVUTOĞLU’NUN TÜRK DIŞ POLİTİKASI PRATİĞİ

2002 yılının Kasım ayında iktidara gelen ve hâlen devam eden AKP hükümetleri zamanında Türk dış politikası ciddi bir değişim-dönüşüm süreci yaşadı. Bu süre iddialı dış politika, çok boyutluluk, Doğu’ya yönelme, arabuluculuk, pro-aktif dış politika, eksen kayması, Neo-Osmanlıcılık, yumuşak güç, komşularla sıfır problem gibi birçok anahtar kavramın uzun tartışmalara konu olmasına tanıklık etti. Dış politikadaki değişim ve dönüşüm literatürde temelde iki farklı görüşün doğmasına neden oldu. Bu görüşlerin birincisi, 2002 sonrasındaki Türk dış politikasını ‘yeni’ diye niteledi. Bu görüşe göre Türk dış politikası AKP döneminde yaşadığı değişimi daha önce hiçbir dönemde yaşamamıştı.¹ Karşıt görüş ise uluslararası sistemin içinden geçtiği yeni dönem şartlarına hatırlatmada bulunarak bu değişikliklerin 90’lı yıllarda başlayan sürecin bir devamı olduğunu savundu. İç ekonomik şartlara yoğunlaşanlar, 30 yıllık liberalleşme geçmişinin söz konusu değişikliklerin temelini oluşturduğundan yana görüş bildirdi.² Buna göre, daha geniş bir bakışla ülkenin dış politikasında bir dönüşüm yaşandığı kabul edilse de bu yeni evre 2002 öncesine dayanmakta idi ve Erdoğan, AKP ya da Davutoğlu gibi tek bir aktörle açıklanması mümkün olmayan bir gidişat söz konusu idi. Ayrıca içerdeki güç ilişkilerinde statükonun güç kaybetmesinin de bu değişimin bir diğer dinamiği olduğu görüşü de ifade edilen sebepler arasında yer aldı.³

Aras, 2002’den itibaren Türk dış politikasının entelektüel mimarının fikri mimarının Davutoğlu olduğunu belirtmektedir.⁴ Aslında bu konuda daha genel bir mutabakat da söz konusudur.⁵ Aras, söz konusu değişimin politika yapım sürecinde faal olan diğer

¹ Giray Sadık, "Magic Blend or Dangerous Mix? Exploring the Role of Religion in Transforming Turkish Foreign Policy from a Theoretical Perspective.", *Turkish Studies* 13.3, 2012, s. 294.

² Deniz Bingöl McDonald, "Imperial legacies and neo-Ottomanism: Eastern Europe and Turkey.", *Insight Turkey*, C.14, No:4, 2012, s. 114.

³ Meltem Müftüler-Baç, "Turkish Foreign Policy, its Domestic Determinants and the Role of the European Union", *South European Society and Politics*, C.16, No:2, 2011, s. 288.

⁴ Bülent Aras, "The Davutoğlu era in Turkish foreign policy.", *Insight Turkey*, C.11, No:3 2009, s. 127.

⁵ Sadık, "Magic Blend or Dangerous Mix?", s. 294, McDonald, "Imperial legacies and neo-Ottomanism", s. 102-103., Alexander Murinson, "The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy.", *Middle Eastern Studies* C.42, No:6 2006, s. 946, Burak Bilgehan Özpek, Yelda Demirağ, "The

aktörlerin gözden kaçırılmaması gerektiğini söylemekle beraber dönüşümün arkasındaki asıl itici gücünü Davutoğlu olduğunda ısrar ederek, aslan payını ona vermektedir.⁶ Çok tartışılan bir Türk dış politikası doktrini kitabı olan “Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu”nun yazarı olan Davutoğlu, AKP’nin iktidara gelişinin ardından Erdoğan’ın başdanışmanlığı görevinde bulundu. Kuruluşundan 15 ay kadar kısa bir süre sonra iktidara gelen AKP’nin kurum ve hükümet tecrübesi zayıftı. Yazdığı kitabın da etkisiyle kendisinin de belirttiği gibi Gül ve Erdoğan tarafından hep destek gören Davutoğlu herhangi bir engel ya da bürokratik kısıtlamayla karşı karşıya kalmadığını hep ifade etmiştir.⁷

Davutoğlu katıldığı TV programlarında ve verdiği röportajlarda 2002 sonrasında uygulanan Türk dış politikasının arkasındaki en önemli isim olduğunu reddetmemekle beraber, dönemin dış politikasının Stratejik Derinlik’le de paralellik arz ettiğini ifade etmiştir. Davutoğlu’ndan sonra danışmanlık görevi yapan İbrahim Kalın, bu çalışmanın ikinci bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınan Stratejik Derinlik doktrinini aşağıdaki gibi özetlemektedir: “Davutoğlu, bir milletin uluslararası ilişkilerin karmaşık ağındaki stratejik derinliğinin bir taraftan onun jeostratejik konumunu, diğer taraftan da tarihsel ve kültürel mirasını kullanabilme kabiliyetine dayandığını savunmaktadır.”⁸ Stratejik derinliğe bakışı yukarıdaki gibi olan Kalın, haklı olarak bu dönemde Türkiye’nin küresel siyasette ve uluslararası ilişkilerde inşacı ve realist perspektiflerin birleşimiyle meydana gelen bir yaklaşıma sahip olduğunu savunmaktadır.⁹ Yalvaç da aynı dönem Türk dış politikasının hâkim olan görüşün realist, pozitivist ve daha düşük ölçüde de inşacı yaklaşımda olduğu görüşündedir.¹⁰

Davutoglu Effect in Turkish Foreign Policy: What if the Bowstring is Broken?.", **Iran and the Caucasus** 16.1 2012, s. 117.

⁶ Aras, “The Davutolğu era”, s. 139.

⁷ Ahmet Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13-14.

⁸ İbrahim Kalın, "Turkish Foreign Policy: Framework, Values, and Mechanisms." **Int'l J.**, C.67, No:7, 2011, s. 12.

⁹ **Ibid.**, s. 9.

¹⁰ Faruk Yalvaç, "Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey’s Position in the World System.", **International Relations** C: 26, No:2, 2012, s. 165.

Görev süresi boyunca akademik alanda Stratejik Derinlik'e bağlı kaldığını sık sık ifade eden Davutoğlu, basına yaptığı konuşmalarda dümeninde kendisinin bulunduğu Türk dış politikasını 5 ilkeye dayandırarak özetlemiştir. Bunlar; özgürlük-güvenlik dengesi, komşularla sıfır sorun, çok boyutlu ve çok kulvarlı dış politika, yeni bir üslup ve ritmik diplomasi şeklinde sıralanan ilkelerdir. Buna göre Türkiye demokrasi standartları çerçevesinde özgürlük ve güvenliği dengeli bir şekilde arttıracak, dört tarafının düşmanlarla çevrili olduğu algısını değiştirerek çevresiyle ilişkilerini tamir edecektir. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için tempolu bir diplomasi trafiğinin yanında Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir köprü olduğu algısından uzaklaşarak Türkiye'nin merkez ülke olduğu keşfedilmeli ve Soğuk Savaş alışkanlıkları bir kenara itilerek çok taraflı ittifaklara gidilmeliydi.

3.1. 2002 SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE DAVUTOĞLU'NUN 5 DIŞ POLİTİKA İLKESİ

Akademik geçmişi bulunan bir siyasetçi olarak Davutoğlu, başdanışmanlığa getirilişinden bir süre sonra mimarı olduğu kabul edildiği Türk dış politikasının 5 temel ilke üzerine kurulu olduğunu açıklamıştır. Bunlar özgürlük-güvenlik dengesi, komşu ülkelerle sıfır sorun, çok boyutlu ve çok kulvarlı dış politika, yeni bir diplomatik üslup ve yöntem ile ritmik diplomasi şeklinde ifade edilmiştir. Yedi yıl kadar danışmanlık görevinde Davutoğlu, küçük revizyonlar haricinde bu ilkeleri sürekli dile getirmiş ve savunmuştur. Ayrıca bu ilkelerin kendi dönemi için Türk dış politikasını hem incelemek hem eleştirmek isteyenler için birinci kaynak olduğunu da belirtmiştir.¹¹ Bu yönüyle söz konusu ilkeler Türk dış politikası için orijinal bir duruma da işaret etmektedir.

Davutoğlu'nun aşırı iddialı söylemlere sahip olduğu ve Türk dış politikası yönelimlerine kategorik denecek düzeyde eleştiriler getirdiği gözlemlenmektedir. İslamcı ve Osmanlıcı eğilimleri olan Davutoğlu'nun 1991 öncesi dış politikası için yaptığı eleştirileri daha çok ideolojik temelden beslenmektedir. Doğuya sırtını dönme, Arap ülkelerini küçük görme gibi ideolojik altyapının sonucu şeklinde görülen eğilimleri eleştirmek realist temellerden gelen bir tepki gibi görünürken;

¹¹ Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe*, s. 16.

İslam medeniyeti, Ortadoğu ile ortak kimlik bilinci gibi alternatifler ise ideolojik yaklaşımı eleştiren bir başka ideolojik dış politikanın ipuçlarını vermektedir. Ancak daha çok rasyonel pratiğe uyan 5 ilkede bu yönelimler pek açığa vurulmamıştır. Yeni Türk dış politikası olarak kabul edilen dönemin daha somut eleştirileri ise Soğuk Savaş yıllarının bittiği döneme hazırlıksız yakalanmak, yer yer aşırı romantik ve gerçek üstü hedeflere savrulurken, zaman zaman da eski dönem reflekslerinden kurtulamamak şeklindedir.¹²

Atatürk'ün ifade ettiği “Yurtta sulh, cihanda sulh.” ilkesi Türk dış politikasının günümüzde dahi sık sık dile getirilen temel prensiplerinden ve söylemlerinden biri olagelmıştır. Bu prensip Stratejik Derinlik'te şöyle yer bulmuştur: “Atatürk'ün ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ ilkesinde ifadesini bulan bu yeni yaklaşım, barış eksenli idealist bir uluslararası ilişkiler çizgisini gösterme yanında, sömürgeciliğin zirveye ulaştığı uluslararası ilişkiler konjonktürünü göz önüne alan ve bu çerçevede sömürgeci sistemik güçlerle çatışmaktan kaçınan realist bir dış politika tavrını da öne çıkarmaktaydı.”¹³

Davutoğlu'na göre cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Türkiye akıllı bir şekilde ülkenin gücünü değişik sathlarda dağıtan kıtasal mücadele alanlarından uzak durmuş ve önceliğini Misak-ı Milli sınırları içindeki varlığını güçlendirmeye ve korumaya sarf etmiştir.¹⁴ Yeni döneminde ise bu sınırları korumak için komşu havzalar başta olmak üzere sınır dışında etki alanları oluşturmaya ihtiyaç duyulduğunu söylemektedir.¹⁵ Danışmanlık görevi yıllarında ise Atatürk'ün Sakarya Meydan Muharebesi'nde söylediği “Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır.” sözünü biraz değiştirerek günümüz dış politika stratejisine şöyle uyarlamıştır: “Hatt-ı diplomasi yoktur, sath-ı diplomasi vardır. O sath bütün dünyadır.”¹⁶

Sözen, Davutoğlu'nun resmi görevi süresince birçok kere dile getirdiği dış politikanın 5 ilkesini, stratejik derinlik düşüncesini tamamlayıcı ve zenginleştirici bir

¹² Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 221.

¹³ **Ibid.**, s. 69.

¹⁴ **Ibid.**, s. 196.

¹⁵ **Ibid.**

¹⁶ Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe**, s. 278-279.

çıkış olarak yorumlamıştır.¹⁷ Danışmanlığı ve dışişleri bakanlığı döneminde THY, TİKA ve TRT gibi araçlarla ilişkileri geliştirme hedefi bulunan ülkelere yapılan atılım, birçok gözlemcide Türkiye'nin dış politikada yeni bir döneme girdiğinin habercisi sayılmıştır.¹⁸ Bu politikalara açılan alan Huntington'ın da dediği gibi Soğuk Savaş sonrası dönemin bölgesel güçler için manevra alanı açmasının sonuçlarındandır. Ancak yine de 1991-2002 yılları arasında aynı atılımın yapılmamış olması AKP iktidarının bu kararlarda önemli bir işlevinin olmadığı düşüncesini çürütmektedir.

3.1.1. Özgürlük-Güvenlik Dengesi

Davutoğlu'nun başdanışmanlık görevinde gelmesinin ardından açıkladığı 5 ilkeden demokratik bir ülke olmakla beraber bölgesinde güçlü bir devlet olmanın eşzamanlı varoluşunun zorluğuna temas etmesi açısından önemli ilkelerden biri özgürlük-güvenlik dengesidir. Çağımızın getirdiği demokrasi ve insan hakları standartları ışığında bireyler devlet aygıtından hem güvenliklerini sağlanmasını hem de bunu yaparken özgürlüklerinin kısıtlanmamasını talep etmektedir.

Kanun yapma, meşru güç kullanma gibi yetkilere sahip bulunan devletten yapılan bu iki talep birbiriyle çelişen durumlar sergileyebilmektedir. Örneğin, bir suçlunun peşine düşen emniyet görevlileri aranan şahsın bir hanede olduğundan şüphelendiklerinde bir ikilemle karşı karşıya kalınır. Aramak için izin almaksızın her eve girebilmek şüphesiz emniyet yetkililerinin işini kolaylaştıracaktır. Bu hak aranan şahsın bulunma ihtimalini arttırırdı. Ancak bu yetki, bireyin özel yaşam alanında bir kısıtlamayı da beraberinde getirmektedir. Haneye giriş için arama izninin gerekmesi durumunda da bireylerin özel yaşam alanlarındaki özgürlükleri genişlerken, güvenliği tesis etmekte bazı zaafılar oluşabilmektedir.

Aynı şekilde açık alanda emniyet görevlilerine izinsiz üst arama yetkisi verilip verilmemesi de benzer bir ikilemi doğurmaktadır. Netice olarak, özgürlük ve güvenlik bir terazinin iki kolu gibidir ve çoğu zaman birinin yükselmesi diğerinin inişini mecbur kılar. Davutoğlu 11 Eylül'de ABD başta olmak üzere tüm dünyaya

¹⁷ Ahmet Sözen, "A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges", **Turkish Studies**, C.11, No:1, 2010, s. 114.

¹⁸ Aras, "The Davutoğlu era".

şok yaşatan terör eyleminin güvenlik kaygılarını hat safhaya çıkardığını ve bu bağlamda özgürlüklerden taviz verildiğini hatırlatmaktadır.¹⁹ Erdoğan'ın başkanışmanlığını yaptığı zaman zarfı içinde katıldığı televizyon programlarında Davutoğlu, ülkede terazinin iki kolu olan özgürlük ve güvenliğin eş zamanlı olarak dengeli bir şekilde arttırıldığını söylemektedir.²⁰ Ona göre bir devletin meşruiyet zemini bu iki talebi de karşılayabilmekten geçmektedir.²¹ Zira özgürlük adına güvenliği feda eden bir ülke kaotik bir konuma mahkûm olurken, güvenlik kaygılarıyla özgürlükleri yok eden bir devlet de otoriter bir rejime dönüşecektir. Meşru bir devlet konumuna yükselmenin yolu ise iki talebi birden yerine getirebilmekten geçmektedir.²²

Birbirine zıt gelişen özgürlük ve güvenlik talepleri arasında kurulması gereken denge ile ilgili ideal standartlar belirlemek güç bir iştir. Çünkü bu dengenin şartları bu ülkenin coğrafi konumu, çevresiyle ilişkisi, içinden geçtiği konjonktürün şartları ve iç tehdit algısına göre değişebilmektedir. Örneğin, sık sık Filistin'le ilgili terör tehdidi altında olduğunu beyan eden ve tarihsel ve kültürel olarak bölgeye yabancı bir yapı olarak kabul edilen İsrail, özgürlükleri arttırmayı güvenlik için zaaf oluşturmak olarak görecektir. ABD'nin 11 Eylül saldırısının ardından dengenin güvenlik tarafına ağırlık vermesi ve dünya ülkelerini de kendi tarafına çekme gayretleri aynı konjonktürel etkinin sonucudur. Dolayısıyla istikrarın özgürlüklere, terör gibi kavramların da güvenlik kavramına ağırlık kazandırması beklenir.

Türkiye'nin on yıllardır devam eden terör sorununun da yukarıdaki durumlara benzer şekilde özgürlükleri kısıtlama yönünde etki doğurması beklenir. Ancak diğer yandan yine uzun bir serüven olan AB üyeliği süreci de terör tehdidinin aksine insan hakları ve özgürlüklerin genişletilmesini gerektirmektedir ve üyeliği ısrarla isteyen Ankara'ya bu yönde baskı yapmaktadır. Bu iki sürecin doğurduğu ikilem de AB üyeliğinin önemsendiği dönemlerde özgürlüklere, terörü pasifize etmenin birinci sıraya yükseldiği zamanda ise güvenliklere ağırlık bindirmektedir. Davutoğlu ise terörle mücadeleye ve 11 Eylül sonrasının şartlarına rağmen Türkiye'nin bir yandan

¹⁹ Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe**, s. 112, 135, 276.

²⁰ **Ibid.**

²¹ **Ibid.**, s. 276.

²² **Ibid.**, s. 351.

güvenliği tesis ederken, bir yandan da özgürlükleri kısıtlamadığı hatta genişlettiği iddiasındadır.²³

Yalvaç, bu ilkenin nirengi noktasının PKK terörü olduğunu söylemektedir.²⁴ Türkiye'nin bir yandan PKK terörü ile etkin bir mücadele verdiğini savunan Davutoğlu, bir diğer yandan uygulanan reform paketleriyle²⁵ özgürlüklerin genişletildiğini ve İstanbul, Ankara, Van ve Diyarbakır gibi kentlerde özgürlük alanını kısıtlayıcı tedbirlerin alınmadığını ifade etmiştir.²⁶ Bu dengein kurulması demokratik standartlar ve devletin meşruiyeti açısından bir iç restorasyon sürecini ifade etmekte ve dış politikanın daha güçlü temeller üzerinde yükselmesini sağlamaktadır.²⁷ Devlet ile millet arasındaki güven ilişkisini kurmanın tek yolu da budur.²⁸

Başdanışmanlık koltuğunda Davutoğlu açıkladığı ilkenin normatif boyutuna aşağıdaki gibi özetlemektedir: “Netice itibarıyla Türkiye, özgürlük-güvenlik dengesini iç siyasal meşruiyeti ve felsefi, etik estetik bir güvenlik anlayışı geliştirebilirse, bu konuda model ülke olacaktır.”²⁹

3.1.2. Komşularla Sıfır Sorun

Soğuk Savaş'ın bitiminin uluslararası ilişkilere getirdiği yeni dönem artık dünya siyasetinin temelde iki devlet tarafından şekillendirildiği yılların geride kaldığını söylüyordu. Bu iki aktörden biri olan SSCB'nin dağılması artık süper güç unvanını taşıyan tek bir devletin olduğu tek kutuplu bir dünyaya işaret etse de bölgesel güçlerin artık dış politika kararlarında daha özgür oldukları ve daha esnek politikalar geliştirebilecekleri de bir gerçektir. İç siyasi yapısı nedeniyle Soğuk Savaş sonrası diyeceğimiz dönemin ilk on yıllık kısmını kısa süreli ve istikrarsız koalisyon hükümetleriyle geçiren Türkiye, dünya şartlarının kendine açtığı imkânlarla hazırlıksız yakalanmıştır.

²³ *Ibid.*, s. 351.

²⁴ Yalvaç, "Strategic Depth or Hegemonic Depth?", s. 168.

²⁵ Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe*, s. 276.

²⁶ *Ibid.*, s. 352.

²⁷ *Ibid.*, s. 17.

²⁸ *Ibid.*, s. 112.

²⁹ *Ibid.*, s. 113.

Bölgesel etkinliğini arttırması için küresel güç yapısı müsait olsa da, komşularla ikili ilişkilerdeki kronik problemler buna engel oluşturmakta idi. Yunanistan'la tarihi gerilimler devam ediyor, Bulgaristan'daki Türk azınlığın kültürel haklarının ihlâli ilişkilerde tansiyona sebep oluyordu. Ermenistan'ın 1915 olaylarını ele alış şekli ve Türkiye'nin müttefiki olan Azerbaycan'ın topraklarını işgal etmesi nedeniyle Erivan'la ilişkiler de hiç iyi seyretmedi. Güneyde Suriye en uzun sınır komşumuz olmasına rağmen gerek su meselelerindeki anlaşmazlıklar gerekse Şam'ın PKK'yı desteklediği inancı düşman algısını pekiştiriyordu. PKK sorunu Kuzey Irak'taki fiili durum nedeniyle Irak'la ilişkilerde *de facto* sonuçlar doğurabilecek bir gerilim alanıydı. Türkiye, aydın ve diplomatlarının Sevr paranoyasından kurtulamadığı, resmî tarih söylemi dört tarafımızın düşmanlarla çevrili olduğu ve iç siyasette milliyetçi söylemlerden Türk'ün Türk'ten başka dostunun olmadığı bilinçaltını yansıtan bir iç siyasi kültüre yaslanıyordu.

Davutoğlu'nun böyle bir altyapı üzerine savunduğu ve uygulamaya giriştiği komşularla sıfır sorun ilkesi söz konusu beş dış politika ilkesinden en çok dikkat çeken ve en çok eleştirilen ilke oldu. Özellikle basında ve iç siyasette bu hedefin hayalci, bölgenin gerçeklerine yabancı ve fazla iyimser olduğuna dair eleştiriler yapıldı.³⁰ Davutoğlu eleştirilerin teorik altyapıdan yoksun ve konjonktürel reaksiyonlardan ibaret³¹ olduğunu söylemektedir. Görüşünü ise hem kronikleşen problemlerin zamanla seri bir çözüm sürecine girdiği iddiasını, hem de Türkiye'nin herhangi bir komşusuyla ilişkileri bozulduğunda daha önce bu ilkeyi eleştirenlerin sahip çıkmaya başladıklarını hatırlatarak savunmuştur.³² Davutoğlu bu görüşünde haklıdır. Bu ilkenin gösterdiği hedef, Türkiye'nin bulunduğu gibi bir coğrafyada, ana akım normatif bir perspektifin ürünüdür. Dolayısıyla, asıl sorgulanması gereken ilkenin kendisi değil, uygulama safhasındaki başarı veya başarısızlık düzeyi olmalıdır.

³⁰ Sami Kohen, "Hayal ile Gerçek Arasında", **Milliyet**, 25, Aralık, 2010.

³¹ Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe**, s. 16.

³² **Ibid.**, s. 16.

Bu ilke bölgeyle entegrasyonun kurumsal ve kalıcı hâle getirilmesini ve ihtilaflı konularda tarafsız arabulucu rolü üstlenme hevesini de içermektedir.³³ Jung, komşularla sıfır sorun ilkesinin yumuşak güçle beraber Kemalist kurumlarla AKP'nin güç mücadelesinin bir sonucu olarak yorumlamanın da mümkün olduğunu düşünmektedir.³⁴ Bu perspektifte, komşu devletlerle ilişkilerin kriz olmaktan çıkması durumunda güvenlik konularının daha az gündeme geleceği ve TSK'nın ülke siyasetinde daha az söz sahibi olacağı görüşü hâkimdir. Ayrıca hükümetin 28 Şubat'ın izlerinin taze olduğu ilk iki yılında AB reformları yönünde yaşadığı balayı³⁵, daha sonra ise reformların (Kürt sorunu gibi istisnaları olmak üzere) aniden yavaşlaması ve neredeyse durması da bu görüşü destekler niteliktedir.

Stratejik Derinlik'te yazarın sık sık bölgede etki alanı oluşturmaktan bahsettiği yukarıdaki bölümlerde yer almıştı. Yer yer alternatiflerin çokluğunun sağlayacağı esnekliği kaybetmemek gerektiğine değinen Davutoğlu'nun siyasetin içine girdiğinde bütün komşularla iyi ilişkiler geliştirilmesi gerektiğini söylemesi şaşırtıcı değildir. Bu anlamda sıfır sorun ilkesiyle Stratejik Derinlik arasında paralellik olduğu söylenebilir. Ayrıca ilân ettiği ilkeleri savunan yazar, bu ilkenin hayata geçirilmesi durumunda bölge ülkeleriyle ticaret hacminin artacağını söylemiştir.³⁶

Karşılıklı ekonomik bağımlılık görüşüne yaslanan bu teoride bölgesel güvenliği sağlama stratejisi açısından Stratejik Derinlik ile aynı istikamettir. AKP hükümetinin ilk yıllarında komşularla ilişkilerde önemli ilerlemeler yaşandığı inkâr edilemez, ancak Türkiye'nin görüşlerine önem verdiği AB en yakından takip ettiği Ermenistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi'yle ilişkilerde somut bir ilerleme sağlanamamıştır.³⁷

³³ Meliha Altunışık, Esra Cuhadar, "Turkey's Search for a Third Party Role in Arab-Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?", **Mediterranean Politics**, C.15, No:3, 2010.

³⁴ Dietrich Jung, "Domestic Context of New Activism in Turkish Foreign Policy: Does Religion Matter", **Int'l J.** 67 2011, s. 24-25.

³⁵ Elisabeth Johansson-Nogués, Ann-Kristin Jonasson, "Turkey, Its Changing National Identity and EU Accession: Explaining Ups and Downs in the Turkish Democratization Reforms", **Journal of Contemporary European Studies**, C.19, No:1, 2011, s.128.

³⁶ Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe.**, s. 276.

³⁷ Nathalie Tocci, "Turkey's neighbourhood policy and EU membership: Squaring the circle of Turkish foreign policy", **International Journal**, C.67, No:65, 2011, s. 79.

Komşuların düşman olarak algılandığı bir dış politika zihniyetinin içe kapanma reflekslerine sebep olacağı görüşünden³⁸ hareketle Davutoğlu, yakın kara havzaları şeklinde nitelediği Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'yla ilişkileri her zaman restore etmenin gerekliliğini savunmuştur.³⁹ Tarihsel bağlara hayati önem atfeden Davutoğlu, ilişkileri geliştirmenin yolunu ise iletişimi arttırmak, kültürel bağları güçlendirmek, ticaret hacmini büyütmek gibi maddelere bağlamaktadır.⁴⁰ Ekonomik ve kültürel anlamda insan hareketliliğinin de sağlanması yönündeki görüşlerini dile getiren Davutoğlu, bu bağlamda üretilen değer ve ilişkilerin de Türkiye'ye doğru akmasını sağlayacak politikaların takibini savunmuştur.⁴¹

Yukarıda açıklanan “özgürlük-güvenlik dengesi” ile bu ilke arasında karşılıklı bir etkileşimin bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Tehdit algısı özgürlük-güvenlik dengesinde ibrenin güvenlikten yana dönmesini ve özgürlüklerden feragat edilebileceği görüşünü destekleyeceği için, komşu devletlerle güven ilişkisi geliştirmek her alanda özgürlüklerin de önünü açmayı kolaylaştıracaktır.

Davutoğlu'nun ortak tarihe yaptığı vurgu yeni Osmanlıcı çağrışımlarına neden olurken, ulus devletin temel rolü yerine medeniyet kavramını oturttuğu merkezi yer İslamcı siyasetin izlerini taşımaktadır. Diğer yandan kültür kavramı ile ilgili düşünce ve hesaplar her ikisinin kesişim noktasına ait bir unsurun gündeme gelmesidir. Bu idealist ve inşacı yaklaşımların yanı sıra realist güç planları hep birlikte komşularla iyi ilişkiler kurulmasının gerekliliğiyle tutarlı bir içeriğe sahiptir.

Bu niyetlerin gerçekleşmesinde Türkiye'nin aldığı inisiyatif ise, ileride de ifade edileceği gibi, yeni Türk dış politikasında iddialı eylem ve söylemler tespitini haklı çıkarmaktadır. Türkiye'nin bölgesel güç olduğu görüşünden hareketle bu strateji şekilleri birinci bölümde incelediğimiz imparatorluk, hegemonya ve liderlikten ikincisine denk düşmektedir. Herhangi bir ödül verme veya somut bir ceza uygulama gibi seçeneklerin son derece zayıf olduğu ve kültür, tarih, medeniyet vurgularıyla

³⁸ Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe**, s. 113.

³⁹ **Ibid.**, s. 17

⁴⁰ **Ibid.**, s. 276

⁴¹ **Ibid.**, s. 135-136

bölgede ortak kimlik inşası hedefleri de göz önünde bulundurulduğunda, bu iki ilke kolaylıkla yumuşak hegemonya stratejisiyle ilişkilendirilebilir.⁴²

3.1.3. Çok Boyutlu Çok Kulvarlı Dış Politika

Davutoğlu, Stratejik Derinlik'te AKP öncesi dönemlerle ilgili kategorik denecek düzeyde sayısız eleştiri getirmektedir. Birbiriyle bağlantılı olan bu eleştiriler genel olarak Doğu'ya sırtını dönerek Batı'ya koşulsuz yönelme, ölçek küçültme, ait olduğu bölgeye yabancılaşma, Batı (veya ABD-İsrail) ekseninin uzantısı hâline gelerek pasif ve edilgen politikalar takip etme ve özgüven eksikliği gibi ana başlıklar hâlinde ifade edilebilir. Ülkenin kendi bölgesine yabancılaşma ve Doğu'ya sırtını dönme eleştirilerinin, çare olarak 'komşularla sıfır sorun' gibi bir prensibi doğurması gibi, dış politikada edilgenlik ve eksen siyaseti eleştirileri de alternatif strateji olarak çok boyutlu ve çok kulvarlı dış politika ilkesinin oluşmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin jeopolitik önemi sık sık Doğu ile Batı arasında bir köprü olmasıyla ifade edilmiştir. Temelde bu görüşü reddetmeyen Davutoğlu, Stratejik Derinlik'te biri güçlü diğeri zayıf olmak üzere iki çeşit köprü konumunun mümkün olduğunu belirterek, ilk seçeneğin kuvvetli bir kimlik ve özgüvene dayandığını, ikinci seçeneğin sonucunun ise kimlik bunalımı ve buna bağlı olarak iç siyasi çatışmaların yaşanacağı görüşünü ifade etmiştir.⁴³ Teorik çalışmalarındaki bu güçlü köprü söylemi, başdanışmanlık döneminde çok boyutlu çok kulvarlı dış politika ilkesinin 'merkez ülke' söylemiyle beraber anılır olmasını beraberinde getirmiştir.

Komşularla sıfır sorun ilişkilerine getirilen yoğun eleştiriler genelde söylemin ütöpikliği üzerine kurulu iken, çok boyutlu ve çok kulvarlı dış politika ilkesi de sonuçları üzerinden eleştirilmiştir. AKP döneminde dış politikanın içerideki tartışmalarında 'eksen kayması' temel yerini çoğu zaman korumuştur. Öniş ve onun gibi düşünen akademisyenler, proaktivitenin olumluluğunu kabul ederken, AB

⁴² Destradi, "Empire, Hegemony, and Leadership".

⁴³ *Ibid.*, 92.

önceliğinden ve Batı ekseninden tamamen kopmasının yanlış olduğunu savunmuştur.⁴⁴

Davutoğlu'na göre ise 3 asırdır kalıcı ortaklıklarla devam ettirilen denge siyaseti günümüz dinamik şartlarında artık mümkün değildir.⁴⁵ Bu görüşe göre, Doğu-Batı, Asya-Avrupa, Avrupa-ABD- Avrupa-Transatlantik arasında parçalanmışlık yaşayan Türkiye, kalıcı bir biçimde taraf seçmek yerine, herkesle kucaklaşma hâlinde bulunmalı ve dengeli bir özne konumunu korumalıdır.⁴⁶ ABD, AB ve Rusya'dan birisiyle ilişkilerde olumlu bir adım atmanın diğer iki güç tarafından negatif bir tavır şeklinde yorumlanacağı algısından kurtulunması gerektiğini söyleyen Davutoğlu⁴⁷, bu düşüncenin Soğuk Savaş dönemi kalıntısı olduğunu ve artık geçerliliği kalmadığını savunmaktadır.⁴⁸ Ona göre, çok boyutlu ilişkiler birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcıdır.⁴⁹ Bir ülkenin dış politika tercihinde çok eksenli olamayacağını ancak çok boyutluluğun imkân dâhilinde olduğunu görüşünü savunularak bağımsız ve çok alternatifli bir dış politika modeli önerilmektedir.⁵⁰ Davutoğlu'nun dış politika teorisini incelediğimiz ikinci bölümde de yer aldığı gibi Stratejik Derinlik'te en çok vurgu yapılan önerilerden biri alternatifleri bol tutarak esnek bir siyasetin önünü açmaktır. Çok boyutlu ve çok kulvarlı dış politika ilkesi de bu teorik altyapı ve merkez ülke retoriği ile uygunluk sergilemektedir.

Bu ilke, dış politika yapıcısı tarafından bölgesel güç olduğundan şüphe duyulmayan Türkiye'nin yakın kara havzası şeklinde adlandırılan Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslarla ilgili siyasetine yönelik doğrudan bir etkiye sahip değildir. Bu nedenle bu ülkeyi birinci bölümde incelenen bölgesel güçlerin strateji formlarından imparatorluk, hegemonya ya da liderlikten hangisine yakın olduğu üzerinden değerlendirmek yerinde olmaz. Ancak bu ülke eksen siyasetinin bölgede bağımsız ve proaktif dış politika geliştirmenin önünde bir engel teşkil ettiğinden hareketle Türkiye'nin kendi *hinterland*ında manevra alanını genişletmeyi amaçlamaktadır.

⁴⁴ Ziya Öniş, "Multiple Faces of the 'New' Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique.", *Insight Turkey*, C.13, No:1, 2011.

⁴⁵ Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe*, s. 114 .

⁴⁶ *Ibid.*, s. 136.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*, s. 354.

⁵⁰ *Ibid.*

Sonuç olarak, başarılı olması durumunda bu ilke bölgede Türkiye'nin dış politika seçeneklerini arttıracığından her üç strateji formu için de daha uygun bir konjonktür sağlamakla ilgilidir. Özetle bu ilke, kısıtlı ve zayıf bir bölgesel güç konumundan alternatifi bol ve esnek bir bölge gücüne yürüme hedefini ifade etmektedir.

3.1.4. Yeni Bir Diplomatik Üslup

Bu ilke, AKP dönemi Türk dış politikasının 'yeni' nitelemesiyle anılmasının en önemli sebeplerinden biri olarak görülebilir. Stratejik Derinlik'te yer alan Türk dış politikası eleştirilerinin somut örneklerini daha çok 90'lı yıllardan seçmesi, Soğuk Savaş yıllarının proaktif ve esnek politikalara müsaade etmediğiyle ilgili bir farkındalığın varlığını göstermektedir. Yazar, bu 10 yıllık dönemi kayıp bir zaman dilimi olarak tanımlasa da tamamen yeni gibi sunduğu ilkelerin temelleri bu dönemde atılmış, stratejik zihniyetle ilgili eleştiriler ise konjonktürün de farklı olduğu 90 öncesi dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.

Davutoğlu katıldığı TV programlarında Türk dış politikasının 5 ilkesini anlatırken, bu ilkede fikri altyapıdan ziyade açık ve belirgin bir ortak özelliği olmayan olaylar üzerinden örnekleme yolunu seçmektedir. Bu bağlamda Kıbrıs politikasında değişim yeni bir üslup olarak sunulmaktadır.⁵¹ Daha önce çözümsüzlüğün çözüm olduğu gibi bir anlayışla Ada'da statükoyu koruma çabasında olan Türkiye, gerçekten de AKP döneminde kamuoyunda 'Annan planı' olarak bilinen referandumu destekleyerek klasik tercihte değişikliğe gitmiştir. Davutoğlu'na göre, Türkiye Kıbrıs'ta hem ne istediğini bilen bir politika geliştirmiş, hem de bu öncelikler haricindeki alternatiflere açık duruşuyla esnekliğini koruyabilmiştir. O, bu politikayı "sıkı esnek" (*firm flexible*) olarak adlandırmaktadır.⁵²

Teoriden Pratiğe isimli kitapta Davutoğlu, Türkiye'nin eski dış politikasının edilgen ve zayıf bir köprü konumunu devam ettirme üzerine kurulu olduğunu ve 2002 sonrasında bunun değiştiğini iddia etmiştir.⁵³ Ona göre eski politika Türkiye'nin Doğu'da Batılı, Batı'da ise Doğulu olarak algılanarak her iki tarafta da dışlanmasını beraberinde getirmekte ve tam tersi ile değiştirilme mecburiyetinde idi. Bunun

⁵¹ Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe*, s. 20.

⁵² *Ibid.*, s. 116

⁵³ *Ibid.*, s. 115.

başarılması durumunda Türkiye, Batı'da özgüveniyle Batılı; Doğu'da ise kimliğini yadsımadan Doğulu olabilecek ve ancak bu yolla güçlü köprü konumu elde ederek merkez ülke konumuna yükselmesi mümkün olacaktır. Türkiye'nin de 2002 sonrası bu yönde hareket ettiğini savunan Davutoğlu, Gül'ün 2003 yılında Tahran'da yaptığı eleştirel konuşmanın bölgede ses getirdiğini ve bunun sebebinin de Türkiye'yi temsilen yapılan bu konuşmanın içeriden bir aktör tarafından yapıldığının kabul edilmesi olduğunu söylemiştir.⁵⁴ Diğer yandan Erdoğan'ın AB platformlarında yaptığı konuşmalar ise Türkiye'nin yerinin Avrupa içinde olduğunun ifade edilmesi bakımından bu ilke ile paralel örnekler olarak sıralanır.⁵⁵

Yeni bir diplomatik üslup olarak adlandırılmış olan bu ilke, teorik yönüyle temellendirilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. İlkenin izah edilişinde yer yer yapılan merkez ülke vurgusu ve Doğu'da Doğulu, Batı'da Batılı olma ideali ise çok boyutlu çok kulvarlı dış politika ilkesi başlığı altında da incelenmesi mümkün olan alt unsurlar olarak görülebilir.

3.1.5. Ritmik Diplomasi

Stratejik Derinlik'te ortaya konan dış politika doktrininin hedeflerinden biri mümkün olduğu kadar fazla alternatifi elde tutup, siyasi yönelimlerde esnekliği elden kaybetmemektir. Davutoğlu'nun Erdoğan'ın başkanışmanlığına getirildiği dönemde açıkladığı Türk dış politikasının 5 ilkesinden çok boyutlu ve çok kulvarlı dış politika ilkesi bu teorik yönlendirme ile paralellik gösterirken, uygulama safhasında sık sık eksen kayması eleştirilerini gündeme getirdiği görülmektedir. Alternatifleri çok tutmak için kalıcı dostluklar ya da taraflar seçmek değil, kendi ulusal çıkarlarını en ön sıraya çıkarmayı gerektirmektedir.

Bu esnek siyasetin dış politikada maksimum temas ve diyalogu gerektirdiği açıktır. Davutoğlu'nun Türk dış politika teorisi şeklinde ifade ettiğimiz Stratejik Derinlik kitabında yer alan şu satırlar yukarıdaki düşüncüyü destekler niteliktedir:

“Dinamik uluslararası şartlar her aktörle sürekli teması kaçınılmaz kılmaktadır. Bu aktörün karşı safta yer alması, teması, aktörün niyetlerini görebilmek açısından daha da anlamlı kılabilir.”

⁵⁴ Ibid., s. 136.

⁵⁵ Ibid.

Bu yönelimin 5 ilkeye yansması da ritmik diplomasi şeklinde ifade edilen sonucu getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası yıllarında dünya şartlarının dinamik seyrettiğine her fırsatta değinme ihtiyacı duyan Davutoğlu, böyle bir konjonktürde dış politikanın da statik tercihleri kaldıramayacağı ve ritmik bir diplomasinin takip edilmesi görüşünü iletir. 2004 yılında katıldığı bir televizyon programında bu ilkenin nasıl uygulamaya geçirilmeye başlandığını şöyle ifade etmiştir: “...geçen sene... Başbakan’ın ve bakanların ziyaret ettiği ülke sayısı 60’tan fazladır. ... Bu ziyaretlere karşılık Türkiye’ye 9 cumhurbaşkanı, 14 başbakan, 25 dışişleri bakanı gelmiştir.”⁵⁶ Görev döneminde Davutoğlu sık sık benzer istatistiklerin yardımına başvurarak ritmik diplomasi ilkesinin uygulamada olduğunu dile getirmek istemiştir. Her ne kadar bu verilerin kalitatif olmak yerine kantitatif doğası eleştirilebilirse de savunulduğu şekliyle diplomaside bir ritim yakalandığı da bir gerçektir. İlerleyen yıllarda bu ilkenin daha somut getirilerinin olduğu da savunulmuştur. Davutoğlu bu ilkenin 2002-2007 yılları arasında Türkiye’nin uluslararası kuruluşlara ve uluslararası zirvelere ev sahipliği yapma trafiğinde artışa sebep olduğunu dile getirmiştir.⁵⁷ İkinci veri hâlen kantitatif olmakla beraber bir hareketliliğe işaret etmekteyken, ilk veri ise somut bir getiriye ifade etmektedir. Bu bağlamda 2007 yılında Türkiye, Afrika açılımının sonucu olarak Afrika Birliği’nin gözlemci üyesi statüsünü kazanmış ve Arap Birliği’ne iki kez davet edilmiştir. Ayrıca gelişmiş 50 ülkenin zirvesi Türkiye’de yapılmıştır.⁵⁸

⁵⁶ Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe**, s. 117.

⁵⁷ **Ibid.**, s. 354.

⁵⁸ **Ibid.**, s. 355.

3.2. TÜRKİYE’NİN YUMUŞAK GÜCÜ

Yumuşak güç uluslararası ilişkilerde 80’li yılların sonlarından itibaren kullanılmaya başlanan ve önemi gittikçe artan bir kavramdır. Bu kavramı disipline kazandıran Nye, ona “İstedğini baskı veya ücret ödeme yolu yerine çekicilikle alabilmek kabiliyeti” şeklinde bir tanımlama getirmektedir.⁵⁹ Ona göre bu yetenek bir ülkenin kültürü, siyasi fikirleri ve politikasının çekiciliğinden doğar.⁶⁰ Oğuzlu da yumuşak güç için meşruiyetin ve güvenilirliğin olmazsa olmaz bir şart olduğunu belirtir.⁶¹ Bölgesel güç konumundaki ülkeler için önemi daha fazla olan yumuşak güç, ‘yeni’ Türk dış politikasının da anahtar kavramlarından biridir.⁶² Türk dış politikasını ele alan çalışmalarda 2000’li yıllarda ülkenin dış politikasının ciddi bir değişimden geçtiği yorumu sık sık yer almıştır. Bu değişimlerden biri de ülkenin bölgede sert güç davranışından yumuşak güce dönüştüğüdür.⁶³

Yumuşak güçle Türk dış politikasının pozitif bir gelişme kaydettiği görüşünde olan Kalın, dış politika yapım sürecinde müdahil görüntüyü koruyan ve sık sık dış politika gündemlerini iç siyasette dile getiren bir siyasetçi profili çizen Erdoğan’ın Türkiye’nin yumuşak güç tercihinin aşağıdaki sözleriyle ifade ettiğini aktarmaktadır:

“Bütün bu [yumuşak güç] nitelikleri Türkiye’yi iş dünyası, medya, sanatçılar, diplomatlar, öğrenciler ve dünyanın her yerinde STK’lar için çekici bir yer hâline getirdi. Türkiye’nin giderek artan yumuşak gücü onun en önemli hasletlerinden biri hâline geliyor.”⁶⁴

Bu ve bunun gibi birçok açıklama yumuşak güç unvanının ve buna giden politikaların bilinçli bir tercih olduğu kanaatine sebep olmaktadır.

Oğuzlu, Türkiye’nin Soğuk Savaş yıllarında daha çok bir sert güç ülkesi olduğu düşüncesini savunmaktadır. Ona göre, devlet kurumlarındaki ve iç siyasetteki

⁵⁹ Joseph S. Nye, **Soft Power: the Means to Success the World Politics**, , Public Affairs, New York, 2004, s. ix.

⁶⁰ **Ibid.**

⁶¹ Tarık Oğuzlu, "Soft power in Turkish foreign policy", **Australian Journal of International Affairs**, C.61, No:1, 2007, s. 83..

⁶² Jung, "Domestic Context of New Activism in Turkish Foreign Policy", s. 23.

⁶³ Sadık, "Magic Blend or Dangerous Mix?", s. 311, Oğuzlu, "Soft power in Turkish foreign policy.", s. 88-91.

⁶⁴ Kalın, "Turkish Foreign Policy", s. 19

Kemalist miras, cumhuriyetin kurulmasında ordunun etkisi, ülkenin coğrafi konumu ve çevresindeki genel durum gibi etkenler, Türkiye'nin güvenliğe askeri perspektiften bakan ve sert güç kullanan bir siyaset takip etmesine neden olmuştur.⁶⁵ Ayrıca Ortadoğu'da emperyalist olduğu kabul edilen Batı'yla yakın ilişkisi ve NATO üyeliği, ülkede uygulanan Fransız tipi laikliğin dini her zaman hayatın içinde gören Ortadoğu perspektifine ters gelmesi ve Türkiye'nin Osmanlı nedeniyle bölgede emperyalist bir mirasa sahip bir ülke olarak görülmesi de yumuşak güç seviyesinin düşük olmasına neden olmuştur.⁶⁶

İç siyasette PKK-Kürt sorunu ile laiklik-din gerilimi büyük ölçüde güvenlik perspektifinin öne çıkmasına neden olmuş ve sert güç uygulamalarını getirmiştir.⁶⁷ Ayrıca laiklik konusu Ortadoğu'ya yaklaşım farkı nedeniyle bölgeye mesafeli ve müdahil olmayan bir duruş getirmiş, PKK sorununu Kuzey Irak'la organik bağı ve Suriye'nin örgüte destek vermesi gibi nedenlerle Ortadoğu'da Türkiye yumuşak güçten uzak bir profil sergilemiştir.

Sovyetlerin dağılmasıyla Soğuk Savaş yılları sona ermiş ve ana misyonunu Sovyetlerle mücadele şeklinde tanımlayan NATO yeni dönemde işlevsiz kalacağı eleştirilerinin aksine küresel bir aktör olmaya soyunmuştur. Dolayısıyla NATO üyesi olmak Türkiye için Batılı kimliğe sahip olmanın rahatlatıcı kanıtı olmaktan çıkmıştır.⁶⁸ Eski Sovyet şemsiyesinde olan Doğu Avrupa ülkelerinin AB için Türkiye'den daha cazip gelmeleri de ülkenin Batı tarafından müttefik olarak görüldüğü Soğuk Savaş yıllarının artık değiştiğinin bir başka sinyali olmuştur. Türkiye'nin Batılı kimliğinin sorgulanır hâle gelişi ve şartların bölgesel güçler için yeni alanlar açışı da ülkeyi yeni arayışlara itmiştir.

90'lı yıllarda Özal'ın bazı girişimleri olsa da iç siyasi istikrarın olmayışı ve tutarlı teorik altyapı eksikliği daimi bir yumuşak güç stratejisini geciktirmiştir. Jung, 90'lı yılların sonuna dek Türk dış politikasının, ülkenin en önemli kurumu olarak kabul edilen TSK'nın çıkarlarını temsil ettiği görüşündedir.⁶⁹ Çıkar konusu tanımlamaya ve

⁶⁵ Oğuzlu, "Soft power in Turkish foreign policy.", s. 84.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 85.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*, s. 86.

⁶⁹ Jung, "Domestic Context", s. 26-27.

örneklendirilmeye muhtaç olsa da, içerde ve dışarda TSK'nın öncülüğünü yaptığı güvenlikçi bir siyasetin tercih edildiği görece daha objektif bir yargıdır.

Her ne kadar Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik kitabında ve danışmanlık görevine geldiğinde güvenliğin askeri perspektiften çok ekonomik karşılıklı bağımlılıkla daha kolay sağlanacağı görüşü dış politikada yaşanan değişimle paralel olsa da, bu değişimin başka iç ve dış sebeplerinin olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Oğuzlu, 2000'li yıllarda Türk dış politikasının yumuşak güce eğilim göstermesinin dış sebeplerini aşağıdaki gibi görmektedir⁷⁰:

- AB'nin, Türk dış politikasındaki sert güç tercihinin en büyük sebebi konumundaki TSK'nın siyaset belirleyici konumundaki etkisinin azaltılmasını talep etmesi.
- Soğuk Savaş şartlarında jeostratejik önemi nedeniyle Batı blokunun kilit üyelerinden olan Türkiye'nin bu dönemin bitişiyle AB'ye sert güç vaat etmesinin anlamsızlaşması.
- 11 Eylül terör saldırısıyla gelen yeni konjonktürde AB'nin güvenlik arayışı ve medeniyetler arası barışın mümkün olduğu imajını öncelikle Türkiye üzerinden vermek istemesi.
- Nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan diğer ülkelerle kıyas edildiğinde Türkiye'nin uluslararası normlara daha fazla atıfta bulunması ve bölgede Avrupalı bir ülke gibi davranması.
- AB ile Türkiye'nin Irak'ın geleceği, İran nükleer sorunu, Ortadoğu'nun dönüşümü ve İsrail-Filistin sorunu gibi temel konularda benzer yaklaşımlara sahip olmaları.
- 2005 yılında Türkiye'nin AB üyelik statüsünü kazanmasıyla Ortadoğu için cazibesinin artması.
- Ortadoğu'nun modernleşme sürecindeki başarısızlığı ve Türkiye modelinin öneminin artması.

Diğer yandan ülke içi dinamikler de Türkiye'nin yumuşak güç potansiyelini ve bu politikaya eğilimini arttırmıştır. Devletlerin davranışlarına getirdiği iktisadi açıklamalarla bilinen Kirişçi, bu değişimin Türkiye'nin ekonomisinin içinden geçtiği "30 yıllık" liberalleşmenin bir sonucu olduğunu söylemektedir. Bu görüşe göre

⁷⁰ Oğuzlu, "Soft power in Turkish foreign policy.", s. 89-91.

Türkiye, sık sık askerî güce başvuran bir bölgesel güç profilinden, ekonomik araçlar ve yumuşak güç kullanan ticari bir ortak kimliğine evrildi.⁷¹ Dış politika ekonomik faktörlerden bağımsız gelişmediği gibi iç siyasi dengelerden de izole değildir. Dış politikanın devlet kurumları, siyasi elitler ve halk arasındaki çoğu zaman dengesiz ve düzensiz ilişkilerin bir ürünü olduğunu savunan Jung, 2002 sonrası Türk dış politikasının da Türk siyasi geleneği, AKP'nin tercihleri ve halkla ilgili olduğunu söylemektedir.⁷² Ona göre, dış politikada yumuşak güç yaklaşımını ve “komşularla sıfır sorun” ilkesini Kemalist kurumlarla AKP'nin güç mücadelesinin bir sonucu olarak yorumlamak da mümkündür.⁷³ Buna yakın bir yaklaşım sergileyen Oğuzlu da AKP'yi kuran İslamcı geleneğe mensup siyasetçilerin 28 Şubat sürecinden çıkardığı en büyük dersin iç ve dış siyasetin mümkün olduğunca sivilleştirilmesi olduğunu kaydetmektedir.⁷⁴

Büyük güçlerle kıyaslandığında bölgesel güçler yumuşak güç kullanımına daha meyillidir.⁷⁵ Her bölgesel güç aynı imkâna sahip değilken Türkiye, yumuşak güce sahip olan önemli örneklerden birini teşkil etmektedir. Davutoğlu ülkenin bu güce sahip olmasının en büyük sebebinin demokrasisi olduğu görüşündedir.⁷⁶ Sınırlarının ve etkisinin boyutunun belirsizliği nedeniyle çok çeşitli potansiyellerle ilişkilendirilen yumuşak gücün Türkiye'ye bakan yönü zaman zaman dış politikadaki başarısına⁷⁷, genç nüfus, güçlü ekonomi ve kültürel geçmişine⁷⁸ nüfusunun Müslüman oluşuna⁷⁹ kimi zaman da Ortadoğu ve Balkan televizyon kanallarında da yayınlanan Türk dizilerine⁸⁰ bağlanmıştır.

2002 sonrasında bu potansiyel, daha çok harekete geçirilmek istenmiştir. Obama'nın Türkiye ziyareti⁸¹, dış politika yaklaşımındaki değişim⁸² Ortadoğu'ya daha fazla

⁷¹ McDonald, "Imperial legacies and neo-Ottomanism", s. 114.

⁷² Jung, "Domestic Context", s. 24-25.

⁷³ **Ibid.**

⁷⁴ Oğuzlu, "Soft power", s. 89.

⁷⁵ **Ibid.**, s. 82.

⁷⁶ Aras, "The Davutoğlu era", s. 129.

⁷⁷ **Ibid.**, s. 130.

⁷⁸ Kalın, "Turkish Foreign Policy", s. 8, 19.

⁷⁹ Sadık, "Magic Blend or Dangerous Mix?", s. 311.

⁸⁰ Hakan Fidan, "A Work in Progress: The New Turkish Foreign Policy.", **Middle East Policy**, C.20, No:1, 2013, s. 95.

⁸¹ Aras, "The Davutoğlu era", s. 130.

müdahil tavır tercihi, arabuluculuk çabaları ve adil muhatap algısı⁸³ bu artışın nedenlerinden olmuştur. Ayrıca İslamcı kökenleri olan bir partinin iktidarda oluşunun da bu güce katkıda bulunduğu savunulmuştur.⁸⁴ 1969 yılında kurulduğunda Türkiye tarafından ilgi görmeyen İKÖ'nün genel sekreterliğine Ekmeleddin İhsanoğlu'nun kurumun tarihinde ilk kez yapılan oylamayı kazanarak kurumun en üst düzey koltuğuna oturması da Türkiye'nin Ortadoğu'daki yumuşak gücünün hem arttığının bir göstergesi hem de bir adım daha yükselmesinin zembereği olmuştur. Fidan da daha kurumsal çabalara vurgu yaparak TİKA, Resmi Kalkınma Yardımları, Yunus Emre Enstitüsü ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın dış politikada yumuşak gücü arttıran araçlar olduğunu savunmuştur.⁸⁵ Arapça, Azerice, Kürtçe yayın yapan TRT'nin ve sefer düzenlediği ülke sayısında önemli artışın yaşandığı THY'nin de bu güce doğrudan veya dolaylı katkıda bulunduğu söylenebilir.

Yumuşak güç perspektifi Kuzey Irak, Suriye, İran başta olmak üzere birçok komşu ülkeyle ilişkilerde değişimi beraberinde getirdi. Irak'la ilişkilerin güvenlikçi ve askeri bir açıdan ele alınması geleneğinin olduğu Kuzey Irak ayağı değişimin ilk sinyallerinden birini vermekteydi. Ciddi bir Kürt nüfusa sahip bir ulus devlet olmanın sancılarını yaşayan Türkiye'nin eski dış politika anlayışında Kuzey Irak'ı tehlike olarak tanımlamasının iki temel nedeni vardı. Öncelikle bölgede kurulması muhtemel bağımsız bir Kürt devletinin Türkiye içinde bir domino etkisine neden olmasından endişe ediliyordu. Aynı zamanda PKK'nın Kuzey Irak sınırları içinde kamplarının bulunması da bir diğer sorundu. Saddam rejiminin düşmesinin ardından ise güney komşusunun kuzey bölümündeki fiili durumu kabullenme hatta Irak Kürtleriyle yakın iletişime geçme yoluna gidildi. Askerî tedbirlerin çare üretememesi ve Türkiye'nin Türkmen kartının ülkeye siyasi getirisinin olmadığını görmesi de bu politika değişiminin nedenler arasında idi.⁸⁶ Yeni anlayışta Türkmenler kadar bölge Kürtleri de Türkiye için akraba bir topluluk olarak algılanmaya başladı. Ankara artık Irak'ın kuzeyindeki Kürtleri himaye etme yolunu tercih ediyordu. Bu yumuşak güç

⁸² Kalın, "Turkish Foreign Policy", s. 19.

⁸³ Sadık, "Magic Blend or Dangerous Mix?", s. 312.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 311.

⁸⁵ Fidan, "A Work in Progress", s. 94-95.

⁸⁶ Oğuzlu, "Soft Power", s. 92.

tercihi gerektiğinde Erbil'in Ankara'nın kırmızı çizgilerine saygı göstermesini kolaylaştıracak bir yol olarak kabul gördü.⁸⁷

Suriye ile ilişkiler de bu dönemde gözle görülür düzeyde değişti. Daha önce su sorunları ve PKK nedeniyle hayli gergin geçen ikili ilişkiler 21. yüzyılda keskin bir değişim süreci yaşadı. İki ülke arasında daha önce görülmeyen karşılıklı iyi niyet ziyaretleri ve ülkedeki Türkiye imajının Batı'nın işbirlikçisi algısından Suriye'nin kaygılarını dikkate alan sorumlu ülke algısına döndü.⁸⁸

Bölgesel güç olma yönüyle ele alındığında Türkiye'nin Ortadoğu'daki rakibi olarak görülen İran'la ilişkiler de yaşanan değişimin somut etkilerinin görüldüğü bir platform oldu. Türkiye AKP döneminde Irak savaşından güçlenerek ve bölgedeki etkisini arttırarak çıkmış olan İran'ı tehlike olarak görmeme eğilimine girdi. Bu perspektif nükleer konusu başta olmak üzere Batı ile Türkiye'nin İran'a yaklaşım makasının açılmasını beraberinde getirdi. Türkiye İran'a desteğini nükleer çalışmalarına devam etmesi nedeniyle BMGK zirvesinde Tahran'a ekonomik yaptırımlar getirilmesi oylamasına ret oyu vermeye kadar götürdü. Bunda da Ortadoğu'nun iki gerilimli ülkesi İsrail ve İran arasında birincisinden uzaklaşan Ankara'nın ikincisine yaklaştığı gözlemlenmekte ve Kemalist dış politika geleneğin değişiminin en net belirtilerinden birini teşkil etmektedir. İran, Türkiye'nin tavrından memnuniyet duyarken, hem İran'a ihracat ikiye katlandı, hem de Türkiye İran enerji kaynaklarına ağırlık vermeye başladı.⁸⁹

Yumuşak güç siyasetinin bölgesel güçlerin strateji şekilleri arasından en uzak olduğu form imparatorluktur. Zira imparatorlukta bölge devletlerine istenen davranışlar askeri güç tehdidiyle yaptırılmak istenmektedir. Türkiye'nin yumuşak güç politikası, ekonomik karşılıklı bağımlılığı da içeren ve iki tarafın da rızasını gerektiren bir siyaset olduğu için hegemonya biçimlerinden sert veya orta dereceli hegemonya ile de ilişkilendirilemez. Burada Türkiye'nin yansıtmak istediği imaj demokrasisi, Batı ile ilişkileri, muhtemel AB adaylığı ve ortak kültürü ile bölgede model ülke olmaktır. Bu durumda da ortak kimlik ve kültür algılarının güç kazandığı gözlenmektedir.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid., s. 93.

⁸⁹ Ibid.

Netice olarak, yumuşak gücün yumuşak hegemonya ile ilişkilendirilebileceği görülmektedir.⁹⁰

3.3. 2002 SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ÜÇ TARZ-I SİYASET

Davutoğlu Stratejik Derinlik'te Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'yu Türkiye'nin yakın kara havzası olarak tanımlamakta ve bu bölgelerde ülkenin çok daha etkin olması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Yazar, Osmanlı'nın hâkimiyet anlayışının mutlak fetih-hâkimiyet ile mutlak terk arasındaki gri alanların varlığını kabul ederek bunun üzerine strateji geliştirilmemesini eleştirmiş ve Türkiye'nin aynı hataya düşmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁹¹ Davutoğlu, yakın kara havzası olarak tanımladığı coğrafyalar öncelikli olmak üzere kendi Türk dış politikası stratejisini kitabında şöyle dile getirmiştir: "Türkiye'nin gelecek yüzyıla yönelik Türk dış politika stratejisi, güç merkezleriyle ilişkinin yeniden düzenlenmesi ve uzun dönemli kültürel, ekonomik ve siyasi bağların sağlamlaştırıldığı bir hinterland oluşturulması şeklinde özetlenebilir."⁹²

Resmi görevlerden önce kaleme alınan ve yayımlanan Stratejik Derinlik'in teorik anlamda Türk dış politikasına vermek istediği yön yukarıdaki cümlede özetlenmiştir. Danışmanlık ve bakanlık görevleri süresinde Davutoğlu'nun ülkenin çevresinde etki alanları oluşturulmasıyla ilgili siyaset ve söylemi devam ettirilmiştir. 2002 sonrası Türk dış politikasında takip edilen aktif dış politika ve bu politikanın öncelikli hedefi konumundaki yakın kara havzasının büyük ölçüde eski Osmanlı topraklarına denk düşmesi bu bölgelerin ülkeleri başta olmak üzere bazı çevrelerde huzursuzluğa neden olmuştur. Fransız Devrimi sonrasında gelişen ve Osmanlı ile Avusturya-Macaristan gibi çok uluslu imparatorlukların sonunu getiren ulusçuluk akımının etkisi ve ulus-devlet sisteminin mevcudiyeti, aktif Türk dış politikasının şüpheyi karşılanmasına neden olmaktadır. Tarihsel ve kültürel bağların bulunduğu söylemiyle öncelikli aktif olunmak istenen alanın Osmanlı toprağı oluşu ve uluslararası sitemin görece yeni

⁹⁰ Destradi, "Empire, Hegemony, and Leadership", s. 16-17.

⁹¹ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 53-55.

⁹² **Ibid.**, s. 118.

devlet sistemiyle ortaya çıkan ulus devletlerin bilinçaltındaki emperyal korkular yeni-Osmanlıcılık endişelerini doğurmaktadır.⁹³

İkinci bölümde daha geniş bir şekilde ele alındığı gibi, Davutoğlu medeniyet kavramına temel bir önem atfetmektedir. Birçok akademik çalışmada ve resmi göreve gelişinin ardından katıldığı televizyon programları ve verdiği röportajlarda Huntington'ın çok tartışılan *Medeniyetler Çatışması* tezine eleştiriler getiren Davutoğlu, bu teze zıt olarak medeniyet buluşmasını savunmaktadır. Huntington'ın tezinde çatıştırdığı ve Davutoğlu'nun buluşturduğu iki medeniyet İslam ve Batı medeniyetleridir. Kimlik kavramıyla kıyaslandığında daha derin bir bilinçaltına seslenen ve ontolojik öz tanımlama diyebileceğimiz ben-idraki kavramını üreten Davutoğlu, bu idrakte İslam medeniyeti⁹⁴ mensuplarının ortak bir kimlik/ben idrakine sahip oldukları görüşündedir. Ona göre İslam dini, ulus ve coğrafi bölge ayırmaksızın mensuplarına ortak bir ben-idraki sağlamaktadır.⁹⁵ Komşu bölgelerdeki emperyal korkuların Türk dış politikasını neo-Osmanlıcı olarak nitelendirmesine karşılık, ulus devlet anlayışıyla uyuşmayacak şekilde bütün Müslümanlar için ortak bir kimlik görüşü ve hükümet partisinin önde gelen simalarının İslami geçmişi iç siyasette seküler nüfus ve dışarıda da Batı dünyası tarafından neo-İslamcı unvanıyla anılmıştır.

Diğer taraftan Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik'teki tasnifinde yakın kara havzası içinde yer almasa da yakın kıta havzası içinde yer alan Orta Asya ile de ortak bir kimlik üzerinden uzun vadede yakınlık kurma hedefi söz konusudur. Yeni dönem Türk dış politikasının inşacı yaklaşımının bir diğer örneği olan bu hedef seküler kaygıları olan Orta Asya cumhuriyetlerinde din üzerinden yürütülmesi imkânsız bir siyasi konjonktürü ifade etmektedir. Ayrıca bölgenin Osmanlı veya Selçuklu'ya kadar giden uzun tarih diliminde Anadolu Türkleriyle aynı siyasi çatı altında bulunmamış olması ortak tarih ve kültür vurgusunu zayıflatmıştır. Geriye ırk kökeni ve dil yakınlığı kalmaktadır ki inşacı yaklaşımını burada da sürdüren Davutoğlu,

⁹³ Aras, "The Davutoğlu Era", s. 131.

⁹⁴ Murinson, Davutoğlu'nun kullandığı İslam medeniyeti kavramının klasik terminolojideki "ümme" sözcüğüyle eş anlamlı olduğunu belirtmektedir. Alexander Murinson, "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", *Middle Eastern Studies*, C.42, No:6, 2006, s. 951.

⁹⁵ *Ibid.*

Orta Asya için de Türklük paydasını esas alan söylem ve eylemlere ağırlık vermeyi tercih etmiştir. Bu tercih İslam ve Osmanlı ile ilgili tespitlere kıyasla daha cılız olmakla beraber Türkçülük veya neo-Türkçülük kavramlarını hatıra getirmektedir.

Yusuf Akçura'nın adını koyduğu ve farklı zamanlarda farklı aktörlerce uygulamaya geçirilmeye çalışılan bu üç tarz-ı siyaset 90'larda da aynı şekilde değişik zaman ve farklı aktörlerce yol olarak takip edilmiştir. 2002'den günümüze 12 yıldır ülkede tek başına hükümet eden AKP zamanında ise bu üç siyaset aynı aktör için ve eş zamanlı gündeme gelmiş ve tartışılmıştır.

3.3.1. 2002 Sonrası Türk Dış Politikasında Neo-İslamcılık

Gerek Stratejik Derinlik doktrini çerçevesinde, gerekse 2002 sonrasındaki Türk dış politikası açısından bakıldığında kültür, ortak kimlik, İslam medeniyeti gibi kavramlar Davutoğlu'nun sözlüğünde önemli bir yere sahiptir. Kültür ve kimlik üzerine yapılan vurgu disiplinin inşacı ekolüne ait unsurlar taşımaktadır. Davutoğlu'nun bakanlık koltuğuna oturmasından sonra benzer bir danışmanlık görevine getirilen Kalın, AKP dönemi Türk dış politikasının realizmle inşacılığın bir karışımı olduğunu düşünmektedir.⁹⁶ Bu bağlamda jeopolitik vizyon realizmin katkısı iken; ortak tarih, kültür ve kimlik gibi kavramlara biçilen temel fonksiyon inşacılıktan izler taşımaktadır. Yalvaç da Davutoğlu'nun devleti merkeze alan realist ekolle, temelini inşacı anlayıştan alan stratejik derinlik vizyonu arasında kaldığını ifade etmektedir.⁹⁷ Bu bölünmüşlükte güç ve jeopolitik konum realizmin katkısı iken, inşacı ekol dini miras ve kültürün önemine dikkat çeker.⁹⁸

Uluslararası sistemin anarşik yapısını vurgulayan ve güç ile güvenlik arayışını devletlerin davranışının ana itici faktörü şeklinde tespit eden realist ekol, dinin dış politikada önemli bir etkisi olabileceğini reddeder. Bu sebepler realistler (ve neo-realistler), güvenliğin dini yakınlığı olan komşularla iyi ilişkiler geliştirildiğinde değil, komşulara kıyasla yeterli ekonomik ve askeri gücü ellerinde bulundurmamak

⁹⁶ Kalın, "Turkish Foreign Policy", s. 9.

⁹⁷ Yalvaç, "Strategic Depth or Hegemonic Depth?", s. 168.

⁹⁸ Sadık, "Magic Blend or Dangerous Mix?", s. 296.

yoluyla sağlanabileceğini düşünmektedirler.⁹⁹ Buna karşılık inşacılar ise günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde dinin etkisinin az olduğunu kabul etmekle beraber, bu durumun Vestfalya seküler düzeninin sonucu olduğunu ve bunun mecburi bir durum değil, bir tercihin sonucu olduğunu belirtmektedirler.

Dış politika yapımında kurumlar, bireyler, çıkarlar, kimlikler gibi çok etkileyici gücü olan birçok faktör bulunur. İnşacı ekol, dış politikanın çıkarlara göre belirlendiğini reddetmemekle beraber bu çıkarların ne olduğunun belirlenmesinde aktörlerin kimliklerinin ve kendilerini nasıl tanımladıklarının etkili olduğu görüşündedir. Bu durumda kültür ve onun bir parçası olan din de aktörlerin kararlarını etkileyebilecek bir güce sahip olabilir.¹⁰⁰ Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezinin 11 Eylül terör olayının ardından daha sık gündeme gelir oluşu da 21. yüzyılın başlarında dini kimliğin dış politika yapımında etkili olabileceğine dair bir örnektir.

Davutoğlu'nun bu iki ekolden de unsurlar olarak bir sentez ortaya koyduğu açıkken, Sadık, Stratejik Derinlik'te yer alan, tarih ve kültürler ülkenin coğrafyasının yeniden yorumlanması gerektiği fikrinden hareketle, yazar için ideolojinin etkisinin jeopolitik kısıtlamaların ötesinde bir anlam taşıdığı yorumunu getirmektedir.¹⁰¹

ABD'nin eski Ankara büyükelçisinin Davutoğlu için yaptığı Türk Kissinger'ı yakıştırmasına karşı çıkan Richard Falk, onun Makyavel'i Kissinger'a bağlayan ve sadece gücün yönetilmesiyle ilgilenen realist siyaset felsefesini takip etmediğini ve çok yönlü bir kavrayışa sahip olduğunu belirtmektedir.¹⁰² Kissinger'ın sadece reel politikaya inandığını söyleyen Davutoğlu da bu benzetmeye karşı çıkarak kendisinin ilkeler ve ideallere de inandığını söylemektedir.¹⁰³

Stratejik Derinlik ile öncesine dayanan akademik miras ile danışmanlık ve bakanlık dönemindeki siyaset, söz konusu ilke ve ideallerin din merkezli olduğu görüşünü desteklemektedir. Davutoğlu'nun hem akademik çalışmalarında hem de resmi görev süresinde kullandığı "İslam medeniyeti" tabirinin klasik kullanımdaki "ümme"

⁹⁹ *Ibid.*, s. 297.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 299.

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 301-302.

¹⁰² Gürkan Zengin, *Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi*, İnkılâp, 2010, s. 56-57

¹⁰³ *Ibid.*, s. 57.

kavramının eş anlamlısı olduğunu düşünen Murinson¹⁰⁴ onun dini mensubiyetin ulus ve bölge ayırmaksızın ortak bir kimlik inşa ettiği görüşünde olduğunu söylemektedir.¹⁰⁵ Aras da Davutoğlu dönemi Türk dış politikasının ulus devlet sonrası sisteme hazırlanma aşamasında olduğu görüşüyle bu düşünceye destek vermektedir.¹⁰⁶ Kimliğe temelde getirdiği medeniyet/din merkezli bakış ve sekülerleşmenin Batı dışı toplumların ben idraki için bir tehdit olduğu görüşü Davutoğlu'nun tastamam bir İslamcı olduğu kanaatini pekiştirmektedir.¹⁰⁷

Jung, din konusunun Türk siyasetinde bir amaç değil araç olageldiği görüşündedir. Dinin AKP iktidarı öncesinde de özellikle iç siyasette araçsallaştırılarak kullanıldığına dair örnekler sıralayan Jung, AKP döneminde dış politikada dinin etkisinin daha görünür olsa da bu noktada pragmatizmin ve dine araçsal yaklaşımın değişmediğini düşünmektedir.¹⁰⁸ Bu görüşüne kanıt olarak ise İsrail'le Filistin konusu üzerinden çatışmanın iç siyasette puan kazandırdığı için takip edilen bir yol olduğunu ancak Çin ve Rusya'daki Müslüman azınlığın haklarını savunmada aynı yaklaşımın gözlenemediğini kaydeder.¹⁰⁹ Aynı şekilde dinin dış politikada etkisi olduğu görüşünün desteklenebilmesi için hangi somut kararda din etkisinin belirleyici olduğu sorusunu sorarak bu etkiyi reddetmektedir.¹¹⁰

Yukarıda dinle ilgili getirilen inşacı yorumların genelinde de vurgulandığı gibi, dinin etkisi kimlik inşa etme ve eylemlerin bunun doğal bir sonucu olarak etkilenmesi şeklinde yer almaktadır. Ancak Türk dış politika yapımında İslam dininin etkisi olduğunu söylemek, AKP hükümetinin Türkiye'nin dış politika kararlarını dinin kutsal metinlerine göre belirlediği anlamına gelmemektedir. Oğuzlu Türk modelindeki dini anlayışın ideolojik [veya teolojik] değil, kültürel düzlemde olduğunu belirterek bu düşünceye destek olmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁴ Murinson, "The Strategic Depth Doctrine", s. 948.

¹⁰⁵ *Ibid.*, s. 951.

¹⁰⁶ Aras, "The Davutoğlu Era", s. 131.

¹⁰⁷ Murinson, a.g.e., s. 951.

¹⁰⁸ Jung, "Domestic Context", s. 29-34.

¹⁰⁹ *Ibid.*, s. 35.

¹¹⁰ *Ibid.*, s. 25.

¹¹¹ Oğuzlu, "Soft Power", s. 88.

Dinin inşacılığın önerdiği kimliksel anlamda dış politikada etkileyici/belirleyici rolünün olması Filistin halkıyla ortak paydada buluşarak, İsrail'in eylemlerine verilen sert tepkilerde kendini göstermektedir. Güç dengelerini hesaba kattığı düşünülen diğer Müslüman nüfuslu ülkeler ve en az Türkiye kadar dış politikada uluslararası değer ve normlara vurgu yapan AB, bu ilişkide Türkiye gibi agresif bir tutum sergilememiştir. Mavi Marmara vakası ve Davos Ekonomi Zirvesi'ne damgasını vuran diplomatik kırılma bunun en belirgin örneklerini teşkil etmektedir. Bu tavır Ortadoğu'nun -tabi Müslüman kısmının- dini/siyasi liderliği/sözcülüğü iddiasında bulunan bir ülkenin bu iddiasını ispat çabası olarak görülebilir. Çağaptay ve Rubin de AKP döneminde dış politikada gözlenen bu keskin değişimin hükümetin İslami eğiliminde aranması gerektiğinde birleşmektedir.¹¹²

İslamcı anlamda inşacı perspektifin reel politığe galip geldiği bir açık örnek de İran ve nükleer enerji konusudur. Türkiye, parçası olduğunu iddia ettiği Batı'nın sert itirazları ve bölgede kendi güvenliğini tehlikeye sokmak pahasına İran'ın nükleer çalışmalarının barışçıl olduğu tezini işlemiş ve bu ülkeye uluslararası ekonomik yaptırım uygulanmasına karşı çıkmıştır. Bölgedeki rakibinin nükleer güce erişiminden birinci planda zarar göreceği konumdaki ülkelere biri olan Türkiye, bu görüşünde o kadar ısrarcı olmuştur ki Brezilya ile de yaptığı görüşmeler neticesinde bu ülkeyi de ikna ederek 2010 yılının haziran ayında BM Güvenlik Konseyi yaptırım oylamasında ret oyu kullanmış ve bu yaklaşımıyla hem bölgesel güç imajını zedelemiş, hem de Batılı müttefiklerinde küçük çaplı bir şoka neden olmuştur. Ancak bir yıl sonra kasım ayında İranlı askerî yetkililerin ülkelerini tehdit altında görmeleri hâlinde ilk önce Türkiye'deki Malatya-Kürecik NATO füze kalkını sistemini hedef alacaklarını bildirmeleri Davutoğlu'nun İran aşkının karşılıksız olduğunu göstermeye yetmiştir.¹¹³

Bu nükleer tavrı İslam medeniyeti çatısı altında ortak ben-idraki vurgusu ile beraber düşünüldüğünde şaşırtıcı olmaktan çıkar. Ayrıca Aras'ın Davutoğlu'nun ülkeyi ulus devlet sonrası sistemin zorluklarına hazırladığına dair yorumu¹¹⁴ da bu tercihi daha anlaşılır kılar. Bu şartlar altında, İslam ortak şemsiyesi altında ortak bir kimliğe sahip

¹¹² Jung, "Domestic Context", s. 27.

¹¹³ Bülent Keneş, **Hasan Sabbah'tan Bugüne: İran ve Terör**, s. 314.

¹¹⁴ Aras, "The Davutoğlu Era", s. 131.

olduğu önerilen İran ve Türkiye'nin bu kimliğin dışında kalan ve Davutoğlu tarafından bu nedenle bölgeye yabancı ülke şeklinde nitelenen İsrail ile karşı cephelerde yer alması sıradan bir refleks hâline gelir.

Davutoğlu'nun dış politika yapım sürecindeki bu yaklaşımı Stratejik Derinlik'le ilgili bu çalışmanın ikinci bölümünde yapılan tespitlerle de paralel bir görüntü oluşturmaktadır. Kitapta Türk dış politika geleneği, sık sık ABD-İsrail ekseninin bir uzantısı olmakla eleştirilmektedir. Bu eleştiride eksen siyasetinin ülkenin çıkarlarına vereceği zararı rasyonel anlamda incelemekte realist perspektiften garipsenecek bir durum yoktur. Eleştirinin ideolojik tarafı ise tartışmaya açıktır. Kitapta İran da jeopolitik değerinin ötesinde bir değer seviyeye oturtulmuştur ve bu ülke Türkiye için vazgeçilmez bir devlet gibi sunulmuştur.¹¹⁵

Davutoğlu'nun güney komşular olan Irak ve Suriye ile ilişkilerini geliştirme isteği, Ortadoğu'ya yönelme hedefi ve İsrail'e koyduğu mesafede hem Osmanlı hem de İslam refleksleri beraber gözlemlenebilmektedir. Ancak İran'a gösterilen yakınlık Osmanlı siyasetinden farklı bir yere oturmaktadır. Zira İsrail haricinde Ortadoğu toprakları Müslüman'dır. Ancak İran'la İslam kimliği çatısında buluşulurken Osmanlı kimliğinde buluşmak mümkün olmamaktadır. Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik'te İsrail'e verilen tavizlerin karşılığının alınamadığı eleştirisi AKP döneminde İran için geçerlidir. Üstelik bu tercihin yeni Osmanlıcılık'la da bir alakası yoktur.

3.3.2. 2002 Sonrası Türk Dış Politikasında Neo-Osmanlıcılık

Stratejik Derinlik doktrininin sıkı bir jeopolitiğin yanı sıra tarih, kültür ve kimlik gibi değerlere de önem verdiğinden bahsedilmişti. Teorinin jeopolitik yönü bir taraf bırakıldığında kültür ve kimlik unsurları neo-Osmanlıcılıkla neo-İslamcılığın kesişim alanında dururken, bu ikisinin beraberinde yapılan tarih vurgusu ise neo-Osmanlıcılığı bir adım öne çıkarmaktadır. Çünkü Osmanlı'nın mirasçısı ve çekirdeği konumundaki Türkiye, geçmişte Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan topraklar üzerinde kurulan bütün devletlerle ortak bir tarihe sahipken, bunu dünya üzerindeki Müslüman çoğunluklu nüfusa sahip devletler için söylemek mümkün değildir.

¹¹⁵ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**.

Davutoğlu'nun tarihe yaptığı yoğun atıflara ve Osmanlı hayranlığına rağmen, - yumuşak güç başlığında da ele alındığı gibi- Türkiye'nin Ortadoğu'daki yumuşak gücünü Osmanlı geçmişinde değil, demokratik bir rejime sahip olmasında görmektedir.¹¹⁶ Buradaki sebeplerden biri Osmanlı'nın bölgede emperyal çağrışımlara neden olmasıdır.¹¹⁷ Pasif ve edilgen dış politikayı eleştirerek aktif ve iddialı yaklaşımı savunan Davutoğlu'nun Türkiye'nin sınırları dışında etkinlik alanı oluşturmak isterken hem tarih ve kültür hem de coğrafi mecburiyetlerden ötürü ilk hedefi Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar olmuştur. Davutoğlu'nun Türkiye'nin yakın kara havzası dediği ve temelde Osmanlı toprakları olan bu coğrafyalarda aktif ve iddialı eylem/söyleme girişmek neo-emperyalist ve neo-Osmanlıcı ithamlarını beraberinde getirmektedir.¹¹⁸ Ayrıca Davutoğlu'nun ve Erdoğan'ın zaman zaman Balkanlar'da yaptıkları konuşmalardaki üslup da neo-Osmanlıcı politika yorumlarını arttırmaktadır. Örneğin Davutoğlu'nun 2009 yılının ekim ayında düzenlediği Saraybosna ziyaretinde Boşnak halka hitaben "İstanbul sizindir.", "Saraybosna bizimdir." gibi ifadeleri, Türk dış siyasetine eleştirel bakanlarda şüphelerinde haklı oldukları kanaatini oluşturmuştur.¹¹⁹ Partisinin 2009 yılında Kızılcahamam'daki kampında söylediği, "Osmanlı'dan kalan bir mirasımız var. Yeni Osmanlı diyorlar. Evet, Yeni Osmanlı'yız. Bölgemizdeki ülkelerle ilgilenmek zorundayız." şeklinde konuşması çok yankı uyandırmış ve kavramın yurt dışında sebep olacağı alerji nedeniyle eleştirilmiştir.¹²⁰

Neo-Osmanlıcılık kavramını literatüre kazandıran isim Cengiz Çandar'dır.¹²¹ Kemalist dönem dış politikası uluslararası toplumda emperyal imaj vermekten kaçınması, gücün azlığı ve idealist anlamda barıştan yana olan "Yurtta sulh, cihanda sulh." ilkesine göre hareket ederek Misâk-ı Millî sınırları içinde kalmaya özen göstermiştir. 90'lı yıllara gelindiğinde Çandar artık bu politikanın yeni şartlarda bir kez daha değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹²² Bu Misak-ı Milli sınırları

¹¹⁶ Aras, "The Davutoğlu Era", s. 140.

¹¹⁷ Semih İdiz, Davutoğlu sözlerini daha dikkatli seçmeli, **Milliyet**, 7 Eylül 2009.

¹¹⁸ **Ibid.**, s. 131.

¹¹⁹ Hajrudin Somun, "Turkish Foreign Policy in the Balkans and "Neo-Ottomanism": A Personal Account.", **Insight Turkey**, C.13, No:3, 2011, s. 38.

¹²⁰ Abdülhamit Bilici, "Davutoğlu Yeni Osmanlıcı mı?", **Zaman**, 28 Kasım 2009.

¹²¹ Murinson, "The Strategic Depth Doctrine", s. 946

¹²² **Ibid.**, s. 946-947.

içine kapalı politikanın terk edilmesi ve çevre bölgelerde etki alanı oluşturmayı işaret eden yeni bir siyaset modeliydi. Bu sebeptendir ki hem Ortadoğu’da hem de Balkanlar’da Türk dış politikası için neo-Osmanlıcı yakıştırmaları yapanlar genellikle bu kavramı eleştirel anlamda kullananlar olmuştur.¹²³

Üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı neo-Osmanlıcılık kavramı için üzerinde mutabakat sağlanmış bir tanım söz konusu değildir. “Neo-Osmanlıcılık: Osmanlı’nın Balkanlar’a Dönüşü” isimli kitabın yazarı olan Sırp oryantalist Darko Tanasković, onu İslamcılık, Türkçülük ve Osmanlı emperyalizminin ideolojik karışımı şeklinde tanımlamaktadır.¹²⁴ McDonald ise bu kavramı emperyal bir tespitten farklı olarak, Türkiye’nin eski Osmanlı topraklarında daha etkin olma çabası şeklinde tanımlamaktadır.¹²⁵ Bu yönüyle bu politikaya emperyalist yakıştırmalarının aşırıya kaçan bir isimlendirme olduğu görülür. Erimtan da bu siyaset için sözde/sahte Osmanlı (*pseudo-Ottoman*) tabirini kullanarak bu ideolojinin aslında Osmanlı ile alakasının zayıf olduğunu belirtmektedir.¹²⁶

Görüldüğü gibi AKP’nin dış politikasına bakışta neo-Osmanlıcılık tespitinin kabulü ya da reddi, kavramın temel alınan tanımında emperyal bir yönün olup olmamasıyla yakından ilgilidir. Mümtaz’er Türköne, kavram kargaşasına dikkat çekerek yeni Osmanlı kavramının 1860’lı yıllardan başlayarak devrimci demokrat aydınların “imparatorluğa karşı” daha fazla demokrasi talebi için kullanıldığını hatırlatmaktadır.¹²⁷ Öte yandan, diğer devletlerle tamamen eşit düzlemde siyaset yapmakla hiyerarşik emperyal ajandalara sahip olma gibi iki zıt kutup arasında gri tonların da bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Murinson bu kavramı, Türk dış politikasının Osmanlı’nın tarihsel miras bölgesinde aktif ve çeşitli dış politika takip etmesi şeklinde yorumlamaktadır.¹²⁸ Onun düşüncesine göre neo-Osmanlıcılar Türkiye’yi Müslüman ve Türk dünyasının lideri ve Avrasya’da merkezi bir güç olarak görmekteydiler.¹²⁹ İdeolojinin bu şekilde tanımlanması durumunda

¹²³ Somun, “Turkish Foreign Policy, s. 36, Aras, “The Davutoğlu Era”, s. 131.

¹²⁴ *Ibid.*, s. 37.

¹²⁵ McDonald, “Imperial legacies and neo-Ottomanism”, s. 102.

¹²⁶ Somun, a.g.e., 37.

¹²⁷ Mümtaz’er Türköne, “Yeni Osmanlı”, *Zaman*, 16 Aralık 2010.

¹²⁸ Murinson, “StrategicDepth Doctrine”, s. 946.

¹²⁹ *Ibid.*, s. 947.

Davutoğlu'nun ve dümenini eline aldığı Türk dış politikasının neo-Osmanlıcı olduğuna şüphe kalmamış olur. Diğer taraftan bu görüşe karşı çıkan Somun, Türkiye'nin asıl amacının pragmatist anlamda ülkesinin güvenliği sağlamak ve yumuşak güç inşa etmek olduğunu söylemiştir.¹³⁰ Ancak her şeye rağmen, AKP hükümetlerinin ve Davutoğlu'nun Neo-Osmanlıcı isimlendirmesini reddetmelerindeki ana etken, bu siyasete karşı olmak ya da takip etmiyor olmak değil, bölgedeki anti-emperyal alerjileri tahrik etmemektir. Uzgel de Stratejik Derinlik'te Özal'ın Neo-Osmanlıcı siyasetinin teorik altyapıdan yoksun olmasıyla eleştirilmesini bir ipucu sayarak Davutoğlu'nun bu fikre sahip çıktığını söylemektedir.¹³¹

3.3.3. 2002 Sonrası Türk Dış Politikasında Türkçülük

Davutoğlu'nun zihin dünyasındaki ana kimliğin İslam medeniyeti olduğu belirtilmişti. Ona göre bu kimliği/ben-idrakini taşıyanlar arasında bölge ve ulus farkı olmaksızın ortak bir kimlik oluşmaktadır.¹³² Aras da Davutoğlu'nun entelektüel mimarlığında oluşturulan 2002 sonrası Türk dış politikasının ırkı ya da ulusu esas alan ulus-devlet sisteminin sonrası şartlarına hazırlamayı içerdiğini belirtmektedir.¹³³ Ayrıca hem iç siyasi bütünlüğü riske atan hem de çözülmemesi aynı din/medeniyet kimliğinin taşınması sebebiyle Davutoğlu doktrinine aykırı olacak Kürt sorununa bakış ve bu bakışın ürettiği Kürt açılımı, partinin yurt içinde ırk temelinde bir Türkçülük ideolojisiyle mesafesini göstermektedir. Zaten aksi yönde bir tercih hem Davutoğlu'nun İslam medeniyeti sözleriyle hem de Stratejik Derinlik'teki yaklaşımlarıyla tezat teşkil edecekti. Ayrıca böyle bir tercihin söz konusu olması durumunda Osmanlı geçmişi ile de taban tabana zıt bir yola girilmiş olacaktı.

Ancak yine de yurt içinde ırkçı-ulusçu bir yol takip etmemek Orta Asya Türki cumhuriyetlerine ulaşmayı hedefe koyan -Turancı anlamda- Türkçülüğün önünde bir engel değildir. Bu bağlamda 1992 yılında başlayan Türk Dili Konuşan Ülkeler

¹³⁰ Somun, a.g.e., 38.

¹³¹ İlhan Uzgel, "Türk Dış politikasında Bölgesel Güç İllüzyonu", **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası: Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, Ed. by. Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacı Ali Necefoğlu, C.36, USAK Books, 2010, s. 61-66.

¹³² Murinson, "The Strategic Depth Doctrine".

¹³³ Aras, "The Davutoğlu Era", s.131.

Zirvesi adlı programlara devam edilmiş ve ayrıca bu ülkelerle ticareti arttırmanın yollarına aranmıştır. Ancak bu konuda bölgeye coğrafi mesafe ve en önemli kara bağlantısını oluşturan İran'la rekabet, ilişkilerdeki potansiyelin tam olarak harekete geçmesine engel olmaktadır. Türkçülük ideolojisinin bir diğer örneği ise Yunus Emre Enstitüleri ile sergilenmektedir. Bu enstitü, birçok ülkede kurulan merkezleriyle hem ilgililere Türkçe öğretme gayreti sergilemiş hem de Türk kültürünü tanıtmayı amaç edinmiştir.

Netice olarak İslamcılık ve Osmanlıcılık ile kıyas edildiğinde Türkçülükle ilgili uygulama ve politikaların daha geri planda kaldığı görülmektedir. Ancak bunda Orta Asya'nın Stratejik Derinlik'te yakın kara havzası olarak adlandırılan *hinterland* içinde olmaması nedeniyle birinci plan siyasetinde nedeniyle yer alamamasının etkisi de hesaba katılmalıdır.

Somun, Türkiye'nin gerçekte Neo-Osmanlıcı ya da emperyal olmadığını ve kendi güvenliğini sağlamak ve çıkarlarını korumak amacıyla çeşitli politikalar geliştirdiğini düşünmektedir. Ona göre, Türkiye'nin yaptığı son derece realist ve pragmatist bir şekilde, komşuları ve yakın coğrafyasını içeren bölgede siyaset üretmekte ve uygulamaktadır.¹³⁴ Türkiye'nin daha çok Balkanlar politikası üzerine eğilen Somun AKP dönemi dış politikasında üç tarz-ı siyasete bakışını şöyle özetlemektedir:

“Türkler Arapların ve İranlıların karşısına çıktıklarına, hâlen çok tutulmayan Osmanlı mirasındansa, ortak dinlerini vurgulamayı tercih ederler. Kafkaslarda ve Orta Asya'da ise Türkler, bölgede geçerli sekülerizmin etkisiyle ortak etnik kökenlerini vurgularlar.”

Somun'un görüşleri dış politikadaki pragmatik ve farklı coğrafyaların kendi hassasiyetlerine göre değişen şekilde çok boyutlu perspektifi anlamakta önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Bu görüşü Stratejik Derinlik'teki görüşlerle ve dış politika pratikleriyle daha da genişlettiğimizde, Tablo-4'teki gibi bir durumun söz konusu olduğu görülecektir.

Balkanlar söz konusu olduğunda strateji temelde Osmanlı bakiyesi Müslüman toplumlar olan Boşnaklar ve Arnavutlar üzerine bina edilmiştir. Avrupa milletleri arasında asimile olma korkusu yaşayan bu toplumlar Ortadoğu ya da Balkanlar'ın

¹³⁴ Somun, a.g.e., s. 36.

gayrimüslim nüfusuna kıyasla Osmanlıcılıktan daha az rahatsızlık duydukları söylenebilir. Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik'te bölgedeki her bir caminin ya da Osmanlı döneminden kalma tarihi yapının yok olmasının Türkiye'nin bölgedeki

	Osmanlı mı?	Türk mü?	Müslüman mı?
Balkanlar	+	-	(+)
Ortadoğu	+	-	+
Kafkasya	+	+	(+)
Avrupa	-	-	-
Orta Asya	-	+	+
Kuzey Afrika	+	-	+

Tablo-4¹³⁵

varlığına zarar vereceğini düşünmesi bu düşüncüyü desteklemektedir. Davutoğlu kitabında bir Balkan UNESCO'su kurarak bölgedeki tarihi koruma altına almayı önermektedir.¹³⁶ Ayrıca görevi sürecince TİKA'nın etkinliğinin arttırılmasını, teorik anlamda Balkanlar için önerilen politikanın revizyondan geçirilerek uygulanması şeklinde anlamak mümkündür.

Ortadoğu söz konusu olduğunda Arap milliyetçiliğinin etkisi göz ardı edilemez. Bu durumda ulus devlet anlayışına ters düşecek bir Osmanlı propagandasının bölgede rahatsızlık oluşturacağı açıktır. Türkiye'nin emperyal niyetleri olmadığı gibi söylem de burada iş yaramayacaktır. Bölge nüfusu ile etnik anlamda da bir ortaklık söz konusu değildir. Bu nedenle din birliği, İslam medeniyeti gibi kavramlar liderlerin söylemlerinde etkili olmuş, yaklaşımların şekline tesir etmiştir.

Kafkaslarda dış siyaset Azerbaycan ve rasyonel dengeleri takip etmek üzerine inşa edilmiştir. Bu durumda ne Osmanlıcılık ne de İslamcılık yapmak mümkün değildir. Aynı şey Orta Asya cumhuriyetleri için de geçerlidir. Bölgede Osmanlı geçmişi olmadığı gibi 90'lardan bu yana kurtulmaya çalıştıkları Rus etkisinin üzerine bir de

¹³⁵ Parantez içindeki işaretler nüfusun tamamının ya da çoğunluğunun değil, dış politikanın bina edildiği devletin ya da nüfusun kimliğini ifade etmektedir.

¹³⁶ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s 321.

Türkiye etkisi altına girmeye razı olmaları için bir sebep yoktur. Ayrıca Azerbaycan'dakine benzer seküler kaygılar burada da söz konusu olduğu için geriye sadece etnik köken birliği kalmaktadır.

Bu durumda Türkiye dışı açılım için incelenen bu üç siyasetin hiçbirini tam olarak uygulamadığı gibi hiçbirinden de vazgeçmiş değildir. Ülkenin imkânları ve bölgelerin kendilerine has durumları değerlendirilerek üçlü siyasetin pragmatik bir şekilde kullanıldığı bir yol takip edilmiştir. Buna Davutoğlu'nun önerdiği gibi “çok yönlü” ve “alternatiflere açık bir vizyon”¹³⁷ boyutlu strateji ya da Özal'ın yeni Osmanlıcılığıyla ilgili ifade ettiği gibi pragmatizm ve eklektizm¹³⁸ de denebilir.

¹³⁷ *Ibid.*, s. 91.

¹³⁸ *Ibid.*, s. 86.

SONUÇ

Uluslararası İlişkiler alanında akademisyen ve stratejistlerin ürettiği teorik bilgiler çok defa diplomatlar ve siyasiler tarafından pratiğe geçirilir. Kimi zaman teorisyenlerin kendi alanlarında kalmaları daha verimli bir tercih gibi görülürken, bazen de bir fikri en iyi hayata geçirecek olanın onu üreten kişi olduğu düşüncesine rastlanır.

Başbakanlık ve dışişleri bakanlığı görevlerinin ardından yakın zamanda başbakanlık koltuğuna oturan Ahmet Davutoğlu, bu ikilemde ikinci duruma örnek teşkil etmektedir. Davutoğlu, 2001 yılında yayımladığı ‘Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu’ isimli kitabında Türkiye için çok konuşulan bir dış politika doktrini ortaya koymuştur. Tarihe ve kültüre yaptığı vurgularla yer yer romantik yeni Osmanlıcı görüşlere sahip olmakla eleştirilen Davutoğlu, 2002 ile 2009 yılları arasında başbakan başdanışmanlığı görevine getirilmiş ve o zamandan bu yana AKP dönemi Türk dış politikasının mimarı olarak kabul edilmiştir.

Davutoğlu’nun resmi görevi süresince çok tartışılan kitabında ortaya koyduğu fikirleri hayata geçirmeye çalıştığını ve aynı fikirlerin arkasında olduğunu ifade etmesi, teori ile pratiğin karşılaştırılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu karşılaştırma çalışmasında çevredeki ve daha uzaktaki ülkelerle ikili ilişkileri tek tek değerlendirmekten ziyade, bakış açısını ve perspektifi karşılaştırma daha önemli görülmüştür. Bu nedenle bu tez çalışmasında AKP dönemi Türk dış politikasının başarı düzeyi değil, Davutoğlu’nun stratejik derinlik doktrininin incelenmesi ve onun bu perspektife sadık kalıp kalmadığı konu edinilmiştir.

Bir kitabın iki kapağı arasındaki dış politika teorisiyle sayısız bilgi kaynağına dağılan pratiği karşılaştırmanın zorluklarını aşmak için iki ölçü kullanılmıştır.

Bunlardan biri bölgesel güçlerin strateji biçimleridir. Teorinin ve pratize edilen politikanın aşağıda kısaca hatırlatılacak olan strateji biçimlerinden hangisine denk düştüğünün belirlenmesinden sonra bir karşılaştırma yapmak daha kolay olacaktır. Güç merkezleriyle ilişkisinin dışında, çevresinde etkinlik oluşturmak isteyen bölgesel güçlerin çalışma içinde alt kollara da ayrılan üç ana strateji şekilleri vardır. Bunlar;

imparatorluk, hegemonya ve liderliktir. İmparatorluk, somut güç kaynaklarının lehinde olmasından yararlanarak bölgesinde istediğini elde etmek için askeri güç kullanmaktan kaçınmayan, gizli ajandası olmayan ve inşacı yaklaşımları bulunmayan bir yaklaşımdır. Hegemonya ise bütün bölgenin geleceği üzerine siyaset geliştirdiği iddiasında ancak gizli gündemleriyle bireysel çıkarların peşinden koşmayı içeren bir stratejidir. Bu strateji diğer devletleri ikna etmek için kullandığı araçlara göre üç alt kola ayrılmaktadır. Sert hegemonya ekonomik/siyasi cezalar uygulamayı ya da bu cezalarla tehdit etmeyi kullanırken, orta dereceli hegemonya ise ödül ve teşvikle ikna yolunu tercih eder. Yumuşak hegemonyada da ödül veya cezanın yerine ortak kimlik oluşturmaya içeren inşacı yaklaşımlar ve normatif değişim hedefleri söz konusudur. Liderlik stratejisi ise bölgenin çıkarlarını dile getirmekte hegemonya ile benzerlik gösterse de bu söylemini eylemleri ile de destekleyen bir strateji biçimidir. Liderlik de liderin girişimiyle ya da takipçileri girişimiyle başlatılmasına göre ikiye ayrılmaktadır.

Teoriyle pratiği karşılaştırmakta kullanılan ikinci metot ise, Akçura'nın ünlü makalesinde bahsettiği İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük olan üç tarz-ı siyasetten hangisine denk düştüklerini incelemektir. İkinci yol yukarıdaki ölçünün alternatifi değil; tamamlayıcıdır. Zira sık sık ortak kimlik inşası ve normatif değişim siyasetiyle karşılaştığımız AKP dış politikasında söz konusu kimliğin ve normatif değerlerin hangileri olduğunu ayırt etme ihtiyacı doğmaktadır. Üç tarz-ı siyaset üzerinden yapılan inceleme de bu ihtiyacı karşılamaya yöneliktir. Bu nedenle çalışmada Stratejik Derinlik'teki dış politika doktrini ile 2002-2009 yılları arasındaki politika bu üç tercihten hangisine denk geldikleri üzerinden de karşılaştırılmıştır.

Davutoğlu'nun akademik çalışmalarında medeniyet kavramına merkezi bir önem atfettiği gözlemlenmektedir. Ona göre tarihte Abbasi, Emevi ve Selçuklu dönemlerini yaşayan İslam medeniyeti, son büyük tecrübesini Osmanlı ile ortaya koymuştur. Osmanlı mirasını devraldığı söylenebilecek konumdaki tek devlet ise Türkiye'dir. Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezine şiddetle karşı çıkan Davutoğlu, her iki medeniyetin de eşsiz olduğunu savunarak medeniyetler buluşması alternatif görüşünü savunmuştur. Batı dışı bütün medeniyetlerin özüne dönme ve

yeniden canlanma sürecinden geçtiğini düşünen Davutoğlu, uzun zamandır etkileşim hâlinde olduğunu belirttiği Batı ile İslam medeniyeti arasındaki mücadelenin ve etkileşimin devam ettiğini söylemektedir.

Osmanlı'yı Batı-dışı son büyük medeniyet tecrübesi şeklinde niteleyen Davutoğlu, onun mirasçısı kimliğini biçtiği Türkiye'nin AB'ye üyeliği sürecini de iki medeniyetin etkileşimi açısından değerlendirmektedir. O, Batı medeniyetinin doğurganlığını yitirerek durgunluk dönemi yaşadığını, İslam medeniyetinin ise canlanmakta olduğunu ifade etmektedir. Davutoğlu'na göre Avrupa Birliği'ne girmesi durumunda Türkiye, Batı'yla ciddi bir hesaplaşmanın zeminini oluşturacak ve bu medeniyette köklü değişiklikler yapabilecek güçtedir. Bu düşünceler, hakkında sık sık Neo-Osmanlıcı yorumları da yapılan yazarın İslamcı (ya da Neo-İslamcı) tarafıyla ilgili görülmüştür.

Stratejik Derinlik'te cumhuriyet dönemi dış politika tercihleri genelde yoğun eleştirilere tabi tutulmuştur. Stratejik Derinlik, yüzünü Batı'ya dönme, bölgeye yabancılaşma, tarih ve kültür mirasını reddetme ve özgüven eksikliği gibi ana başlıklar altında toplanabilecek bu eleştirilere hedef olan geleneksel cumhuriyet dış politikasına alternatif bir doktrin şeklinde tasarlanmıştır. Büyük ölçüde inşacılıktan ve realizmden etkilendiği anlaşılan Davutoğlu'nun stratejik derinlik anlayışı, ülkenin bir taraftan jeostratejik konumunu, diğer taraftan da tarihsel ve kültürel mirasını kullanabilme hedefine dayanmaktadır. Yazar, kitabında Türkiye'nin 21. yüzyılda izlemesi gereken dış politikayı, güç merkezleriyle ilişkilerin alternatifli tarzda yeniden düzenlenmesi ve uzun dönemli kültürel, ekonomik ve siyasi bağların sağlamlaştırıldığı bir *hinterland* oluşturulması şeklinde özetlemiştir. Herhangi bir askeri işgal veya tehdit yönetimi içermeyen veya eşit değil bireysel çıkarları hedefe alan bu politikanın genel olarak bölgesel strateji formları arasında hegemonyayı takip ettiği görülmektedir. Ayrıca kültürel bağlara yapılan vurgu da izlenmesi istenen yolun yumuşak hegemonya olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Stratejik Derinlik Balkanları Kafkasları ve Ortadoğu'yu Türkiye'nin yakın kara havzası olarak kavramsallaştırmakta ve bu bölgelerde etki alanı oluşturulması gerektiğini salıklamaktadır. Emperyal dönemin ardından gelen ulus devlet sisteminde

bu hedefler, yeni Osmanlıcılık tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar yazar, ulusal egemenliğe saygılı olduklarını ve ekonomik karşılıklı bağımlılık politikası güttüğünü ifade etse de, bu politikaların devletlerin karakteristik özelliği olan egemenliğe zarar vereceği endişesi söz konusu bölgelerde anti-emperyal bir Türkiye alerjisi doğurabilecek potansiyeldedir.

Yazarın Türk siyasetinin ana damarları olarak gördüğü İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük de kitapta 90'lı yıllardaki iç siyaset üzerinden masaya yatırılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk on yıllık dönemine rastlayan bu dönemde Erbakan İslamcılığı, Özal yeni Osmanlıcılığı, DSP ve MHP ise milliyetçiliği temsil etmiştir. Yazar Erbakan'ın düşüncelerini Batı karşıtı olarak yola çıkıp zamanla onun bir biçimine dönüştüğünü söyleyerek eleştirmektedir. Diğer tarz-ı siyasetler gibi milliyetçiliğin de ülkenin bir değerini temsil ettiği görüşünü savunan Davutoğlu, Özal'ın Osmanlıcılığının teorik alt yapıdan yoksun olduğunu ve eklektizm ile pragmatizmden kurtulamadığını düşünmektedir. Stratejik Derinlik'te Türkiye'nin tarihi birikiminin içe kapanmayı değil dış dünyaya açılmayı gerektirdiği ifade edilmiş, bu açılımın metodu için ise tek yönlü veya tek eksenli bir yaklaşımın eksik kalacağı ifade edilmiştir.

Yakın kara havzası ve yakın kıta havzası politikalarında da bu tek eksenlilikten kaçma şeklinde ifade edilen siyaset biçimi gözlemlenmektedir. Balkanlar'la ilgili politika temelde Osmanlı bakiyesi Müslüman nüfusun üzerine inşa edilmiştir. Ortadoğu'da Osmanlı alerjisine sebep olmamak için ortak kimlik inşa etme çabası daha çok İslam dini üzerinden ifade edilmiştir. Kafkaslarda da hem köken hem din ortaklığı açısından politikanın ana omurgası Azerbaycan olurken, seküler kaygılar nedeniyle bu bölgede de din vurgusu yapılmamıştır. Avrupa Birliği (AB) ile ilişkiler din merkezli bir medeniyetler etkileşimi şeklinde görülürken, Osmanlı geçmişi olmayan ve tıpkı Azerbaycan gibi seküler kaygılar taşıyan Orta Asya cumhuriyetleri ile ilişkiler de Türkîlik üzerine olmuştur. Bu durumda, Davutoğlu'nun çok eksenlilik şeklinde ifade ettiği politikanın Özal'ın siyasetinde eleştirdiği eklektizm ve pragmatizmden izler taşıdığı görülmektedir.

Davutoğlu, resmi göreve getirilişinin ardından sık sık mimarı olarak kabul edildiği AKP dönemi Türk dış politikasının 5 ilkesi olduğunu ifade etmiştir. Bunlar özgürlük-güvenlik dengesi, komşu ülkelerle sıfır sorun, çok boyutlu ve çok kulvarlı dış politika, yeni bir diplomatik üslup ve yöntem ile ritmik diplomasi şeklinde ifade edilmiştir. Davutoğlu, yönetiminde olduğu Türk dış politikasını incelemek ya da eleştirmek isteyenler için en temel materyalin bu ilkeler olduğunu belirterek, söz konusu ilkelere verdiği temel önemi dile getirmektedir. Bu ilkelere göre, Türkiye demokrasi standartları çerçevesinde özgürlük ve güvenliği dengeli bir şekilde arttıracak, dört tarafının düşmanlarla çevrili olduğu algısını değiştirerek çevresiyle ilişkilerini tamir edecektir. Ayrıca, bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için tempolu bir diplomasi trafiğinin yanında Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir köprü olduğu algısından uzaklaşarak Türkiye'nin merkez ülke olduğu keşfedilmeli ve Soğuk Savaş alışkanlıkları bir kenara itilerek çok taraflı ittifaklara gidilmelidir.

Bu beş ilkenin hepsinin temelde stratejik derinlik anlayışıyla paralellik gösterdiği gözlemlenmektedir. PKK ve Kürt sorunu ekseninde formüle edilen özgürlük ve güvenlik dengesi, Stratejik Derinlik'te aynı ilke adıyla isimlendirilmese de Kürt ve PKK sorununa önerdiği çözüm açısından kitapla uyumludur. Stratejik Derinlik'te salıklanan eşit vatandaşlık ve kültürel benzerlikler temelinde ortak aidiyet kimliği oluşturmak iken, pratikte uygulanmak istenen de PKK ile mücadelenin yanında Kürt nüfus için kültürel özgürlükleri arttırmak olmuştur.

Dış politika ilkelerinden en çok gündeme geleni komşularla sıfır sorun politikasıdır. Bu ilke birçok komşusuyla sorunlar yaşayan bir ülkenin dış politikası açısından hem ütöpik bulundu, hem de Neo-Osmanlıcı hevesler taşımakla itham edildi. Ayrıca ülkenin yönünün gelişmiş Batı'dan az gelişmiş Ortadoğu'ya döndüğü kaygıları dile getirildi. Stratejik Derinlik'teki cumhuriyet dönemi Türk dış politikasına getirilen Doğu'ya yabancılaşma eleştirileriyle beraber düşünüldüğünde bu politika da Davutoğlu'nun doktrini ile uyumlu olduğu görülecektir. Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte dış politikanın yumuşak güç yaklaşımının değişmesine kadar komşuların birkaçıyla geliştirilen ilişkiler ve ticaret hacminde yaşanan artış bu dönemde bu politikayla ilgili endişelerin yersiz olduğu görüşüne güç vermiştir.

Çok boyutlu çok kulvarlı ilişkiler ilkesi, uygulama sahasında eksen kayması tartışmalarını beraberinde getirdi. Türkiye'nin bir eksenin uzantısı olması gerektiği görüşünün Soğuk Savaş kalıntısı olduğunu iddia eden Davutoğlu ise Stratejik Derinlik'teki gibi çoklu alternatiflerin gerekliliğine inandığını ifade etti. Oysa eleştirilerin bir kısmı da alternatiflerin çokluğuna değil, güç merkezleriyle güven ilişkisinin kaybolduğu üzerine idi.

Teorideki dış dünyaya açılma ve etkinlik alanı oluşturma gibi hedefler ile diğer iki ilke olan ritmik diplomasi ve önceliklerini belirleyerek taviz verilebilecek ve verilemeyecek noktaları netleştirme şeklinde özetlenebilecek ve daha çok Kıbrıs politikasıyla anılan “yeni bir diplomatik üslup” prensibinin de birbiriyle uyumlu olduğu görülmektedir.

AKP dış politikası ile ilgili ele alınması gereken önemli konulardan biri de, yakın zamanda ülke dış siyasetindeki etkisinde önemli bir kayıp yaşansa da, yumuşak güç kavramıdır. Ortak tarih, kültür ve medeniyet algısıyla, Davutoğlu'nun zihninde Ortadoğu'yla aynı kimliği paylaşan Türkiye, demokrasisiyle ve Batı'yla yakın ilişkileriyle de ona örnek olmaktadır. Komşularla sıfır sorun ilkesiyle de yakından ilgili olan ülkenin yumuşak gücünü dış politikada önemli bir unsur olarak kullanma görüşü, teorideki bölgeye yabancılaşma eleştirileriyle aynı paraleldedir. Dış politikanın genelini ifade ettiği ileri sürülen beş ilkenin genel ruhu ve yumuşak güç kavramı beraber düşünüldüğünde de, ortak kimlik telkinleri ve model ülke olma çabası tipik bir yumuşak hegemonya örneğini sunmaktadır. Bu tespit, istisnaları olmakla birlikte, AKP'nin 2002-2009 yılları arası dış politikasının genel eğilimini yansıtmaktadır.

Sonuç olarak Davutoğlu'nun akademik görüşleri ile AKP'nin 2002-2009 yılları arasındaki dış politikası arasında çok büyük ölçüde paralellik söz konusudur. Ortak kimlik, ortak kültür, Osmanlı ve İslam gibi birleştirici olması beklenen şemsiye kavramlar ve bunların etrafında oluşturulmak istenen normatif birliktelik yumuşak hegemonya stratejisidir. Davutoğlu, ben-idraki şeklinde tanımladığı kültürün kişilik yaratıcı katındaki değerini İslam'la ifade etmekte, Türkiye'yi de İslam medeniyetinin bir unsuru olarak görmektedir. Tarih, kültüre ve yakın kara havzası kavramıyla

Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'ya yaptığı yoğun vurgu ise onun Osmanlıcılığını simgeler. Ayrıca Orta Asya Türkleri ile kurulmak istenen birlik de Türkçülükten izler taşır. Bu durumda Davutoğlu, jeopolitikle pragmatist bir inşacılık temelinde politikalar üretmiş ve uygulamıştır.

KAYNAKÇA

- Acharya, Amitav: “The Emerging Regional Architecture of World Politics”, **World Politics**, C.59, No:4, 2007, s. 629-652
- Acharya, Amitav: **Whose Ideas Matter?: Agency and Power in Asean Regionalism**, Cornell University Press, 2009.
- Akçura, Yusuf: **Üç Tarz-ı Siyaset**, Yay. haz. Mehmet Ali Erdem, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005.
- Altunışık, Meliha, Esra Cuhadar: “Turkey’s Search for a Third Party Role in Arab-Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?”, **Mediterranean Politics**, C.15, No:3, 2010, s. 371-392.
- Aras, Bülent: “The Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy”, **Insight Turkey**, C.11, No:3, 2009, s. 127-142.
- Balcı, Kerim: “Philosophical Depth: A Scholarly Talk With the Turkish Foreign Minister”, **Turkish Review**, C.1, No:1, s. 58-67.
- Baldwin, David A.: “Power and International Relations”, **Handbook of International Relations**, Ed. by. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, Sage, 2002.
- Beki, Akif: “Davutoğlu’nun ‘Ben’ İdraki”, **Radikal**, 15 Haziran 2010
- Bilici, Abdülhamit: “Davutoğlu Yeni Osmanlıcı mı?”, **Zaman**, 28 Kasım 2009
- Brown, Chris, Kirsten Ainley: **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Yay. haz. Ceren Arkman, Çev. Arzu Oyacıoğlu, Yayıncısı, İstanbul, 3. Bas., 2008.
- Buzan, Barry: ”How Regions are Made and How Legacy for World Politics: An English School Reconnaissance”,

International Relations Theory and Regional Transformation, Ed. by. T. V. Paul, Cambridge University Press, New York, 2012.

Buzan, Barry, Ole Wæver: **Regions and Powers: the Structure of International Security**, Cambridge University Press, 2003.

CIA, The World Factbook: **Country Comparison: Population**, (Çevrimiçi), <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> , Erişim, 29.07.2014.

Cohen, Benjamin J.: “The Political Economy of Currency Regions”, **The Political Economy of regionalism**, Ed. by. Edward D. Mansfield, Helen V. Milner, Columbia University Press, New York, 1997.

Dahl, Robert A.: “The Concept of Power”, **Behavioral science**, C.2, No:3, 1957.

Davutoğlu, Ahmet: **Alternative Paradigms: The Impact of Islamic and Western Weltanschauungs on Political Theory**, New York, University Press of America, 1994.

Davutoğlu, Ahmet: “Medeniyetlerin Ben-İdraki”, **Divan: İlmi Araştırma Dergisi**, 1997, s. 1-53.

Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, Davutoğlu, Stratejik Derinlik, 2001.

Davutoğlu, Ahmet: **Teoriden Pratiğe: Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2011.

Demirtaş, Birgül: “Turkish-Syrian Relations: From Friend ‘Esad’ to Enemy ‘Esed’”, **Middle East Policy**, C.20, No:1, 2013.

Destradi, Sandra: "Empire, Hegemony, and Leadership: Developing a Research Framework for the Study of Regional Powers", 2008, s. 1-30.

- Fidan, Hakan: "Turkish Foreign Policy Towards Central Asia", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, C.12, No:1, 2010, s. 109-121.
- Fidan, Hakan: "A Work in Progress: The New Turkish Foreign Policy", **Middle East Policy**, C.20, No:1, 2013, s. 91-96.
- Flemes, Daniel: "Conceptualising Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case", **GIGA Working Paper No. 53**, 2007, s. 1-59.
- Frazier, Derrick,
Robert Stewart-Ingersoll: "Regional Powers and Security: A Framework for Understanding Order within Regional Security Complexes", **European Journal of International Relations**, 2010, C.16, No:4., s. 1-23.
- Fuller, Graham E.,
John Arquilla: "The Intractable Problem of Regional Powers", **Orbis**, C.40, No:4, 1996, s. 609-621.
- Galtung, Johan: "On the Dialectic between Crisis and Crises Perception", **Europe at the Crossroads**, Ed. by. S. Musto, J. F. Finklele, Praeger, Newyork, 1995.
- Huntington, Samuel P.: **The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order**, New York: Simon, Schuster, 1996, s. 46.
- Huntington, Samuel P.: "The Lonely Superpower", **Foreign Affairs**, 1999, s. 35-49.
- Hurrell, Andrew: "Regionalism in Theoretical Perspective", **Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order**, Ed. by. Louise Fawcett, Andrew Hurrell, Oxford University Press, Oxford, 1995, s. 38-39.
- Hurrell, Andrew: "One World? Many Worlds? The Place of Regions in the Study of International Study", **International Affairs**, C.83, No:1, 2007, s. 128-129
- İdiz, Semih: "Davutoğlu Sözlerini Daha Dikkatli Seçmeli", **Milliyet**, 7 Eylül 2009

- Johansson-Nogués, Elisabeth,
Ann-Kristin Jonasson: "Turkey, Its Changing National Identity and EU Accession: Explaining Ups and Downs in the Turkish Democratization Reforms", **Journal of Contemporary European Studies**, C.19, No:1, 2011, s.113-132.
- Jung, Dietrich: "Domestic Context of New Activism in Turkish Foreign Policy: Does Religion Matter", *Int'l J.*, C.67, No:23, 2011, s. 23-38.
- Kalın, İbrahim: "Turkish Foreign Policy: Framework, Values, and Mechanisms", *Int'l J.*, C.67, No:7, 2011, s. 7-20.
- Kappel, Robert: "On the Economics of Regional Powers: Theory and Empirical Results", **Regional Powers and Regional Orders**, Ed. by. Nadine Godehart, Dirk Nabers, Routledge, 2011, s. 68-92.
- Katzenstein, Peter J.: **A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium**, Cornell University Press, 2005.
- Keneş, Bülent: **Hasan Sabbah'tan Bugüne: İran ve Terör**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Keneş, Bülent: **İran: Tehdit mi, Fırsat mı?**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kindleberger, C. P.: **The Economics of International Politics and the Politics of International Economics**, New York, Palgrave Macmillan, 1970, s. 56.
- Kirişçi, Kemal: "Between Europe and the Middle East: the Transformation of Turkish Policy," **Middle East Review of International Affairs**, C.8, No:1, 2004, s. 39-51.
- Kohen, Sami: "Hayal ile Gerçek Arasında", **Milliyet**, 25, Aralık, 2010
- Lake, David A.,
Patrick M. Morgan: "The New Regionalism in Security Affairs", **Regional Orders: Building Security in a New World**, Ed. by. David A. Lake, Patrick M. Morgan, Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1997, s. 3-19.

- Larrabee, F. Stephen: "Turkey's New Geopolitics", **Survival**, C.52, No:2, 2010, s. 154-180.
- Mansfield, Edward D., Helen V. Milner: "The Political Economy of Regionalism: An Overview", **The Political Economy of Regionalism**, Ed. by. Edward D. Mansfield, Helen V. Milner, Columbia University Press, 1997, s. 5-8.
- Mardin, Şerif: **Din ve İdeoloji**, İletişim, İstanbul, 7. Bas., 1995.
- Meunier, Sophie: **Trading Voices: the European Union in International Commercial Negotiations**, Princeton University Press, 2005.
- McDonald, Deniz Bingöl: "Imperial Legacies and Neo-Ottomanism: Eastern Europe and Turkey", **Insight Turkey**, C.14, No:4, 2012, s. 101-120.
- Morgenthau Hans: **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Nova York: Alfred Knopf, 1948.
- Murinson, Alexander: "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", **Middle Eastern Studies**, C.42, No:6, 2006, s. 945-964
- Nation, R. Craig: "Regional Studies in a Global Age", **Guide to National Security Issues 201**, US Army War College, 2010, s. 191-206.
- Nolte, Detlef: "How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics", **Review of International Studies**, C.36, No:4, 2010, s. 881-901.
- Nye, Joseph S.: **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, Public Affairs, 2004.
- Nye, Joseph S., David A. Welch: **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, Ed. by.: Ali Berktaş, Çev. Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Oğuzlu, Tarık: "Soft Power in Turkish Foreign Policy", **Australian**

- Journal of International Affairs**, C.61, No:1, 2007, s. 81-97.
- Øyvind, Østerud: "Regional Great Powers", **Regional Great Powers in International Politics**, Ed. by. Iver B. Neumann, Basingstoke, St. Martin's Press, s. 1-15.
- Öniş, Ziya: " Multiple Faces of the "New" Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique", **Insight Turkey**, C.13, No:1, 2011.
- Özer, Ahmet: "Türkçülükten Türk Milliyetçiliğine Uzanan Süreç", **Taraf**, 18, Mart, 2013.
- Özkan, Behlül: "Turkey, Davutoglu and the Idea of Pan-Islamism", **Survival**, C.56, No:4, 2014, s. 119-140.
- Özpek, Burak Bilgehan, Yelda Demirağ: "The Davutoglu Effect in Turkish Foreign Policy: What if the Bowstring is Broken?", **Iran and the Caucasus**, C.16, No:1, 2012, s. 117-128.
- Papayouanou, Paul A.: "Great Powers and Regional Orders: Possibilities and Prospects after the Cold War", **Regional Orders: Building Security in a New World**, Ed. by. David A. Lake, Patrick M. Morgan, Penn State Press, 1997, s. 125-139.
- Paul, T. V.: "Regional Transformation in International Theory", **International Relations Theory and Regional Transformation**, Ed. by. T. V. Paul, Cambridge University Press, New York, 2012, s. 3-21.
- Pedersen, Thomas: "Cooperative Hegemony: Power, Ideas and Institutions in Regional Integration", **Review of International Studies**, C. 28, No:4, 2002, s. 677-696.
- TDK Sözlüğü: 7 Şubat 2014 (Çevrimiçi) www.tdk.gov.tr.
- Russet, B. M.: **International Regions and the International System: A Study in a Political Ecology**, Chicago, Rand McNally, 1967.

- Sadık, Giray: "Magic Blend or Dangerous Mix? Exploring the Role of Religion in Transforming Turkish Foreign Policy from a Theoretical Perspective", **Turkish Studies**, C.13, No:3, 2012, s. 293-317.
- Sandıklı, Atilla, Elnur İsmayilov, Orhan Gafarlı: Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye, **Bilge Adamlar Kurulu Raporu**, Rapor No: 60, Bilgesam, İstanbul, 2014.
- SIPRI: **World Military Spending**, (Çevrimiçi), <http://www.sipri.org/yearbook/2013/03>, Erişim, 29.07.2014
- Somun, Hajrudin: "Turkish Foreign Policy in the Balkans and “Neo-Ottomanism”: A Personal Account", **Insight Turkey**, C.13, No:3, 2011, s. 33-41.
- Sözen, Ahmet: “A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges”, **Turkish Studies**, C.11, No:1, 2010, s. 123-140.
- Tocci, Nathalie: “Turkey’s Neighbourhood Policy and EU Membership: Squaring the Circle of Turkish Foreign Policy”, **International Journal**, C.67, No:65, 2011, s. 65-80.
- Türküne, Mümtaz’er: “Yeni Osmanlı”, **Zaman**, 16 Aralık 2010
- Uzgel, İlhan: Bölgesel Güç İllüzyonu”, **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası: Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, Ed. by. Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacı Ali Necefoğlu, C. 36, USAK Books, 2010, s. 61-66.
- Warning, Martina, Şaban Kardaş: “The Impact of Changing Islamic Identity on Turkey’s New Foreign Policy Alternatives”, **Turkish Journal of International Relations**, C.10, No:2-3, 2001, s.

123-140.

- Wood, Bernard: **Middle Powers in the International System: A Preliminary Assessment of Potential**, C. 3. WIDER, 1987.
- Worldbank: **GDP Ranking**, (Çevrimiçi), <http://data.worldbank.org/data-catalog/GDP-ranking-table> , Erişim, 29.07.2014.
- Yalvaç, Faruk: "Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey's Position in the World System.", **International Relations**, C.26, No:2, 2012, s. 165-180
- Zengin, Gürkan: **Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi**, İnkılâp, İstanbul, 2010.